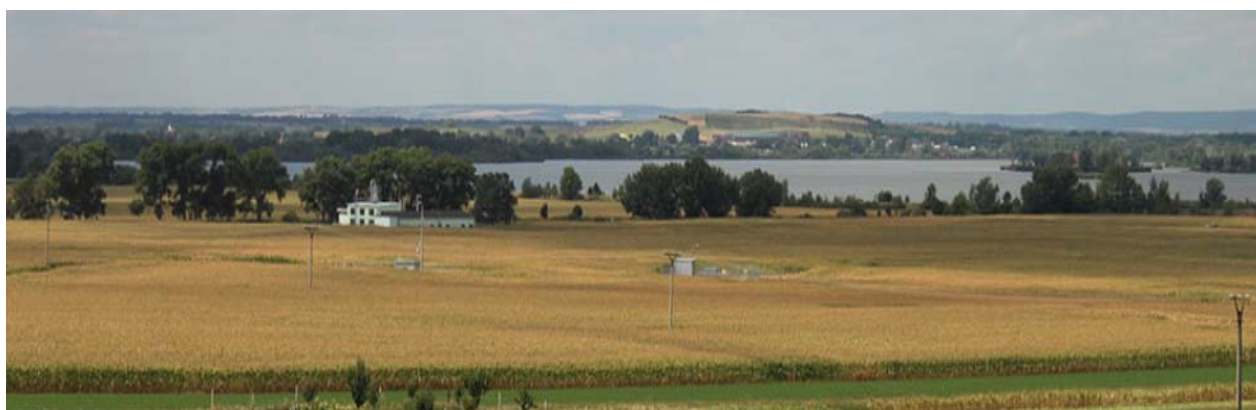

ROZVOJ VENKOVA 6
(RURAL DEVELOPMENT)

Mendelova univerzita v Brně, Agronomická fakulta

MENTÁLNÍ OBRAZ ČESKÝCH VESNIC – VZPOMÍNKY NA KRAJINU

*Výstup projektu Technologické agentury České republiky
v programu Omega*

Editor: Milada Šťastná

**Spoluautoři: Hana Vavrouchová, Antonín Vaishar, Miloslava
Ševelová, Tomáš Mašíček, Silvie Kozlovská, Veronika Stodolová,
Helena Lincová**

Brno 2015

MENDELOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Mentální obraz českých vesnic – vzpomínky na krajinu

Milada Šťastná, Hana Vavrouchová, Antonín Vaishar,
Miloslava Ševelová, Tomáš Mašíček, Silvie Kozlovská,
Veronika Stodolová, Helena Lincová

2015

ISBN 978-80-7509-374-5

Obsah

1	Úvod: krajinná paměť a její význam.....	5
2	Teorie: Venkovská krajina, krajinná paměť.....	6
3	Metodologie: Hodnocení krajiny	8
3.1	Zpracování mapových podkladů v prostředí softwaru GIS	10
4	Případové studie	14
4.1	Novoměstsko	15
4.2	Podluží.....	21
4.3	Poloha	21
4.4	Šlapanicko	25
4.5	Bystřicko.....	32
4.6	Hrušovansko.....	39
4.7	Vysokomýtsko	45
5	Vývoj krajinné makro a mikrostruktury v případových mikroregionech 1845–2013	53
5.1	Vývoj krajiny na Novoměstsku	53
5.2	Vývoj krajiny Podluží	54
5.3	Vývoj krajiny Šlapanicka	57
5.4	Vývoj krajiny na Bystřicku	60
5.5	Vývoj krajiny na Hrušovansku	62
5.6	Vývoj krajiny na Vysokomýtsku.....	64
5.7	Srovnávací analýza	65
6	Krajinné hodnoty.....	71
6.1	Křížánky	71
6.2	Josefov	82
6.3	Podolí	84
6.4	Rožná.....	92
6.5	Božice	100
6.6	Pustina a Bučina	110
6.7	Hodnoty krajiny.....	128
7	Moderní kronika obce.....	130
7.1	Pojmy užívané v metodice MKO:	130
7.2	Proces tvorby moderní kroniky obce	131
7.3	Popis uplatnění metodiky	136
8	Paměť venkovské krajiny	137
9	Diskuse a závěry	139
10	Summary	141
	Seznam obrázků	142
	Seznam tabulek.....	146
	Reference	147
11	Přílohy	155
	Příloha 1 Hodnoty krajiny na místní úrovni	155
	Příloha 2 Osnova rozhovoru „Krajinná paměť jako dědictví venkova“	156
	Příloha 3 Moderní kronika obce.....	158

1 Úvod: krajinná paměť a její význam

Zachycení změn krajiny za posledních 70 let (to znamená po dobu života jedné generace) se zdá být významným pro další výzkumy ve sféře krajinné ekologie. Tento význam spočívá na jedné straně v dalším posunutí vědeckého poznání v teoretické i empirické rovině, jednak v řadě praktických cílů. Především je paměť krajiny důležitá pro budování identity místa jako motivačního faktoru pro rozvoj venkova. Druhým praktickým cílem je edukační rovina. Žáci, studenti, ale i dospělí občané by měli být seznámeni s charakteristikou místa, v němž žijí, jeho historickým vývojem, eventuálně budoucími tendencemi. Krajina je nedílnou součástí charakteristiky každého místa. Třetím praktickým cílem může být uplatnění výsledků výzkumu v plánovací praxi. Zde lze mít na mysli jednak pozemkové úpravy, které řeší především krajinu extravilánu sídel, jednak územní plán, řešící spíše intravilán. Nicméně extravilán i intravilán spolu úzce souvisejí.

Krajina moravského venkova prošla za posledních 70 let významnými změnami, které souvisely jak se společensko-politickým vývojem, tak s vývojem technologickým. Zatímco změny sekundární krajiny nejsou srovnatelné s předcházejícími obdobími, kdy byla krajina minimálně ze dvou třetin odlesněna a zorněna, změny terciérní struktury lze hypoteticky považovat za zásadní. Kolektivizace zásadně změnila vztah venkovských lidí ke krajině, a jak ukázalo posledních 25 let od zatím poslední změny režimu, návrat k předválečnému stavu je zřejmě nerealný.

Dnes je krajina ovlivňována řadou relativně nových faktorů. Jde o současné urbanizační procesy suburbanizace, deurbanizace, naturbanizace. Zemědělství je vystaveno globální konkurenci, kterou se snaží řešit společná zemědělská politika EU. Městský člověk chápe venkovskou krajinu stále více jako prostor pro svou rekreaci. Tyto faktory přinášejí stále nové impulzy do vývoje krajiny. Tyto změny náš výzkum zachycuje okrajově.

Cílem práce je zachytit změny krajiny ve sledovaném období jednak v její makrostruktuře, tedy ve využití země, jednak v mikrostruktuře, tedy ve vzájemné sestavě a velikosti jednotlivých druhů pozemků. Vedle objektivního vývoje je pro naši práci důležité vnímání krajiny a jejích změn místní populací. Domníváme se, že vnímání historického vývoje krajiny, tedy krajinná paměť je jedním z klíčových aspektů identity českého venkova.

Výzkum byl podpořen Technologickou agenturou České republiky v programu Omega projektem číslo 2140011. Výsledky vznikly na Ústavu aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně.

2 Teorie: Venkovská krajina, krajinná paměť

Význam venkovské krajiny pro člověka nastínili např. Palang et al., (2004), kteří uvádějí mimo jiné: krajina představuje smysl místa (sense of place, genius loci), krajina zaznamenává historii a tudíž vypráví příběhy, krajina je dědictvím, vyžadující ochranu. Šarapatka a Niggli (2008) jsou toho názoru, že spolu se sídelními útvary patří ke stěžejním hráčům v problematice dnešní ochrany přírody a druhové diverzity agrosystémy a s nimi spojená hospodářská činnost.

V měřítku makrostruktury lze analýzu částečně ztotožnit s využitím země (land use, land cover). V minulosti byla venkovská krajina využita především k výrobě v primárních odvětvích (zemědělství, lesnictví, rybářství). K tomu podotýkají Helming et al. (2003), že v současné době se rurální krajina ocitá pod řadou tlaků, které vyplývají z útlumu primárních odvětví, zvýšení významu ekologických opatření, klimatických změn a měnícímu se vnímání venkovské krajiny veřejností. Změny směřují k multifunkčnímu využití krajiny (Mander et al., 2007).

V evropských podmínkách lze hovořit až na nepatrné výjimky výhradně o kulturní krajině. Tento pojem uvedl F. Ratzel do německé geografie na konci 19. století. Od 60. let 20. století je používán rovněž v dalších disciplínách včetně krajinné ekologie. Termín byl diskutován například Jonesem (2003), který upozornil, že v důsledku používání v různých disciplínách a kvůli jak přírodním, tak sociálním vlivům, je pojem kulturní krajiny užíván v různém smyslu. Taylor a Lennon (2012) zdůraznili význam kulturní krajiny pro lokální identitu v procesu globalizace. Metodický rámec pro hodnocení kulturní krajiny nastínil Bunce (1999). Podle něj jde o čtyři základní kroky – charakteristiku kulturní krajiny, monitoring trendů jejího vývoje, vztah k mezinárodním konvencím a hodnocení dopadu politických opatření.

Lze rozlišovat tři vrstvy krajinné struktury (Miklós a Izakovičová, 1997). Primární krajinná struktura je tvořena původní přírodní krajinou. Sekundární vrstva je reprezentována krajinou, přetvořenou člověkem v průběhu historického vývoje. Terciární vrstva je tvořena krajinnou pamětí, událostmi, vztahem obyvatel k jejich krajině (viz např. Lipský, 2014). Vztah mezi kulturou a krajinou podtrhl Nassauer (1995). Otázku mentální dimenze krajiny nastolila i Kolar (1999). Autorka zavádí taková kritéria hodnocení krajiny jako význam, krása, dobré či zlé charakteristiky krajiny. Sociokulturní cíle (lidská dimenze) jsou zaměřeny na dosažení a zachování udržitelného životního způsobu. Ty mohou zahrnovat soudržnost venkovské komunity, sebedůvěru, vyrovnaný vztah k okolí, demografickou rovnováhu.

Vývoj české krajiny v období 1945–1990 byl ovlivněn dvěma hlavními faktory. Technologický pokrok spojený s industrializací zemědělství (masové nasazení strojů, herbicidů a pesticidů), urbanizace, rozvoj cestovního ruchu, výstavba technické infrastruktury a další aspekty modernizace reprezentují první skupinu faktorů. Tyto faktory jsou společné pro celou Evropu – ovšem v různém stádiu rozvoje. Speciální faktory, které lze shrnout jako důsledky kolektivizace zemědělství a ústředního plánování výroby a struktury osídlení, tvoří druhý faktor, spojený s minulým režimem.

Lipský (1995), studující důsledky vlivů kolektivizace na krajinu, konstatoval, že Analýza vývoje krajiny ukazuje, že statistika využití země může poskytnout pouze velmi obecnou informaci o makrostruktuře krajiny a nemůže osvětlit aktuální prostorovou kompozici krajinných prvků. Krajinná mikrostruktura, vyjadřující prostorové uspořádání, tvar, velikost, kvalitu a propojení pozemků, linie a malé interaktivní prvky hraje hlavní úlohu v dynamice krajiny a má hlavní vliv na stabilitu krajiny. Z toho patrně vyplývá, že mikrostrukturní změny hrají nejvýznamnější roli v poválečném období. Brady et al. (2009) ukazuje, že průměrná velikost lánů v českém horském regionu Vysočina je 10 až 20krát větší než ve srovnatelných regionech Itálie nebo Švédska.

Blacksell (2010, s. 21) konstatuje, že *kolektivizace během 40 let komunismu zničila mnoho krajinných prvků, zvláště mezí, drenážních systémů, místní síť polních*

cest, smíšená zemědělská hospodářství a mnoho tradičních zemědělských objektů. Jakákoliv naděje, že tyto struktury mohou být obnoveny v rámci postkomunistické transformace v 90. letech, byla zmařena. Velké podniky a s nimi spojená umělá krajina zůstaly nedotčeny. Změnily se pouze systémy řízení.

Původní představy o návratu k předválečnému stavu se tedy ukázaly být nereálnými (van Dijk, 2007). Postkomunistické období přineslo podstatnou redukci ochrany zemědělské půdy, což otevřelo krajinu různým komerčním zájmům. Obecný trend, společný pro celou Evropu, je reprezentován suburbanizací a pokračující výstavbou technické infrastruktury včetně dálnic. Krajinné plánování se musí vyrovnat s rostoucími požadavky společnosti na produktivní, ekologickou a atraktivní multifunkční krajinu (Bastian et al., 2006). Vzdůstá tlak na ekologickou stabilitu krajiny (Skokanová a Eremiášová, 2012). Po přistoupení jednotlivých států do Evropské unie je vývoj jejich krajiny ovlivněn rovněž pravidly Společné zemědělské politiky (Brouwer a Lowe, 2000). Nové impulsy přináší implementace Evropské úmluvy o krajině (Olwig, 2007).

Těšitel et al. (2014) definovali charakteristiky „vitální krajiny“:

- *Vitální krajiny jsou vnímány lidmi. Hrají důležitou úlohu ve vytváření regionální, lokální a osobní identity.*
- *Vitální krajiny mají vyhovovat diverzifikovaným požadavkům. Zdravé životní prostředí vyžaduje široké spektrum ekosystémových služeb.*
- *Ve vitálních krajinách žijí vitální komunity.*
- *Vitální krajiny jsou dynamické a mají jasné vize.*
- *Vitální krajiny tvoří podstatnou část kvality života. Vize a akční plány vitálních krajin mají být vypracovány v participatorních procesech, zahrnujících veřejnost.*
- *Vitální krajiny jsou prostory učení. Podporují sociální interakce a akce, založené na znalostech.*

Právním a organizačním nástrojem pro zlepšení krajinné mikrostruktury jsou v českých podmínkách pozemkové úpravy (Sklenička, 2006). Tyto zahrnují soubor opatření, zaměřených na racionalizaci uspořádání pozemků a jejich dostupnost, zavedení systému ekologické stability, ochranu před erozí a povodněmi. Jejich specifickým cílem v postkomunistickém období je vyjasnění vlastnických poměrů. Problém spočívá ve velmi pomalém průběhu tohoto procesu, který je brzděn řadou okolností.

Problematika změn krajiny je doménou různých disciplín. Může být považována za předmět krajinné ekologie, zakotvený v prostoru (geografie) a čase (historie). Tato skutečnost ovlivňuje výběr metod, použitých pro analýzu. Studium krajiny se zabývá frekventovaně (zejména v anglosaské literatuře) lidskou percepcí, sociálními skupinami, pohlavím, teoriemi konfliktu, globalizací stejně jako demografií, zemědělstvím, půdami a změnami klimatu (McGovern, 2008). Jde tedy o interdisciplinární problém.

3 Metodologie: Hodnocení krajiny

Krajinně ekologický aspekt hodnocený na základě změn využití půdy je podle Mrázkové (2007) součástí ukazatelů pro analýzu venkovského prostoru jako celku. Analýza krajinné struktury je založena na přístupu Formana a Godrona (1993). Podle uvedených autorů sestává krajina z matrice, enkláv a koridorů. Hodnocení změn krajinné makrostruktury je založeno na statistikách využití země. Existuje databáze změn využití země pro Česko za období 1845–2000 jako výsledek aktivity komise Mezinárodní geografické unie pro změny využití země. Hlavní hybné síly (Bürgi et al., 2013) v jednotlivých obdobích byly zhodnoceny Bičíkem et al. (2013). Podíly jednotlivých kategorií (**Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**) byly zaznamenány pro léta 1845, 1948, 1990 a 2000. V našem výzkumu byl poslední časový úsek zaměněn rokem 2013, který popisuje současný stav.

Tab. 1 Struktura využití země.

Orná půda	Lesy
Trvalé kultury	Vodní toky a plochy
Louky	Zastavěné plochy
Pastviny	Ostatní plochy
Zemědělská půda	Nezemědělská půda

Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845-2000).

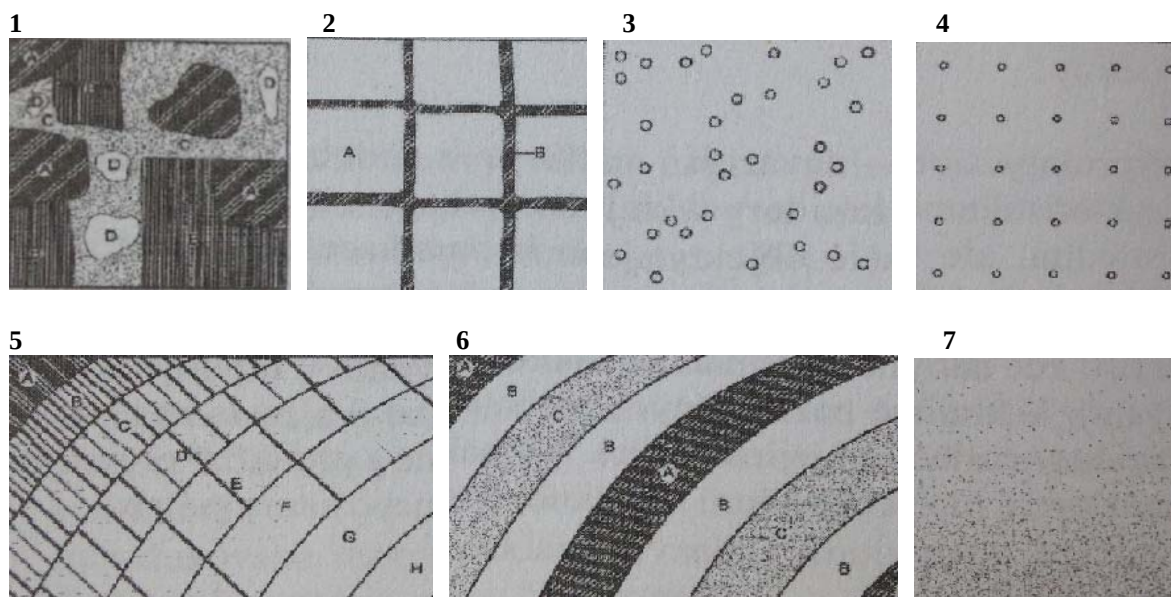
Určitým metodologickým problémem je územní srovnání na úrovni obcí. Vzhledem k měnící se administrativní struktuře během období více než 150 let byla některá katastrální území spojena. Z toho vyplývá, že v některých případech se získaná data vztahují ne k jednomu, ale několika katastrálním územím.

Současná data pro Česko jsou dostupná ve veřejné databázi Českého statistického úřadu a aktualizována koncem každého roku. Nejaktuálnější údaje poskytuje Český ústav zeměměřický a katastrální. Metodologickým problémem je skutečnost, že data jsou shromažďována na základě administrativních dokumentů a nemusí souhlasit s reálným využitím jednotlivých pozemků. Databáze tedy obsahuje údaje spíše o administrativním než o skutečném využití země.

Data o využití země byla doplněna dalšími indikátory, které se mohou vztahovat ke krajině, jako jsou hustota obyvatelstva nebo průměrná velikost venkovských sídel. Data o podílu rodáků se vztahují k terciérní struktuře. Údaje byly převzaty ze sčítání lidu v roce 2011, případně jiných veřejných databází. Byly rovněž vypočteny hodnoty jednoduchých indikátorů jako koeficientu ekologické stability¹.

Pro hodnocení mikrostruktury krajiny jsme vycházeli z metodologie Zonnevelde (2005), který doporučuje klasifikovat mikrostrukturu z hlediska kvantity, měřítka, tvaru, typu a uspořádání jednotlivých kompozičních částí. Sklenička (2003) vypracoval následující grafické a deskriptivní charakteristiky Zonneveldovy klasifikace.

¹ Podíl ekologicky stabilních pozemků (louky, pastviny, lesy, vodní plochy) k ekologicky nestabilnímu využití země (Míchal, 1982)

1 – mozaika; 2 – mřížka; 3 – izolované enklávy; 4 – bodová mřížka; 5 – zonace; 6 - střídání; 7 – postupný přechod

Obr. 1 Klasifikace typů krajinné mikrostruktury podle Zonnevelda. Zdroj: Sklenička 2003

Charakteristiky jednotlivých typů krajinné mikrostruktury jsou následující:

- Mozaika: pravidelná a rovnoměrná struktura s minimálním zastoupením lineárních prvků.
- Mřížka: periodické a náhodně strukturované lineární prvky tvořící izolované plochy (může být také vnímána jako matrice s ohledem na vliv dynamiky krajiny).
- Izolované enklávy: struktura je tvořena pravidelnými (bodová mřížka) nebo náhodně distribuovanými tvářemi krajinné matrice.
- Zonace: struktura sestává z rovnoběžně uspořádaných krajinných prvků pruhového charakteru; pokud se prvky opakovaně střídají, hovoříme o alternaci (střídání).
- Postupný přechod: postupný přechod od jedné komponenty ke druhé.
- Rozptýlená struktura: jednotlivé krajinné prvky jsou nepravidelně rozptýleny, okraje mají tendenci k nerovnosti.

Existuje řada dalších přístupů k hodnocení krajiny a jejích hodnot. Některé z nich jsou založeny na srovnání původní (alternativně preindustriální) krajiny se současným stavem. To se ale týká převážně krajinné makrostruktury. Relativně frekventované je hodnocení založené na metodách GIS (van der Zee, 1999; Gulick et al., 2001). Jiné metody byly vyvinuty primárně pro účely ochrany krajiny.

Nše hodnocení mikrostruktury krajiny bylo založeno na vizuální komparaci starých map a leteckých fotografií se současným stavem (viz např. Skaloš et al., 2011). Byly k dispozici následující zdroje dat: mapy stabilního katastru z poloviny 19. století, letecké fotografie z poloviny 20. století, současné letecké fotografie dostupné na internetu. Současné informace byly doplněny terénním výzkumem a fotodokumentací. Pozornost byla věnována velikosti a distribuci krajinných prvků v území, jejich vzájemným relacím (kontrastním nebo postupným přechodům), ekotonovému efektu, propojenosti nebo izolovanosti prvků, fragmentaci krajiny.

Někteří autoři, jako Pearson (2006) zdůrazňují propojení odborníků vědních disciplín jako archeologie a geografie při výzkumu venkovské krajiny s místními

obyvateli, zejména antikváři, kronikáři, folkloristy a podobně. K pochopení paměti může přispět i analýza místních jmen (Machar, 2014).

3.1 Zpracování mapových podkladů v prostředí softwaru GIS

Vývoj krajinné struktury je vhodné doplnit kartografickou vizualizací. Mapové podklady užité v této publikaci byly zpracovány v programu ArcGIS 10 Desktop v softwarovém produktu ArcInfo pomocí sady integrovaných softwarových aplikací ArcMap, ArcCatalog a uživatelského rozhraní ArcToolbox. Pro zpracování mapových výstupů je možné využít také volně dostupné softwary pro GIS jako např. Janitor, OpenJUMP, QuantumGIS, GRASS GIS, nebo lze mapové výstupy generovat prostřednictvím mapového serveru Mapomat, který je v mnoha směrech alternativou ke klasickým GIS programům. Popis operací při tvorbě mapových výstupů v programu ArcGIS vychází z principů a postupů uvedených v publikacích Booth, Mitchel (2001), Dumbrovský (2009), Geletič a kol. (2013), Mašíček, Ždímal (2014) a Schmidts (2013).

Kartografická prezentace v podobě vektorových datových vrstev zahrnuje mapy se zákresem zájmových mikroregionů (Hrušovansko, Podluží, Šlapanicko, Bystřicko, Novoměstsko a Vysokomýtsko) včetně hranic modelových katastrálních území (Božice, České Křídlovce, Josefov u Hodonína, Podolí u Brna, Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné, České Křižánky, Moravské Křižánky, České Milovy, Bučina a Pustina), GIS vizualizace současné struktury krajiny katastrálních území, historické struktury krajiny katastrálních území z poloviny 20. století a historické struktury krajiny katastrálních území z první poloviny 19. století (Obr. 68). Prezentována jsou katastrální území také přímo na podkladě ortofotomapy, leteckých měřických snímků (LMS) a císařských otisků stabilního katastru Čech a císařských otisků stabilního katastru Moravy a Slezska či indikačních skic (Obr. 67). Na podkladě ZM 10 jsou kartograficky vizualizovány hodnoty krajiny (Obr. 73) a vymezení objektů se stanoveným potenciálem (Obr. 77).

Pro znázornění zájmových mikroregionů a modelových katastrálních území byla využita vektorová vrstva Katastrální území ze souborové geodatabáze AdministrativniCleneni_v12.gdb digitální vektorové geografické databáze České republiky ArcČR 500 (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad).

Jako podklad pro vyhotovení map zachycujících současnou strukturu krajiny dotčených katastrálních území byla prostřednictvím prohlížeč služby WMS² použita ortofotomapa³ a ZM 10 (© ČÚZK⁴, www.cuzk.cz), a pro identifikaci druhu kultury vektorová vrstva LPIS⁵ (© MZe⁶, www.eagri.cz). Výsledkem vektorizace je polygonová datová vrstva znázorňující plošnou krajinnou strukturu s kategoriemi orná půda, trvalé travní porosty (TTP), lesní pozemek, vinice, ovocný sad, plošná/liniová zeleň, mokřad, vodní plocha, intravilán/rozptýlená zástavba, průmyslový areál, lom, dálnice, silnice (v rámci intravilánu pro ilustraci pouze hlavní komunikace navazující na cestní síť mimo intravilán), polní cesta a železnice. Tato datová vrstva je doplněna zákresem hydrografické sítě s využitím dat A02_Vodni_tok_JU z DIBAVOD (© VÚV TGM, v.v.i.⁷, www.dibavod.cz). Druhou variantu mapových výstupů vyhotovených na podkladě ortofotomapy či ZM 10 reprezentuje liniová datová vrstva zobrazující cestní síť s rozlišením na kategorie silnice (doplněné zákresem i ostatních hlavních komunikací uvnitř intravilánu), polní cesta a železnice a polygonová datová vrstva se zákresem lesních pozemků, vodních ploch a ploch intravilánu/rozptýlené zástavby. Při tvorbě polygonových či liniových vrstev zachycujících současnou strukturu krajiny je možné

² Web Map Service

³ aktualizace 2014

⁴ Český úřad zeměměřický a katastrální

⁵ Land Parcel Identification System

⁶ Ministerstvo zemědělství

⁷ Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, veřejná výzkumná instituce

využít vektorová data Lesy, SidlaPlochy, VodniPlochy, Silnice, Zeleznice a další ze souborové geodatabáze ArcCR500_v32.gdb digitální vektorové geografické databáze České republiky ArcČR 500 (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad).

Ortofotomapu ČR a ZM 10 je možné v aplikaci ArcMap zobrazit prostřednictvím webové mapové služby (WMS – z angl. Web Map Service). Připojení serveru s nabídkou uvedeného rastrového mapového podkladu se provede nástrojem pro přidávání dat *Add Data* z panelu *Standard*, výběrem možností *GIS Servers*, *Add WMS Server* a následně zadáním URL požadovaného serveru. Připojená ortofotomapa či ZM 10 se nachází v souřadnicovém systému jednotné trigonometrické sítě katastrální (S-JTSK Krovak EastNorth), který se pro území České republiky používá nejčastěji, a který po přidání WMS vrstvy mapový dokument automaticky přejímá.

Pro vizualizaci historické krajinné struktury byly využity georeferencované LMS (VGHMÚŘ⁸ Dobruška, © MO ČR⁹ 2014), stejně jako georeferencované mapové podklady císařských otisků stabilního katastru Čech (1826–1843) a stabilního katastru Moravy a Slezska (1824–1836) (Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz). V případě nedochování císařských otisků stabilního katastru je možné využít indikačních skic (© Moravský zemský archiv v Brně). Na jejich podkladě byla pro každé katastrální území vyhotovena liniová datová vrstva se zákresem cestní sítě v kategoriích silnice, polní cesta a železnice doplněná polygonovou datovou vrstvou znázorňující lesní pozemky, vodní plochy a plochy intravilánu/rozptýlené zástavby.

Transformace LMS do souřadnicového systému S-JTSK¹⁰ Krovak EastNorth byla provedena na podkladě připojené ortofotomapy. Pro georeferencování rastrových dat slouží nástroje z lišty *Georeferencing*. Po výběru rastru, který má být transformován do souřadnic, a aktivaci nástroje *Add Control Points* se provede vložení kontrolních (vlícovacích) bodů. Nejdříve je nutné vložit kontrolní bod do rastru (LMS) a následně zvolit odpovídající místo v podkladových datech s nadefinovaným souřadnicovým systémem. Na základě shody kontrolních bodů umístěných v rastru (LMS) a v podkladu (Ortofoto) se provede transformace do požadovaných souřadnic. Kontrolními vzájemně identickými body jsou nejčastěji voleny hrany budov. Souřadnicové připojení rastrových souborů zobrazujících katastrální území sestavená ze segmentů císařských otisků stabilního katastru Čech, stabilního katastru Moravy a Slezska případně indikačních skic, po jejich předchozí přípravě v některém z grafických editorů (GIMP, Photoshop, ...), je možné provést na podkladě vrstvy Katastrální území ze souborové geodatabáze AdministrativniCleneni_v12.gdb digitální vektorové geografické databáze České republiky ArcČR 500 či ortofotomapy. Princip transformace map císařských otisků stabilního katastru do požadovaných souřadnic (S-JTSK Krovak EastNorth) je shodný se souřadnicovým připojením LMS. Kontrolní body jsou voleny v identických částech hranic katastrů případně identických hranách budov.

Zákres hodnot krajiny v kategoriích objektivní, subjektivní a jejich kombinace a vymezení objektů se stanoveným potenciálem v pěti kategoriích je pro snadnou orientaci proveden na podkladě ZM 10 připojené prostřednictvím prohlížečské služby WMS.

V rámci editačního režimu je prováděna příprava vrstev prezentujících modelové územní celky (mikroregiony a katastrální území), vlastní vektorizace rastrových mapových podkladů (Ortofoto, LMS, císařských otisků stabilního katastru Čech, stabilního katastru Moravy a Slezska případně indikačních skic) zobrazujících uspořádání cestní sítě a plošnou krajinnou strukturu katastrálních území ve sledovaných obdobích, a tvorba vrstev zachycujících hodnoty krajiny katastrálních území v definovaných kategoriích a vymežujících objekty se stanoveným potenciálem na podkladě ZM 10.

⁸ Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad

⁹ Ministerstvo obrany České republiky

¹⁰ souřadnicový systém jednotné trigonometrické sítě katastrální

Výsledky editace nad rastrovými mapovými podklady je vhodné ukládat jako třídy prvků do osobní geodatabáze, účinného prostředku pro ukládání a správu geografických dat. Tvorba osobní geodatabáze a tříd prvků předcházející samotné vektorizaci se provádí v rámci adresářové struktury aplikace ArcCatalog. Při tvorbě třídy prvků v již vytvořené osobní geodatabázi je nutno zadat její název, zvolit typ geometrie (polygon, linie, bod) a nadefinovat souřadnicový systém S-JTSK Krovak EastNorth.

Znázornění katastrálních území a mikroregionů v samostatných vrstvách se provede exportem vybraných katastrálních území z vektorového podkladu Katastrální území ze souborové geodatabáze AdministrativniCleneni_v12.gdb digitální vektorové geografické databáze České republiky ArcČR 500. V případě vykreslení mikroregionu následuje s využitím nástroje *Merge* spojení katastrálních území, tvořících daný mikroregion, do jednoho celku.

Vektorizace představuje tvorbu nových vektorových dat z připojených (prostřednictvím WMS služby) či georeferencovaných rastrových podkladů. Vektorizovat lze tři základní typy geometrie, a to body, linie a polygony. Při tvorbě vektorových vrstev (polygonových, liniových a bodových) je nutné každému nově vytvořenému geometrickému prvku vrstvy představujícímu např. konkrétní pozemek, komunikaci, hodnotu krajiny nebo kategorii vymezující objekty se stanoveným potenciálem přiřadit atribut s informací charakterizující zakreslený prvek. Atributy jsou jednou z nejpodstatnějších součástí dat používaných v GIS. Ke každému nově vytvořenému geometrickému prvku vrstvy jsou totiž navázány minimálně základní atributy (typ a identifikátor prvku), které spolu s ostatními lze zobrazit v tzv. atributové tabulce. Jedná se o tabulku propojenou s grafickou interpretací prvku, která obsahuje další, námi vkládané, kvalitativní či kvantitativní informace o daném prvku. Nová atributová tabulka se vytvoří automaticky s vytvořením nové třídy prvků (vrstvy). Před zahájením editace a vektorizací rastrového mapového podkladu je ovšem nutné do atributové tabulky nově vytvořené vrstvy přidat nové pole pro vkládání atributů zakreslovaných prvků a ve vlastnostech příslušné vrstvy v rámci vloženého pole dané kategorie (atributy) zakreslovaných prvků tzv. nadefinovat včetně nastavení jejich barevného vyobrazení.

Pro vlastní vektorizaci rastrových mapových podkladů je nutno z nástrojové lišty *Editor* zahájit editaci. Při tvorbě polygonových datových vrstev jsou nejčastěji využívány editační nástroje *Polygon* (vykreslení polygonu), *Auto Complete Polygon* (vykreslení polygonu bez nutnosti zákresu společné hranice s již vykresleným sousedícím polygonem), *Cut Polygons Tool* (dělení již vykresleného polygonu na dvě části) a *Merge* (spojení dvou a více vzájemně sousedících polygonů do jednoho celku), v případě tvorby liniových datových vrstev nástroje *Line* (vykreslení liniového prvku), *Split Tool* (dělení linie na dvě části) a *Merge* (spojení dvou či více vzájemně navazujících linií do jednoho celku) a při tvorbě bodových vrstev nástroj *Point* (zákres bodových prvků). Pro dodatečnou úpravu již vykreslených polygonových či liniových prvků se využívají nástroje *Edit Tool* (přesun lomových bodů), *Add Vertex* (vlození lomového bodu) a *Delete Vertex* (smazání lomového bodu). Každému nově vytvořenému prvku (polygonu, linii, bodu) je do nově přidaného pole v atributové tabulce příslušné vrstvy, na základě předchozího výběru vykreslované kategorie v okně *Create Features*, vždy přiřazen atribut druhu pozemku, cestní síť, atribut identifikující hodnotu krajiny a plošné vymezení objektů se stanoveným potenciálem. Dodatečné přiřazení atributu právě vykreslenému prvku nebo změnu atributu u již dříve vykresleného prvku z důvodu aktualizace, provedeme po jeho výběru ve vyvolaném okně *Attributes* či přímo v atributové tabulce (*Attribute Table*). Podmínkou tvorby tzv. topologicky čistých dat je nutné při vektorizaci využívat funkcí z panelu *Snapping*.

Abychom měli možnost vidět rastrový podklad i po jeho vektorizaci a měli tak kontrolu nad správností kreslení, je nutné provést ve vlastnostech vrstvy nastavení její průhlednosti.

K prezentaci hydrografické sítě v zájmových katastrálních územích lze využít soubor *A02_vodni_tok_JU.shp* z DIBAVOD (© VÚV TGM, v.v.i., www.dibavod.cz). Jedná se o vektorovou liniovou vrstvu s již nadefinovaným souřadnicovým systémem S-JTSK Krovak EastNorth zobrazující hydrografickou síť celé ČR. Pomocí nástroje *Clip* z nadstavby *Analysis Tools* uživatelského rozhraní *ArcToolbox* lze vytvořit samostatné vrstvy zobrazující hydrografickou síť pouze jednoho katastrálního území. Užitím nástroje *Clip* dojde k ořezání prvků vstupní vrstvy podle geometrie prvků druhé vrstvy (hranice katastrálního území).

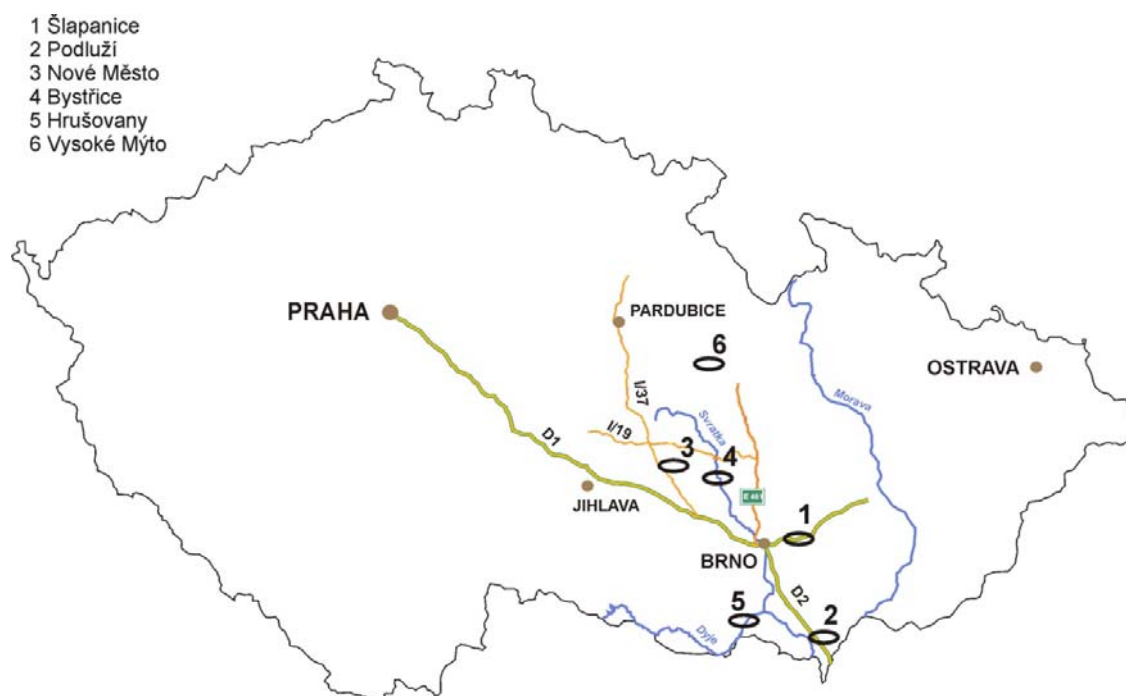
Poslední fází přípravy mapy před finálním exportem či tiskem je vlastní vytvoření mapové kompozice s prezentací výsledků operací prováděných v programu ArcGIS včetně nezbytných prvků jako jsou legenda, měřítko, severka, nadpis a tiráž. Mapová kompozice se v aplikaci ArcMap vytváří ve specializovaném prostředí tzv. mapového výkresu *Layout View*, do kterého se lze z prostředí *Data View*, ve kterém jsou prováděny veškeré operace, přepnout v menu *View* pomocí nabídky *Layout View*. Při přepnutí do prostředí *Layout View* se aktivuje panel nástrojů *Layout* s nástroji, které se používají pro finální úpravy mapového výstupu. Nástroje na panelu nástrojů *Tools* umožní pracovat s daty uvnitř datového rámce stejně jako v zobrazení dat (*Data View*). Na začátku tvorby mapové kompozice je vhodné mít všechna data, která chceme mít zobrazena na výsledné mapě, vizualizovaná. Vizualizaci potřebných dat na virtuální stránce mapy v tzv. datovém rámci zajistíme v tabulce obsahu (*Table Of Contents*). Datový rámec, vymezený obdélníkem, je způsob společné organizace vrstev na mapě. Na každé mapě je vždy alespoň jeden datový rámec. Datový rámec nese název *Layers*, jeho jméno je zobrazeno v horní části *Table Of Contents*, a seskupuje všechny doposud přidané nebo vytvořené vrstvy. Jedním z důležitých aspektů tvořené mapy je její velikost a orientace, která je často dána tvarem zobrazovaného území nebo účelem, za kterým mapa vzniká. Orientaci a velikost výkresu je možné nastavit v menu *File* pomocí nabídky *Page and Print Setup*. Legenda, měřítko, severka a další mapové prvky se do mapové kompozice vkládají z menu *Insert*. Textové pole (v případě uvedení nadpisu a tiráže) se do mapy vkládá pomocí nástroje *New Text* z panelu *Draw*.

Nastavení vlastností tisku se provádí v rámci okna *Print* resp. *Page and Print Setup* vyvolaného z menu *File*. Volbou možnosti *Export Map* z menu *File* je možné mapové výstupy exportovat do formátů JPEG, TIFF, PDF a dalších.

4 Případové studie

Empirický výzkum byl realizován v šesti případových územích, která byla vybrána tak, aby pokrývala různé krajinné typy z hlediska očekávaných změn (Obr. 2). Všechny studované mikroregiony se skládají z venkovských sídel a malého města; počet jeho obyvatel nepřekračuje 15 tisíc:

- Šlapanicko (východně od Brna) reprezentuje suburbanizovanou krajinu s jistým historickým dědictvím,
- Podluží (jižní část Jihomoravského kraje) jako krajina s intenzivním zemědělstvím a vinařstvím,
- Novoměstsko (v kraji Vysočina) jako reprezentant krajiny vrchovin v okolí Nového Města na Moravě
- Bystřicko (mikroregion Bystřice nad Pernštejnem na hranicích krajů Vysočina, Pardubického a Jihomoravského) jako Krajina vnitřní periferie s utlumovanou těžbou uranu a jejími následky,
- Hrušovansko (pohraniční periferie v okolí Hrušovan nad Jevišovkou) jako krajina, kde poválečná etnicky podmíněná výměna obyvatelstva přerušila kontinuitu vztahu obyvatel ke krajině,
- Vysokomýtsko (v Pardubickém kraji) jako srovnávací území bez výrazných zvláštností vývoje krajiny.

Obr. 2 Poloha jednotlivých případových studií v rámci Česka. Kreslila J. Pokorná

Jednotlivé mikroregiony byly charakterizovány z hlediska faktorů, které by mohly být významné pro strukturu krajiny. Jde zejména o vymezení a polohu území včetně dopravní dosažitelnosti a dopravního zatížení, přírodní poměry (základní geomorfologické, hydrologické, klimatologické, biogeografické charakteristiky) a přítomnost chráněných území, strukturu osídlení a historické souvislosti, dlouhodobý i krátkodobý demografický vývoj a průběh urbanizace, ekonomické podmínky s důrazem na primární a sekundární sektory a společenský život, významný pro terciární strukturu krajiny. Pro výzkum krajinné mikrostruktury byly v každém mikroregionu vybrány jeden

až tři katastry, které byly prověřeny detailněji. Každý z případových mikroregionů byl zpracován jiným řešitelem. Proto charakteristiky a analytické podklady pro hodnocení jednotlivých případových nejsou zcela jednotné.

4.1 Novoměstsko

Poloha

Novoměstsko (Obr. 3) zahrnuje 29 obcí v okolí Nového Města na Moravě (Bobrovou, Bobrůvku, Bohdalec, Borovnici, Daňkovice, Dlouhé, Fryšavu pod Žákovou horou, Javorek, Jimramov, Kadov, Krásné, Křídla, Křižánky, Kuklík, Líšnou, Mirošov, Novou Ves u Nového Města na Moravě, Nové Město na Moravě, Nový Jimramov, Račice, Radešinskou Svratku, Radňovice, Řečice, Sněžné, Spělkov, Tři Studně, Věcov, Vlachovice, Zubří). Jeho rozloha činí 190 km² při počtu obyvatel zhruba 19 tisíc, z nichž asi polovina žije v Novém Městě. Mikroregion se nachází v severovýchodní části kraje Vysočina v jádru okresu Žďár nad Sázavou.

Obr. 3 Novoměstsko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček

Novoměstsko je poměrně vzdálené od regionálních středisek. Vlastní krajské město Jihlava je vzdáleno 48 km, ale vzhledem ke složitým terénním podmínkám Českomoravské vrchoviny činí čas, potřebný na překonání této vzdálenosti, 53 minuty z Nového Města. Vzdálenost do Brna činí 77 km a 1 hodinu 12 minut, podobně jako do Pardubic. Konkurenčními středisky jsou zejména okresní město Žďár nad Sázavou (11 km a 11 minut), v menší míře Bystřice nad Pernštejnem (15 km a 15 minut), zatímco Polička (30 km a 37 minut) již nehraje velkou roli. Západovýchodní osou mikroregionu je silnice I/19, po níž denně projede 7 182 vozidel ve směru do Žďáru nad Sázavou

a 4 635 vozidel do Bystřice nad Pernštejnem. Ostatní silnice mikroregionu vykazují provoz menší než 2 tisíce vozidel za den¹¹.

Veřejná doprava není v kraji Vysočina integrovaná. Příčinou je zejména neexistence výrazného dopravního centra. Koncepty předpokládají vybudování minisystémů, opírajících se o okresní města. Dopravní doba z Nového Města na Moravě do regionálního centra Jihlavy činí asi 90 minut, z venkovských obcí přiměřeně déle. Do Brna jedou obyvatelé Novoměstska v průměru přes 2 hodiny, do Pardubic ještě déle. Dosažitelnost regionálních center veřejnou dopravou je tedy velmi nevýhodná. Naopak okresní město Žďár nad Sázavou je přístupné z Nového Města za 21–25 minut. Obdobně dobré dopravní spojení mají obce, ležící podél silnice I/19. Naopak z Dlouhého se cestuje do Žďáru nad Sázavou v optimálním případě okolo 45 minut s přestupem, a frekvence těchto „výhodných“ spojení je nízká.

Obr. 4 Krajina Novoměstska. Foto H. Vavrouchová

Přírodní poměry

Novoměstsko se nachází na Českomoravské vrchovině, o jeho území se dělí geomorfologické celky Žďárské vrchy (nejvyšší vrchol Devět skal – 836 m nad mořem) a Bítešská vrchovina (nejvyšší vrchol Harusův kopec – 741 m nad mořem). Pro Žďárské vrchy jsou příznačné protáhlé úzké hřbety s rulovými skalními tvary, oddělené hlubokými, ale rozevřenými údolími, v nichž se nacházejí rybníky. Území je pokryto většinou smrkovými porosty s příměsí buku, jedle, modřínu a borovice. Klima je zde chladnější a vlhčí. Jižní část území pokrývá Bítešská vrchovina, charakterizovaná plochým povrchem, dobře přizpůsobeným odolnosti hornin. Území pokrývá mozaika polí, luk a lesů (Demek et al., 1987).

Hlavním tokem, odvodňujícím území, je řeka Svatka, která ve Žďárských vrších pramení (na svahu Křivého javoru, ve výšce 760 m nad mořem). Významnějšími přítoky na území Novoměstska jsou Fryšávka, Bobrůvka (která vtéká do Svatky jako Loučka) a Nedvědička. Z rybníků jsou největšími Medlov (22 ha), Sykovec (14 ha), Zuberský (7 ha). Všechny jsou rybochovné a mohou sloužit i ke koupání (Vlček et al., 1984). Západní hranice mikroregionu je součástí hlavního evropského rozvodí. Zatímco Svatka patří k úmoří Černého moře, sousední Sázava k úmoří moře Severního.

¹¹ Celostátní sčítání silniční dopravy 2010, Praha: Ředitelství silnic a dálnic.

Chráněná území

Chráněná krajinná oblast Žďárské vrchy má rozlohu 709 km². Byla vyhlášena v roce 1970. Jejím posláním je zachování harmonicky vyvážené kulturní krajiny s významným zastoupením přirozených ekosystémů. Je chráněna rovněž jako oblast přirozené akumulace vod. Lesní pokryv (zaujímající 46 % území) je tvořen většinou umělými smrkovými monokulturami. Zato se zde nacházejí cenná společenstva rašelinišť a vlhkých rašelinných luk s významným výskytem řady chráněných a ohrožených druhů rostlin.

K přírodním památkám patří především rulové skalní útvary s nejvyšší koncentrací v prostoru Sněžného, Křižánek a Milov: Bílá skála, Černá skála, Devět skal (turisticky zřejmě nejpopulárnější), Drátenická skála, Lisovská skála, Malinská skála, Milovské perničky, Na skále, Pasecká skála, Prosíčka, Štarkov. Podobný charakter má i přírodní rezervace Čtyři palice. K nim se dále řadí mineralogická lokalita Ouperek, rašelinná louka Pernovka a vlhká louka u Bezděkova.

Obr. 5 Krajina Novoměstska tvoří pestrrou mozaiku různých způsobů využití. Foto H. Vavrouchová

Historické souvislosti

Území původně pokrýval pohraniční hvozď mezi Moravou a Čechami. Počátky osídlení souvisí se založením cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou v roce 1252. Klášter a jeho fundátor Boček z Perneku (zakladatel rodu pánů z Obřan) se stal lokalizačním jádrem širšího mikroregionu. Díky odlehle poloze nebylo území postihováno častými válkami, zatímco ekonomicky kolísalo podle schopnosti jednotlivých majitelů. V 17. století se rozvinula sklářská výroba, později i železářství. Osídlení bylo řídké a až v 18. století zde proběhla takzvaná pozdní horská kolonizace, řízená Nadačním ústavem šlechticů v Brně, který byl majitelem panství v letech 1654–1945. V 19. století mohl ovlivnit krajinu rozvoj lyžování, spojené s výrobou lyží. V roce 1850 se Nové Město na Moravě stalo sídlem okresního hejtmánství. Toto postavení ztratilo v roce 1949 ve prospěch Žďáru nad Sázavou.

Struktura osídlení

Nejvýznamnějším střediskem, jediným městem a jednoznačným centrem mikroregionu je Nové Město na Moravě, existující patrně již v roce 1293. Ve středověku bylo Nové

Město málo významným městečkem. K rozvoji začalo docházet až za Pernštejnů od roku 1520. Ve druhé polovině 19. století se rozvoj prakticky zastavil, neboť městu se vyhnula industrializace a železniční spojení jej dosáhlo teprve v roce 1905. To bylo novým rozvojovým impulzem. Za první republiky se Nové Město stalo okresním sídlem, vyhledávaným letoviskem a střediskem zimních sportů. Ve druhé polovině minulého století byl růst města spojen s industrializací a také s budováním sídlišť pro pracovníky uranových dolů v Dolní Rožínce. V 80. letech pak došlo ke zbourání části historické zástavby a jejímu nahrazení panelovým sídlištěm, obsahujícím mimo jiné i bodové výškové domy. Tento zásah výrazně narušil pohledové panorama do té doby pohledného města (Kuča, 2000). Dnešní Nové Město na Moravě je plnohodnotným malým městem s odpovídající sociální infrastrukturou. V tom výrazně převyšuje sousední Bystřici nad Pernštejnem a do určité míry konkuruje okresnímu městu Žďáru nad Sázavou.

Obr. 6 Řada obydlí na Novoměstsku si zachovala starobylý charakter. Foto H. Vavrouchová

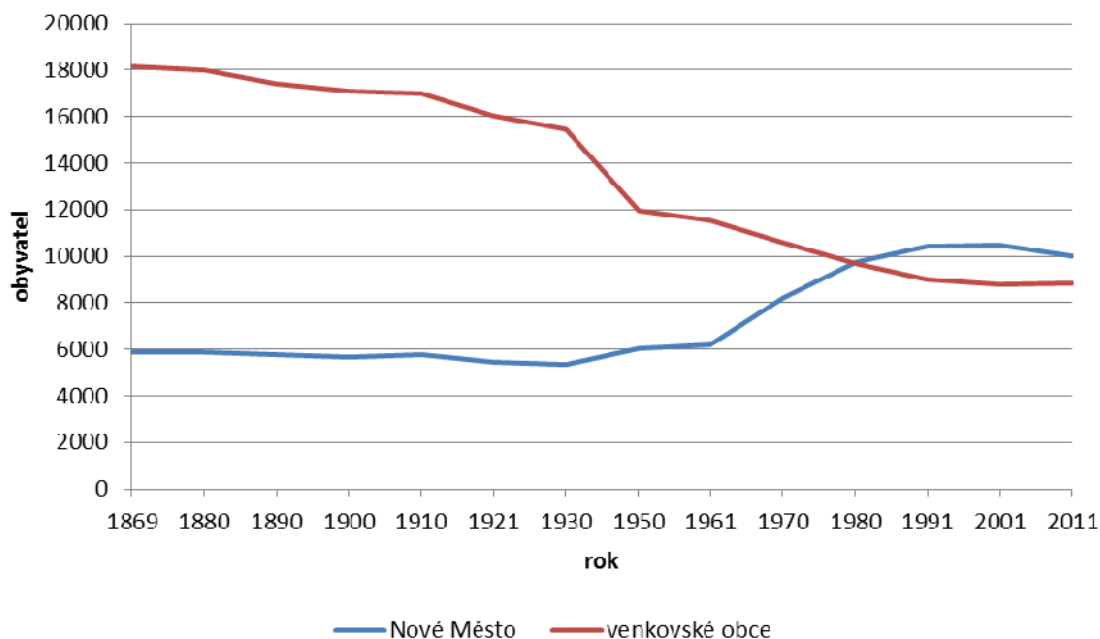
Novoměstský mikroregion se rozkládá na 58 katastrálních územích, sdružených do 29 obcí. Pouze pět z nich (Bobrovou, Jimramov, Novou Ves u Nového Města na Moravě, Radešínskou Svatku a Sněžné) lze považovat za středně velké vesnice. Dalších 17 sídel řadíme mezi malé vesnice. Zbytek lze klasifikovat jako velmi malá sídla, přičemž některá z nich nemají příliš kompaktní charakter. Z nich 12 má mezi 101 a 200 obyvateli a 23 má 100 a méně obyvatel. Tato rozptýlená soustava osídlení se podílí na atraktivní mozaice krajiny, ale je velmi náročná na obsluhu.

Demografický vývoj, urbanizace

Jak je patrné z grafu na Obr. 7, z dlouhodobého hlediska docházelo v mikroregionu jednak k úbytku počtu obyvatel, jednak k jejich koncentraci do centra. Tyto procesy zesílily po 2. světové válce. Zcela se změnila velikostní struktura sídel. V roce 1869 byla typickým sídlem malá vesnice (s 200–500 obyvateli). Takových sídel bylo v mikroregionu 37. Nacházely se zde i tři velké vesnice s více než tisícem obyvatel: Jimramov, Bobrová

a Fryšava pod Žákovou horou. Naproti tomu velmi malých venkovských sídel bylo pouze devět. Je tedy zřejmé, že většina vesnic zaznamenala nejen pokles počtu obyvatel, ale i snížení velikostní kategorie – někdy i o dva řády. Výjimkou je Nová Ves u Nového Města na Moravě, která rostla – patrně v rámci rozvoje vlastního města.

Je ovšem třeba připomenout, že snížení počtu obyvatel venkovských sídel prakticky na polovinu nebylo provázeno adekvátním snížením počtu domů. Právě naopak: zatímco v roce 1869 bylo ve venkovských obcích mikroregionu 2 864 domů, v roce 2001 už 3 613 domů. Došlo jednak k podstatnému snížení průměrné velikosti domácnosti, jednak k přeměně části domů v objekty druhého bydlení. Nezdá se tudíž, že snížení počtu obyvatel přineslo snížení antropogenního tlaku na krajinu.

Obr. 7 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel Novoměstska. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011 a vlastní zpracování

V poslední době se však trendy poněkud mění. Mezi sčítáními 2001 a 2011 došlo na jedné straně k poklesu počtu obyvatel Nového Města na Moravě, jednak k velmi mírnému růstu počtu obyvatel venkovských obcí. Tento trend potvrzují i bilance pohybu obyvatelstva za poslední pětileté období 2010–2014. V tomto období se v Novém Městě narodilo 526 dětí a zemřelo 427 osob. Přistěhovalo se 533 a vystěhovalo 863 obyvatel. Negativní saldo migrace tudíž převyšuje pozitivní saldo přirozeného pohybu a centrum mikroregionu tudíž obyvatelstvo i nadále ztrácí. Venkovské obce zaznamenaly jak přirozený (+87 osob), tak i mechanický přírůstek počtu obyvatel (+10 osob). I když s pokračováním přirozeného přírůstu nelze dlouhodobě počítat, migrační trendy jsou zřejmé.

Ekonomika

Ekonomika Novoměstska byla původně založena na extenzivním zemědělství. V současnosti je největším podnikem v této sféře ZD Nové Město na Moravě, zaměstnávající více než 150 pracovníků. Mezi další subjekty patří ProAgro Radešinská Svratka, Bobrovská a.s. nebo ZD Sněžné. Výrobní programy obsahují zpravidla živočišnou výrobu (zejména skot na mléko a maso). Rostlinnou výrobu reprezentuje produkce řepky, obilovin, brambor a krmiv pro živočišnou výrobu. ProAgro provozuje dvě bioplynové stanice o výkonu 888 kW. Export a import živých zvířat a masa zajišťuje

Bohemia Breeding Radešínská Svratka. V lesnictví a rybolovu má významný podíl firma Kinský Žďár.

Největším průmyslovým podnikem Novoměstska je Medin, a.s. s necelými 500 zaměstnanci, vyrábějící lékařské nástroje a implantáty. RACOM, s.r.o. podniká v informačních a komunikačních technologiích. Na tradici výroby lyží navazuje Sporten, a.s. Menší strojírenská výroba je situována v Jimramově. Průmysl Novoměstska je relativně progresivní a bez významných negativních vlivů na krajinu.

Brownfieldů není mnoho. Za zmínku stojí podnikatelský areál Holubka (7 ha), skladový areál Pohledec (oba v Novém Městě) a bývalá tírna Inu v Bobrové. Nejnebezpečnější starou zátěží je skládka tuhého komunálního odpadu lom Daňkovec v Nové Vsi u Nového Města na Moravě. Méně závažnými jsou skládka v Bobrové a skládka Obecnice v Radešínské Svratce¹².

Obr. 8 Krajina Novoměstska je atraktivní pro cestovní ruch. Foto H. Vavrouchová

Největším zaměstnavatelem na Novoměstsku vůbec je Nemocnice Nové Město na Moravě, zaměstnávající téměř tisíc osob. V poslední době se Novoměstsko orientuje na rozvoj služeb cestovního ruchu. Na severozápadním okraji Nového Města byl vybudován lyžařský. Jeho součástí je hotel Ski s kapacitou 110 lůžek a parkoviště s kapacitou 600 vozidel. Další lyžařský areál v mikroregionu má Jimramov. Ubytovací zařízení jsou rozptýlena po mikroregionu. Jejich celková kapacita činí přes 3 100 lůžek. Největšími jsou hotel Devět skal v Milovech a hotel Medlov ve Fryšavě pod Žákovou horou.

K ekonomice se váže trh práce. Míra nezaměstnanosti v červnu 2015 řadila Novoměstsko hodnotou 6,8 % spíše k Jihomoravskému kraji. V okrese Žďár nad Sázavou a v kraji Vysočina byla nezaměstnanost o celý procentní bod nižší.

Společenský život

Centrem kulturního a společenského života je Nové Město na Moravě. Kulturu organizuje především kulturní dům pod názvem Novoměstská kulturní zařízení. Hlavními

¹² Strategie komunitně vedeného místního rozvoje MAS Zubří země pro období 2014–2020.

kulturními institucemi jsou Horácké muzeum a Horácká galerie. Kromě toho zde existuje i řada dobrovolných sdružení jako občanské sdružení MANEOR, klub Sluníčko nebo klub Středozem. Nejznámějšími akcemi jsou Novoměstské hudební slavnosti, Novoměstské slavnosti medu, festival místních hudebních skupin Vázafest, hudební a divadelní festival Křídla. Některé z těchto akcí se pořádají v rámci celého mikroregionu. Ve venkovských obcích spočívá kulturní a sportovní činnost na spolcích, z nichž nejaktivnější bývá spolek dobrovolných hasičů. Existují snahy o obnovu starých zvyků, například masopustu. Ze speciálních aktivit lze jmenovat činnost ochotníků v Křídlech, aktivity dechové hudební skupiny Mexiko Tornádo v Řečici nebo slavnost Otvírání studánek na paměť pobytu B. Martinů ve Třech Studnách.

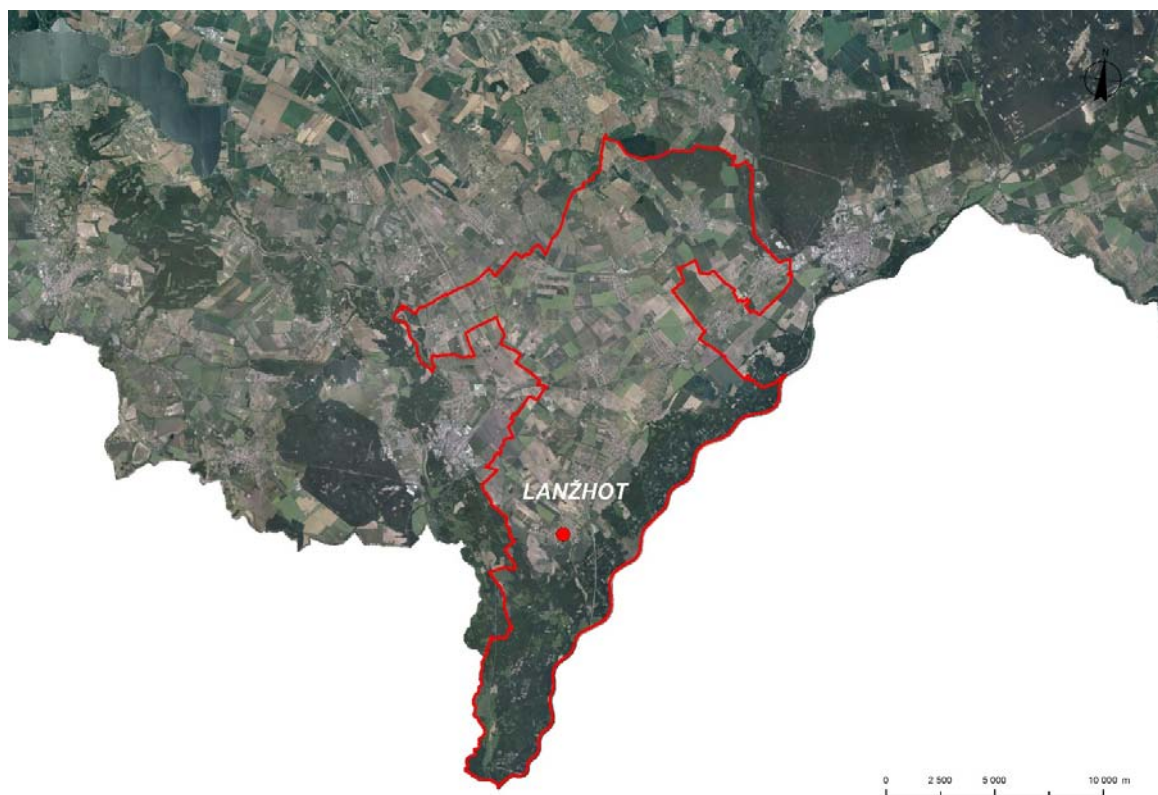
Syntéza poznatků

Novoměstsko představuje vrchovinný mikroregion s dlouhodobě stabilizovaným obyvatelstvem a pestrá mozaikou krajinné makrostruktury i mikrostruktury, který je v poslední době stále více ovlivňován rozvojem cestovního ruchu.

4.2 Podluží

4.3 Poloha

Mikroregion Podluží zahrnuje obce dobrovolného sdružení obcí Podluží: Dolní Bojanovice, Hrušky, Josefov, Kostice, Ladnou, Lanžhot, Lužici, Mikulčice, Moravskou Novou Ves, Moravský Žižkov, Nový Poddvorov, Prušánky, Starý Poddvorov, Tvrdonice, Týnec. Mikroregion je situován v nejjižnější části Jihomoravského kraje při soutoku řek Moravy a Dyje na hranicích s Rakouskem a Slovenskem. Za jeho střediska lze považovat okresní města Hodonín a Břeclav.

Obr. 9 Podluží – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček

Ačkoliv vzdálenost mikroregionu od významných center je značná, dojezdové vzdálenosti jsou díky dálnici D2 relativně výhodné. Brno je vzdáleno 66 km a 52 minuty, Bratislava 69 km a 52 minuty a Vídeň 95 km a 1 a půl hodiny. Alternativně lze využít relativně rychlého železničního spojení. Středně velká města Hodonín a Břeclav leží na hranicích mikroregionu a jsou schopna jej plně obsluhovat.

Břeclav je po Brně nejvýznamnějším dopravním uzlem Jihomoravského kraje. Kříží se zde hlavní evropské železniční koridory a dálnice D2 s významnou silnicí I/55. Dopravními infrastrukturními stavbami jsou postižena i sousední sídla. Dopravní intenzity jsou relativně značné. Po dálnici D2 ve směru ke státní hranici projede 12 207 vozidel tranzitní dopravy denně (Obr. 13). Podobně zatížená je i silnice I/55, po které projede 13 122 vozidel v prostoru Břeclavi a 12 614 vozidel v prostoru Hodonína. Z ostatních komunikací je nejzatíženější stará silnice Brno – Bratislava (II/425) s 3 466 vozidly za 24 hodiny. Veřejná doprava funguje v rámci Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje.

Přírodní poměry

Soutok Moravy a Dyje představuje významný krajinný prvek. Průměrný průtok Moravy v tomto místě činí 65 m³/s, průměrný průtok Dyje 44 m³/s. Během jarních a letních povodní se toto množství několikanásobně zvyšuje. Území okolo soutoku je pokryto lužním lesem (Obr. 9). Vzhledem k existenci železné opony je tento les málo dotčen aktuální činností člověka. Avšak vodní režim byl výrazně ovlivněn výstavbou vodohospodářských děl na Dyji, zejména Novomlýnských nádrží. Fauna je relativně bohatá. Hnízdí zde řada i vzácných ptačích druhů. Méně příjemným faktorem jsou mračna komárů v letním období.

Geomorfologicky patří mikroregion do tektonické sníženiny Dolnomoravského úvalu, který představuje severní výběžek Vídeňské pánve. Geologicky je území budováno neogenními a kvartérními sedimenty (Demek et al., 1987). Povrch je rovinatý až pahorkatinný (Obr. 10). Černozemní půdy jsou zde mimořádně úrodné. Klima je teplé a suché.

Chráněná území

Území je součástí biosférické rezervace UNESCO Dolní Morava, jejíž teritorium přesahuje území mikroregionu západním směrem. V jejím rámci se v mikroregionu nacházejí národní přírodní rezervace Cahnov-Soutok, přírodní rezervace Skařiny, Stibůrkovská jezera, ptačí oblast Soutok-Tvrdonicko a přírodní park Mikulčický luh. Předmětem ochrany jsou většinou lužní ekosystémy a na ně navazující hnízdiště vzácných ptáků. Probíhala jednání o vytvoření chráněné krajinné oblasti Soutok, která v současné době vyznívají spíše negativně. Příčinou je postoj obcí, Lesů ČR a dalších ekonomických subjektů.

Historické souvislosti

Příhodné přírodní podmínky podmiňovaly jedno z nejstarších osídlení na českém území. Je pravděpodobné, že oblast ležela v blízkosti jádra historické Velké Moravy. Oblast byla vždy velmi výhodná pro zemědělskou výrobu. Navíc podél Moravy probíhaly důležité dopravní komunikace, které se křížily s komunikacemi podél Dyje a Svratky. Vznikl tudíž exponovaný prostor na hranicích mezi českým státem a Uhrami, který byl dějištěm řady historických událostí – spojených zejména s česko-uherskými válkami mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem a s povstáním Bočkajovců. Ve 13. století sem pronikl kolonizační směr z Rakous, aniž byly obce na Podluží poněmčeny. Od 13. století se rozvíjelo vinařství. Ve 14. století došlo ke koncentraci majetkové držby spojením břeclavského a týneckého panství do majetku Lichtenštejnů. V roce 1839 byla Břeclav

jako první město na území Českých zemí napojena na železnici. V roce 1945 se stalo Podluží místem těžkých bojů při přechodu Rudé armády přes řeku Moravu.

Obr. 10 Typická krajina Podluží. Foto M. Ševelová

Struktura osídlení

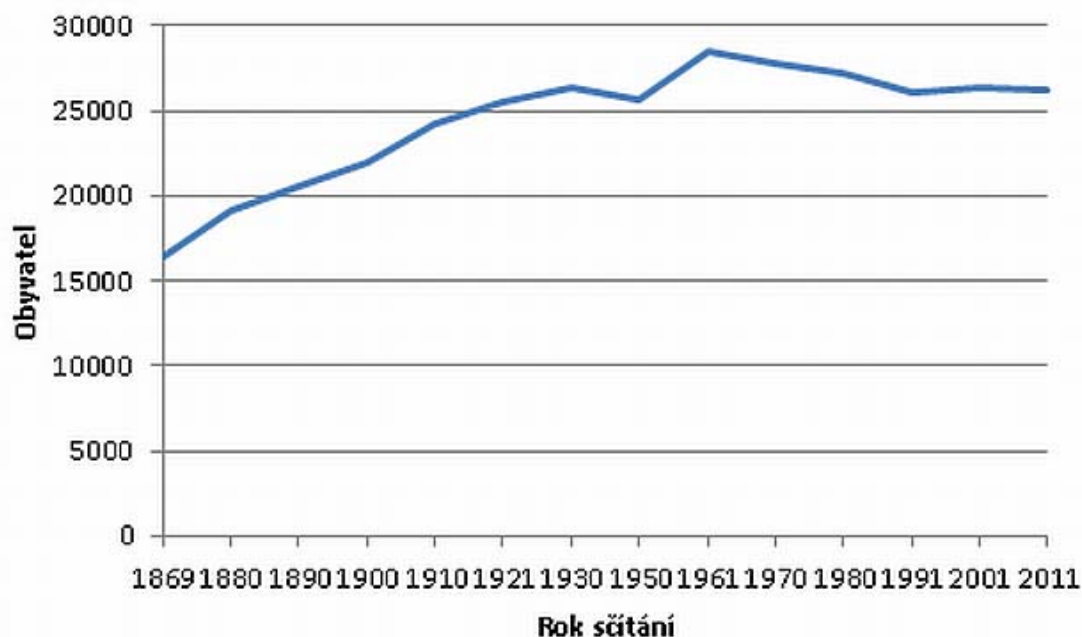
Středisky osídlení Podluží jsou středně velká města Břeclav a Hodonín, která však nejsou součástí případového mikroregionu. Pro mikroregion jsou typická velká kompaktní venkovská sídla, z nichž Lanžhot (3 758 obyvatel, 2014) má statut města – nicméně reálné funkce tomu neodpovídají. Z ostatních vesnic má naprostá většina více než tisíc obyvatel, z toho Dolní Bojanovice, Lužice, Moravská Nová Ves a Prušánky více než 2 tisíce trvale bydlících. Pouze Starý Poddvorov, Mikulčice a Těšice jsou středně velkými venkovskými sídly, Josefov malým venkovským sídlem a Nový Poddvorov velmi malým venkovským sídlem.

Tato sídelní struktura je typická tím, že jednotlivé obce mají zpravidla vlastní vybavenost a jsou tedy soběstačné v základních službách školství, zdravotnictví, maloobchod a podobně. Úloha malých měst v tomto prostoru je tudíž málo podstatná a vyšší služby jsou hledány až ve středně velkých (okresních) městech.

Demografický vývoj

Z analýzy dlouhodobého vývoje počtu obyvatel (Obr. 11) vyplývá, že počet obyvatel Podluží se až do 2. světové války permanentně zvyšoval. Po válce došlo k mírnému poklesu. Je pravděpodobné, že z obcí Podluží pocházela část osídlenců v rakouském pohraničí. Poté došlo opět k růstu, ale od 60. let docházelo k poklesu v důsledku odchodu lidí z venkova do měst v rámci industrializace. Poslední období lze označit za stagnaci. Mezi léty 1869 a 2011 vzrostl počet bytů na Podluží 2,7krát z 3 426 na 9 176.

Demografický vývoj za posledních 5 let (2010–2014) ukazuje na Podluží jak přirozený, tak i migrační přírůstek v celkové výši 252 osoby. Ze všech obcí pouze Tvrdonice vykazují jak přirozený, tak i migrační úbytek obyvatel. Počet obyvatel při posledním sčítání lidu dosáhl 26 242.

Obr. 11 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel Podluží 1869–2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ

Ekonomika

Ekonomika Podluží byla vždy založena na zemědělství a vinařství, pro něž zde jsou velmi výhodné podmínky. Drobné provozovny jiných odvětví byly zrušeny v rámci ústředně plánované ekonomiky. Přebytná pracovní síla byla zaměstnána především v obou okresních městech Břeclavi a Hodoníně, kde byla rozvinuta řada odvětví včetně energetiky a chemického průmyslu, které ve své době měly negativní vliv na životní prostředí. Po roce 1989 se velké zemědělské podniky (např. JZD Podluží v Lanžhotě) rozpadly. Zbývající podniky se víceméně přeorientovaly na rostlinnou výrobu. Těžba ropy a zemního plynu není významná z hlediska zaměstnanosti, ale ovlivňuje krajinnou mikrostrukturu. Těžba lignitu byla zatím ukončena i v posledním dole v Mikulčicích. Rozvíjí se naopak výroba elektrické energie z obnovitelných zdrojů (Obr. 12).

Obr. 12 I na Podluží najdeme solární elektrárny na nejkvalitnější orné půdě. Foto. M. Ševelová

Většina obcí má vzhledem ke své velikosti rozvinutý základní sektor služeb. Značné výkyvy byly spojeny se změnami státní hranice po roce 1989. Šlo nejprve o zánik železné opony a odchod posádek pohraniční stráže, posléze vznik standardní hranice se Slovenskem a vybudování hraničních přechodů, a nakonec přistoupení

Česka i Slovenska do Schengenského prostoru, což znamenalo zase rušení přechodů a s ním spojené výkyvy v zaměstnanosti v některých obcích (např. v Lanžhotě)

Obr. 13 Venkovská krajina Podluží je protaťta dálnicí D2. Foto M. Ševelová

Společenský život

Významné místo ve společenském životě Podluží hraje živý folklór a kultura vína. Národopisné slavnosti Podluží se konávají každoročně v Tvrdonicích. Nicméně v každé z obcí se organizovaně či spontánně odehrávají lidové slavnosti, jako fašank, krojované hody, besedy u cimbalu, košty vín, zarážení hory, místní festivaly. Podlužácký kroj tvoří specifickou skupinu, odlišující se červenými nohavicemi mužů (Bábiková, 2012). Až do nedávna byl kroj součástí každodenního odívání zejména starších žen. Nejznámějším autorem podlužáckých písní byl Fanoš Mikulecký (vlastním jménem František Hřebačka). Řada z jeho tří set písní zlidověla. Z tanců jsou známé vrtěná, hošije a zejména verbuňk, který se stal součástí nehmotného kulturního dědictví UNESCO. V mikroregionu existuje několik profesionálních, poloprofesionálních i amatérských folklórních souborů, které vystupují i v zahraničí. Religiozita mikroregionu je nadprůměrná (37,3 %) ¹³, což signalizuje tradičnější způsob života a tedy i vztah ke krajině.

Syntéza poznatků

Podluží patří k nejúrodnějším mikroregionům Moravy se specifickou funkcí vinařství, které do značné míry formuje i společenský život. Zemědělství je intenzivní se zaměřením na rostlinnou výrobu. Systém osídlení je založen na velkých kompaktních venkovských sídlech s vlastní vybaveností.

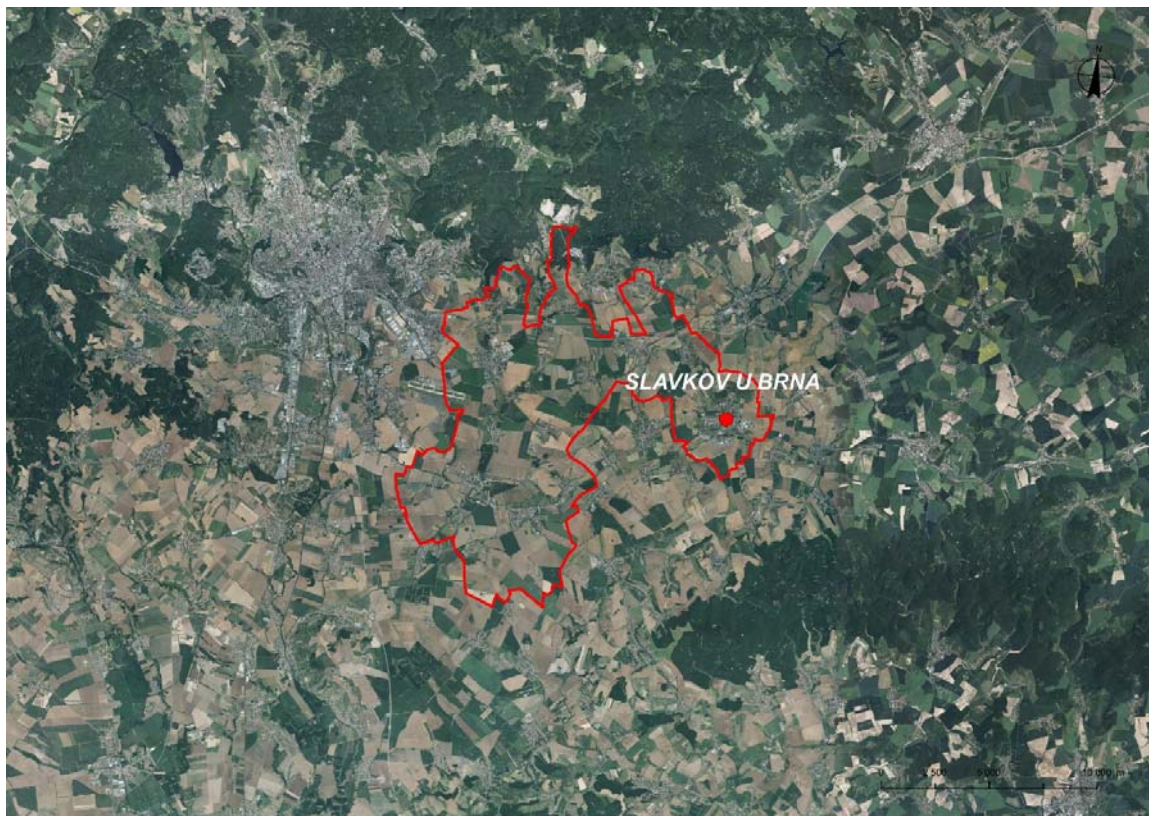
4.4 Šlapanicko

Poloha

Území Šlapanicka jsme vymezili hranicí dobrovolného sdružení obcí Mohyla míru – Austerlitz. Kromě malých měst Šlapanic, Slavkova u Brna a Újezdu u Brna do něj náleží obce Blažovice, Jiříkovice, Podolí, Ponětovice, Pozořice, Prace, Sokolnice, Telnice, Tvarožná a Žatčany. Šlapanicko se nachází v prostoru východně od Brna.

¹³ Podle posledního sčítání lidu se přihlásila k jakékoliv víře v celostátním průměru pětina obyvatel

Území mikroregionu patří k bezprostřednímu zázemí města Brna, které je protkáno řadou komunikací různé úrovně včetně dálnice D1. Nejzazší bod představuje Slavkov u Brna, který je vzdálen od Brna 28 km, nejhůře dostupný individuální dopravou je Újezd u Brna (30 minut). Kromě dálnice je nejzatíženější stará olomoucká silnice I/50 (více než 15 tisíc vozidel, 2010), hodonínská výpadovka II/380 po Telnici (8,5 tisíce vozidel) a spojnice Brno – Šlapanice (7 tisíc vozidel). Zatížení tangenciálních tras je nižší a nepřekračuje 5 tisíc vozidel za 24 hodin. Mikroregion leží na Vlárské dráze (otevřena v roce 1877).

Obr. 14 Šlapanicko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček

Veřejná doprava v rámci integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje je frekventovaná. Část mikroregionu je napojena na síť linek Dopravního podniku města Brna včetně nočního spojení. Města jsou obsluhována více než 100 spojeními veřejnou dopravou v pracovních dnech. Z venkovských obcí mají nejfrekventovanější spojení (více než 50 spojů) Sokolnice, Pozořice, Telnice a Tvarožná. Minimální počet spojů v pracovní dny je 23 (Jiřkovice).

Přírodní poměry

Většina území je situována v dobře prostupné a úrodné krajině Dyjskosvartického úvalu (v podcelku Pracká pahorkatina). Reliéf studované oblasti má ráz nížinné pahorkatiny s plochými zaoblenými hřbety a mělkými, široce rozevřenými údolími. Ta jsou vyplněna třetihorními a čtvrtohorními usazeninami a zahrnují říční nivy a terasy se sprašemi. Na modelaci reliéfu se podepsalo pleistocenní zalednění (Obr. 14). I když jde v zásadě o nížinu, údolí vodních toků jsou charakterizována krátkými a poměrně prudkými svahy. Nejvyšším vrcholem je Výhon (355 m n.m.), významným bodem je Pracký kopec (325 m n.m.).

Hlavním vodním tokem a osou území je Říčka (délka 36,5 km, plocha povodí 144,9 km², průtok u ústí 0,26 m³/s), která se vlévá do Litavy, lemující jižní část území.

Přítokem Říčky je Rokečnice (11,3 km, 44,7 km², 0,10 m³/s; Vlček et al., 1984), na níž se nachází Ponětovický rybník (13 ha). Území patří k nejteplejším a nejsušším oblastem Česka a je relativně chudé na podzemní vody. Biograficky území náleží k severopanonské podprovincii. Biota je teplomilná. Z hlediska potenciální vegetace jde o první vegetační stupeň s dubem šípákem, vyskytuje se i biota druhého a třetího vegetačního stupně (dubobukového a bukodubového), ale bez buku.

Chráněná území

Do mikroregionu nezasahuje žádné velkoplošné chráněné území. Nejbližší je CHKO Moravský kras. V území se nachází přírodní rezervace Špice se stepní květenou (Újezd u Brna), několik přírodních památek chránících teplomilná společenstva na kulmských slepencích PP Andělka a Čertovka (Šlapanice), PP Horky, PP Návrší (Šlapanice – Bedřichovice), PP Velký Hájek (Šlapanice). Jiný charakter má PP Písky (Žatčany), kde jsou na výsypkách ropou nasycených písků chráněna společenstva psamofilní květeny a fauny. PP Santon (Tvarožná) chrání trávobylinné stanoviště vzácných rostlin a živočichů. Předmětem ochrany PP Žabárník (Sokolnice) je říční niva Dunávky s důrazem na ohrožené ptáky, plazy a obojživelníky.

Obr. 15 Komponovaná krajina zámeckého parku ve Slavkově u Brna. Foto A. Vaishar

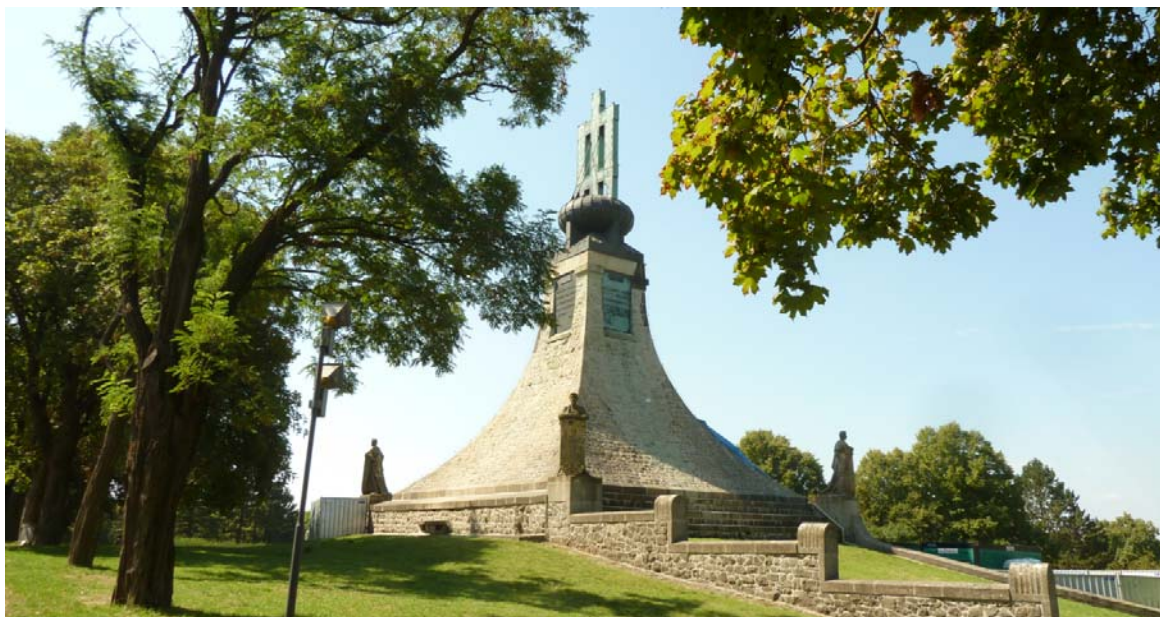
Území disponuje řadou architektonických a historických památek se vztahem ke krajině. Nejznámějšími jsou Mohyla míru (chráněná kulturní památka), dominující krajině nad obcí Prácheň (Obr. 16), připomínající bitvu u Slavkova (1805) a zámek ve Slavkově u Brna (národní kulturní památka), na nějž navazuje zámecký park o rozloze 15,5 ha (Obr. 15) a 18jamkové golfové hřiště. Mezi významnější kulturní památky z hlediska vývoje krajiny patří i zámek v Sokolnicích se zámeckým parkem a oborou a významná archeologická a historická lokalita vrch Žuráň. V území je ještě celá řada dalších kulturních památek, které se v krajině mohou projevovat jako lokální dominanty (např. věže kostelů).

Struktura osídlení

Mikroregion se skládá většinou z malých měst a velkých a středních venkovských obcí. Mezi venkovskými obcemi vynikají Pozořice a Sokolnice s více než 2 tisíci obyvateli. Do kategorie velkých venkovských obcí (nad 1 tisíc obyvatel) lze zařadit i Podolí, Telnici a Tvarožnou, zatímco Jiřkovice, Prácheň a Žatčany představují středně velké venkovské obce. Jedinou malou obcí jsou Ponětovice. Malou vesnicí jsou i Bedřichovice, místní část Šlapanic. Žádná jiná obec nemá další místní části.

Mikroregion nemá jasné centrum – a není tedy regionem ve smyslu struktury osídlení. Jednotlivé obce spadají spíše individuálně k Brnu, kam většinou směřuje

trasování individuální i veřejné dopravy. Administrativními středisky jsou Šlapanice, jehož okruh působnosti je však teoreticky podstatně větší a Slavkov u Brna, jehož spádový obvod směřuje spíše do okresu Vyškov.

Obr. 16 Mohyla míru na Prackém kopci připomíná bitvu u Slavkova. Foto A. Vaishar

Šlapanice byly vždy spíše venkovským městečkem, i když se zde v 19. století projevila industrializace (průmysl textilní, strojírenský, později velký cukrovar). Jejich relativně složitý půdorys byl dán dopravními trasami, které městečkem procházely (Kuča, 2008). Od 50. let minulého století začaly v městečku růst bytové novostavby. Šlapanice mají jen malý historicko – architektonický význam snad s výjimkou přestavěného zámku. Naproti tomu Slavkov u Brna je středověkým původně opevněným městem na v zásadě pravoúhlé síti (Kuča, 2004) s centrální funkcí pro své okolí a se židovským ghettem. Průmysl zastupoval velký cukrovar. Městu dominuje monumentální zámek. Historické jádro bylo v komunistickém období uchráněno radikálnějších zásahů. Újezd u Brna má dodnes charakter venkovského sídla.

Hustota obyvatelstva v mikroregionu činí 245 osob na km², což velmi výrazně překračuje limity OECD a EUROSTAT pro venkovské osídlení. Hustota obyvatelstva na zastavěnou plochu přitom dosahuje 82 osob na hektar.

V mikroregionu se nachází celkem 7 591 bytů, z toho polovina ve venkovských obcích, druhá polovina v malých městech. Bytových domů je celkem 363, přičemž téměř 80 % z nich je v malých městech. Z celkového počtu domů je 794 domů neobydlených, což představuje 10,5 %. Celkem 640 bytů bylo postaveno před rokem 1919 – opět stejným dílem ve městech i na venkově. Nová výstavba je směřována především do malých měst, v nichž po roce 1990 bylo postaveno 1 812 bytů (48 % bytového fondu), zatímco ve venkovských obcích pouze 980 bytů (28 %). Zdá se, že suburbánní výstavba se realizuje více v malých městech než ve venkovských obcích, což lze z hlediska vlivu na krajinu hodnotit pozitivně.

Historické souvislosti

Lze předpokládat, že krajina v zázemí velkého města byla vždy intenzivně zemědělsky využívána, a to v ještě větší míře než dnes. Tomu odpovídá její téměř úplné odlesnění již v polovině 19. století. Významnou historickou událostí byla bitva u Slavkova v roce 1805. I když bitva samotnou krajinu příliš nezměnila, ovlivnila její vnímání jako dějiště jedné z nejkrvavějších bitev 19. století. Tato krajinná paměť se každoročně obnovuje v důsledku vzpomínkových akcí.

S rozvojem industrializace a dopravy se krajina východně od Brna stala krajinou infrastrukturní. Původní císařská silnice Brno – Olomouc byla přestavěna na silnici číslo I/50 a později (1988–1992) byla ve stejném směru vybudována dálnice D1. Území protkala řada dalších silničních a železničních komunikací. Mezinárodní letiště Brno-Tuřany se na studovaném území nachází částečně.

Obr. 17 Jeden ze skladových objektů, který vyrostl v původně zemědělské krajině severně od Šlapanic. Foto A. Vaishar

Nová etapa vývoje krajiny je spojena s nástupem rezidenční i komerční suburbanizace. Vznikají suburbia různého charakteru nebo se zahušťuje původní zástavba či zastavují brownfieldy. Dalším novým prvkem jsou průmyslové zóny, které přinášejí intenzivní nákladní dopravu, a to do té míry, že se setkávají s počínajícím odporem místních obyvatel. Krajina se stává nepřehlednou, částečně technizovanou, její organizace ztratila původní logiku (Obr. 17).

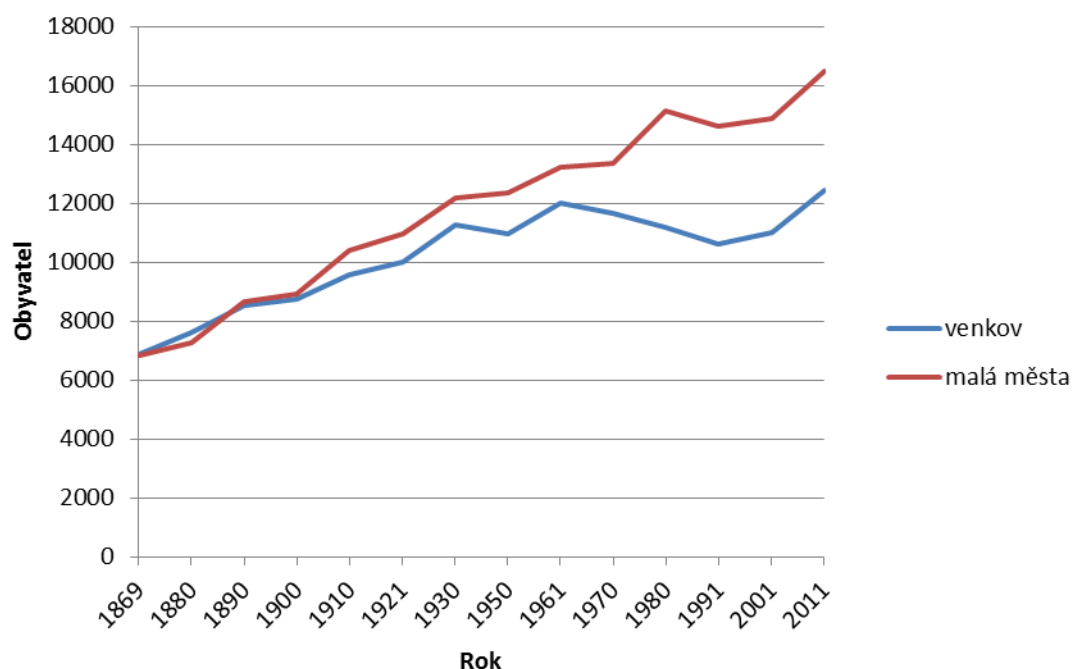
Religiozita je nadprůměrná ve srovnání s Jihomoravským krajem i v Česku, což překvapivě ukazuje na relativně silný tradiční způsob života a tedy pravděpodobně i vztah k místu a krajině. Přitom podíl rodáků v SO ORP Šlapanice činí 44,6 % a je o 4 procentní body nižší než stejný ukazatel celostátní, což na druhé straně naznačuje suburbanizační tendence i v sociálním smyslu.

Demografický vývoj a urbanizace

Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel signalizuje počáteční stejné počty obyvatel v malých městech a venkovských obcích. V obou segmentech osídlení dochází zpočátku k prudkému růstu, který je v malých městech strmější a také vydrží až do roku 1980, zatímco v případě venkova dochází k poklesu již brzy po druhé světové válce. Po roce 1991 se trendy v obou skupinách sídel obrací a počty obyvatel rostou zrychlujícím se tempem (Obr. 18).

To odpovídá vývoji demografických a urbanizačních procesů na Moravě. Zpočátku vlivem první demografické revoluce obecně rostou počty obyvatel. I když dochází k urbanizaci, není to ještě na úkor venkova, ale v důsledku přebytků obyvatel, které odcházejí v rámci industrializace do měst. V poválečném období již byly pozitivní demografické trendy zastaveny a obyvatelé se stěhují do měst na úkor venkova. Tento proces byl posléze vystřídán ve studovaném mikroregionu suburbanizací, která se na počátku nového tisíciletí projevila zvláště silně.

V letech 2009–2013 se v mikroregionu narodilo celkem 1 684 dětí, zatímco zemřelo 1 389 osob. To představuje přirozený přírůstek ve výši 10,2 ‰. Přitom malá města měla významnější přirozený přírůstek obyvatel než venkovské obce (12,4 ‰ versus 7,4 ‰). Do jednotlivých obcí se v uvedeném období přistěhovalo 4 590 obyvatel, vystěhovalo se 3 440 osob. Migrační přírůstek tedy činí 39,8 ‰, z toho ve městech 22,6 ‰, ve venkovských obcích 62,6 ‰. Venkov tedy zaznamenal vyšší migrační přírůstek než malá města mikroregionu. Celkově má tedy mikroregion populační přírůstek 5,0 ‰, z toho malá města 3,5 ‰, venkovské obce 7,0 ‰.

Obr. 18 Graf Šlapanicko – vývoj počtu obyvatel v období 1869–2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ

I když lze očekávat mírné zpomalení tempa rezidenční suburbanizace – jednak v důsledku ekonomické krize, jednak v důsledku opadnutí módnosti tohoto způsobu bydlení a hledání dalších alternativ – zátěž na krajinu se zřejmě nezmění. Prostor východně od Brna je velmi výhodný pro komerční suburbanizaci (i když tato se již setkává s určitým odporem místních obyvatel) a zůstane zřejmě i nadále dopravně exponovaným. To ovšem neznamená, že by v některých lokalitách nemohly pokračovat určité tendence směrem k zalesňování, případně zatravňování.

Ekonomika

Primární sektor je zaměřen na intenzivní zemědělství, čemuž odpovídají přírodní podmínky (Obr. 19). Hlavním podnikem v tomto oboru je akciová společnost BONAGRO Blažovice, která vznikla v roce 1994 transformací zemědělských družstev Šlapanice, Blažovice, Jiříkovice, Bedřichovice, Prace, Tvarožná a Viničné Šumice se základním kapitálem 184 miliony Kč. Hospodaří na více než 4 000 ha orné půdy a chová 1 100 ks hovězího dobytka s tržní produkcí mléka. Je největším zemědělským podnikem okresu Brno-venkov. Dalším větším podnikem v území bylo zemědělské družstvo Sokolnice, které vzniklo postupným slučováním se ZD Telnice, Žatčany a Újezd u Brna. V roce 1993 se znovu rozdělilo. Kromě toho se v mikroregionu nachází celá řada podniků služeb pro zemědělství, například Elita, semenářská a.s. Šlapanice, řada podniků obchodu a servisu zemědělských strojů, obchodu s chemikáliemi pro zemědělství a podobně. Malých zemědělců (rodinných farem) není mnoho a mikroregion je z hlediska zemědělství převážně obhospodařován jedním velkým podnikem. Vinařství je spíše okrajové. Lesnictví je zanedbatelné.

Původní průmyslové podniky (strojírenské, cukrovarnické) se většinou nedochovaly. Nově (od roku 2007) vzniká na okraji Šlapanic průmyslová zóna nizozemské společnosti CTP Invest, jejíž součástí by měla být i solární elektrárna. Tento projekt, který měl být původně větší než Černovická terasa, se potýká jednak s odporem místních obyvatel, jednak se současnou ekonomickou krizí. Ostatní průmysl ve Šlapanicích a Slavkově u Brna zahrnuje spíše malé a střední podniky, u kterých se nepředpokládá významnější vliv na krajinu. Totéž lze konstatovat u zařízení terciéru

(administrativa, školství, zdravotnictví, sociální péče, ubytování a stravování apod.). Na pozemcích letiště Tuřany se nachází jedna z největších fotovoltaických elektráren v Česku s výkonem 21,2 MW.

Obr. 19 Intenzivně zemědělsky využívaná zemědělská krajina Šlapanicka je přerušována zelení kolem sídel, vodních toků a vyvýšených poloh. Foto A. Vaishar z Prackého kopce

Společenský život

Patrně nejvýznamnější kulturní institucí ve městě je Muzeum Brněnska. Kromě standardních organizací lze ve Šlapanicích jmenovat kulturní spolek Hrbatý hrozen, který organizuje řadu kulturních akcí ve městě, národopisný soubor Vrčka a folklórní dětský soubor Relíček, Šlapanické ochotnické divadlo (od roku 1890). Sportovní aktivity umožňují TJ Sokol (založen v roce 1892), který provozuje basketbal, gymnastiku, volejbal a všestrannost, Orel Šlapanice (florbal, stolní tenis), SK Šlapanice (kopaná), SK Raketa (tenis). Spíše zájmovými organizacemi jsou kynologové, rybáři, organizace Junáka.

Ve společenském životě Slavkova u Brna se projevují spíše sportovní a zájmové organizace. Kulturu reprezentují Farní divadlo Simsala Bim nebo pěvecký sbor Gloria. Ze zájmových institucí lze jmenovat chovatele, včelaře, lodní modeláře, rybáře, myslivce a zahrádkáře. Sportovní a společenské akce organizuje Austerlitz Adventure. Sportem se zabývá především TH Sokol Slavkov u Brna s oddíly tenisu, stolního tenisu, nohejbalu, volejbalu, badmintonu, lehké atletiky, kulturistiky, pétanque a sokolské všestrannosti. Kopanou reprezentuje SK Slavkov u Brna. Další oddíly pěstují motorismus, golf, jezdeckví, beach volejbal, sportovní střelbu a turistiku.

Nepoměrně chudší činnost vykazuje třetí město mikroregionu Újezd u Brna. Kulturu zastupuje pobočky základní umělecké školy Šlapanice, pořádající koncerty. Sport reprezentují TJ Sokol s oddíly aerobiku, házené a floorbalu a SK Újezd s kopanou. Kromě nich vyvíjí činnost Junák, myslivci, rybáři a Salesiánské hnutí mládeže.

Ve venkovských obcích bývá společenský život skromnější. Zájmových organizací je méně, nicméně do organizování kulturního života se zapojují školy, obce, sportovní jednoty. Například Blažovice vykázaly v roce 2013 celkem 72 akce. Speciální organizací je zde Společnost přátel Svatováclavského běhu Vévoda, pořádající ročně okolo 5 akcí. Jiříkovice hlásí 36 akcí ročně včetně představení divadla Stodola. Podolí nabízí mimo jiné chrámový sbor (podobně jako Tvarožná), kulturní spolek Podolák nebo folklórní spolek Zpěváček Podolí. Mezi akcemi lze jmenovat (kromě běžných plesů, hodů

apod.) například Tvaroženské hudební slavnosti Julia Antoše. Bedřichovice (Obr. 20) se staly místem realizace projektu ozvláštnění zapadlých obcí¹⁴.

Významná je také péče o seniory. Specifickými zařízeními jsou Dům s pečovatelskou službou Šlapanice, Dům s pečovatelskou službou Újezd u Brna, Domov pro seniory Sokolnice, Dům s pečovatelskou službou Pozořice a Integrovaný dům s chráněnými byty Podolí u Brna.

Obr. 20 Bedřichovice, místní část Šlapanic. Foto A. Vaishar

Syntéza poznatků

Šlapanicko je z hlediska vývoje krajiny a její paměti mikroregionem přechodným. Především nejde o typickou venkovskou krajinu, o čemž svědčí zejména vysoká hustota obyvatelstva. Na druhé straně vzhledem k velmi vysokému podílu orné půdy nejde ani o krajinu urbanizovanou. Zejména vysoký stupeň zornění a související velmi nízká hodnota koeficientu ekologické stability jsou specifickým rysem krajiny. V současné době zde probíhají výrazné procesy rezidenční i komerční suburbanizace. Území je exponované zejména dopravně včetně průvodních jevů. Přesto existuje významná část obyvatelstva, která může být nositeli lokální a mikroregionální identity. Za významný prvek krajinné paměti lze považovat také historickou paměť Slavkovské bitvy, která je každoročně obnovována.

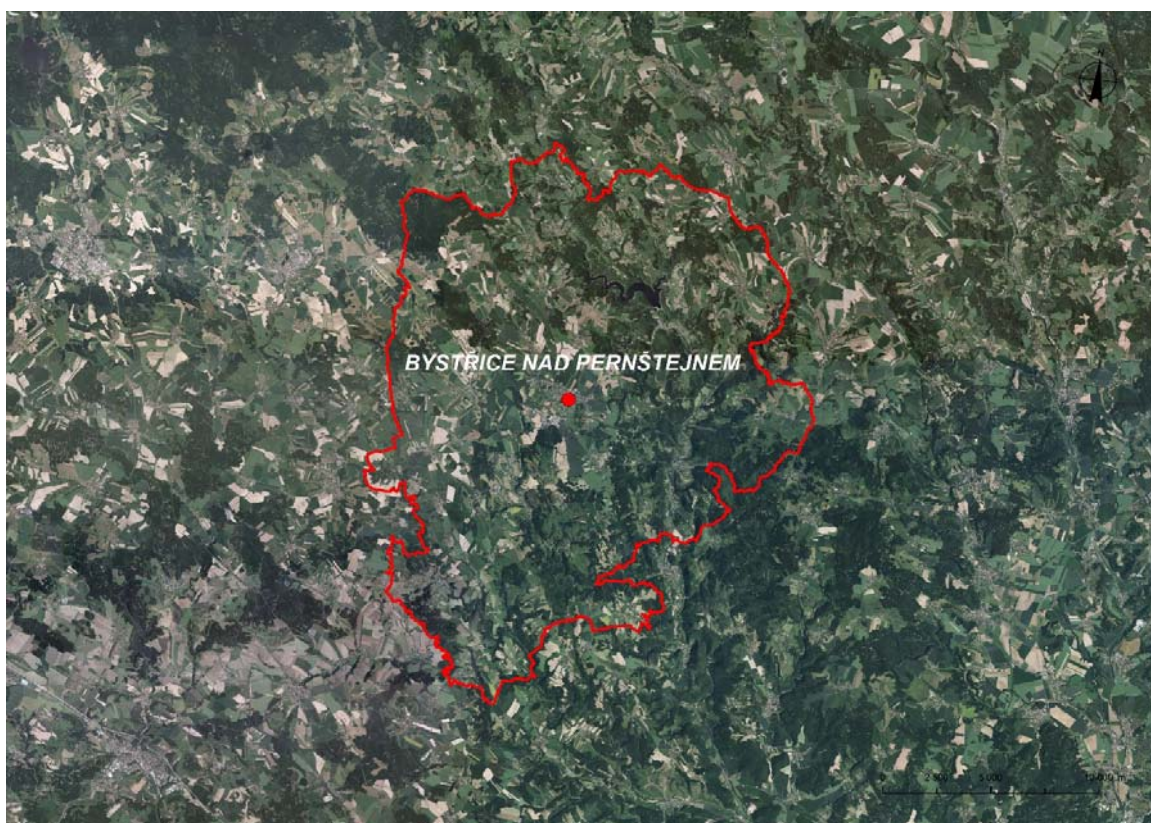
4.5 Bystřicko

Poloha

Mikroregion Bystřicka (Obr. 21) je vymezen územím dobrovolného sdružení Mikroregion Bystřicko, zahrnujícím území 37 obcí (Blažkova, Bohuňova, Bukova, Bystřice nad Pernštejnem, Býšovce, Dalečína, Dolní Rožínky, Horní Rožínky, Chlumu-Korouhvice, Koroužného, Lísku, Milasína, Moraveckých Pavlovic, Nyklovic, Písečného, Prosetína, Rodkova, Rovečného, Rozsoch, Rožné, Sejřku, Strážku, Strachujova, Stříteže, Sulkovce, Štěpánova nad Svratkou, Ubušínu, Ujčova, Unčina, Věchnova, Věstína, Věžné, Velkých Janovic, Velkého Trestného, Víru, Zvole a Ždánic). Rozloha území činí 326 km². Území mikroregionu náleží v současnosti kraji Vysočina a okresu Žďár nad Sázavou, v minulosti spadalo pod správu kraje Jihomoravského. Na východě sousedí s Jihomoravským krajem, na severozápadě je krátká hranice s Pardubickým krajem.

¹⁴ Jde o akci „Bedřichovice nad Temží“ v jejímž rámci byla vesnice prezentována v Londýně před galerií Tate, byl založen nový obecní svátek 3. září, náves je revitalizována v londýnském duchu.

Dopravní polohu mikroregionu lze označit za periferní, leží totiž stranou významných dopravních tahů. Z pohledu silniční sítě je nejvýznamnější komunikací jednoznačně silnice I. třídy I/19, která vede v trase Havlíčkův Brod – Žďár nad Sázavou – Nové Město n. M. – Bystřice n. P. – křižovatka s I/43 Brno – Svitavy a dále s prodloužením na Prostějov. Nicméně provoz na této silnici není silný a dosahuje v prostoru Bystřice nad Pernštejnem okolo 4 300 jednotkových vozidel denně. K dalším základním silničním osám patří ještě silnice II/387 Štěpánov n. S. – Tišnov, II/385 Nové Město n. M. – Dolní Rožínka – Tišnov, II/388 Vír – Bystřice n. P. – Zvole (resp. Dolní Rožínka) a II/357 Bystřice n. P. – Jimramov. Na žádné z uvedených komunikací nepřekračuje intenzita provozu 2 tisíce jednotkových vozidel za den. Jedinou výjimku tvoří krátký úsek silnice II/388, který slouží jako spojnice Bystřice nad Pernštejnem a silnic I/19, který má nejintenzivnější zatížení v území vůbec (přes 5 100 jednotkových vozidel za 24 hodin). Tuto kostru, jež je základem pro místní dopravu v mikroregionu, doplňují silnice III. třídy, které jsou vesměs ve velmi špatném stavu a jejichž údržba je zanedbávána vlivem přetrvávajícího nedostatku finančních prostředků. Podle analýzy, která byla provedena v roce 2005, je v nevyhovujícím a havarijním stavu celkem 45 % silnic II. třídy a dokonce 55 % silnic III. třídy v regionu.

Obr. 21 Bystřicko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček

O odlehlosti Bystřicka svědčí vzdálenost k regionálním centrům. Bystřicko spadáje k Brnu (vzdálenost 66 km, čas 60 minut přes Kunštát a po silnici I/43). Vlastní regionální centrum Jihlava je vzdáleno 62 km, ale čas potřebný na její překonání činí 67 minut). Třetí středisko Pardubice (88 km a 87 minut) je již mimo hru. Z konkurenčních středisek je nejbližší Nové Město na Moravě (15 km, 15 minut), s nímž může Bystřice potenciálně kooperovat. Okresní středisko Žďár nad Sázavou je vzdáleno 26 km a 24 minuty, Polička 28 km a 36 minut a Boskovice 37 km a 38 minut. Představitelé Bystřice nad Pernštejnem usilovali o připojení do Integrovaného dopravního systému

Jihomoravského kraje. Toto úsilí však bylo krajem Vysočina odmítnuto¹⁵. Připojeno tak zůstává jen několik obcí na hranicích obou krajů.

Otázka financování veřejné dopravy je stále jedním z témat, které je hlavně na lokální úrovni velmi často diskutováno (Obr. 22). Příčinou jsou hlavně rozdílné potřeby jednotlivých obcí a jejich závislost na dopravě v souvislosti s počtem vyjíždějících obyvatel za prací, vzdálenosti obce od dojížděcích center, finanční možnosti obce atd. Z veřejných prostředků je zajišťována tzv. základní dopravní obslužnost. V praxi tak je většinou zajištěna doprava ráno do zaměstnání a do škol a návrat ze škol a ze zaměstnání. Spoje nad tento rámec, pokud nejsou samozřejmě ziskové a dopravce je neprovozuje ze své vlastní iniciativy, jsou placené jednotlivými obcemi. Jelikož jsou ale obecní pokladny spíše prázdné a navíc musí pečlivě vážit účelnost všech svých výdajů, došlo v nepracovních dnech k velmi výraznému utlumení dopravní obslužnosti. Ve venkovských sídlech je tak dnes osobní automobil téměř nepostradatelný a víkendy lze z pohledu veřejné dopravy označit za dny „dopravního klidu“. Z provedeného dotazníkového šetření je s dopravní dostupností nespokojeno 38 % převážně malých obcí¹⁶.

Obr. 22 Nádraží v Rožné. Foto H. Lincová

Přírodní poměry

Bystřicko se nachází v severovýchodní části Českomoravské vrchoviny. Konkrétně se nachází v Hornosvratecké vrchovině, kde Žďárské vrchy na severu oblasti navazují na jižnější Nedvědičskou vrchovinu, která je nejčlenitější částí celé Vysočiny. Hornosvratecká vrchovina je tvořena krystalickými horninami s ostrůvky permokarbonských s křídových usazenin (Demek et al., 1987). Krajina se zde mírně svažuje od severu k jihu; k nejatraktivnějším místům pak patří údolí řeky Svatky, kde dochází k vysokému relativnímu převýšení (místy i přes 300 m). Vrchy kolem Svatky se tu pojí téměř v horské hřebeny a řadu nejvyšších vrchů Bystřicka lze nalézt právě tady: Horní les (774 m) u Nyklovic, Kočího kopec (756 m) u Sulkovce.

Bystřicko patří do úmoří Černého moře a celou oblast odvodňuje řeka Svatka se svými přítoky, z nichž největší jsou pravostranné: Fryšávka (průměrný průtok 0,50 m³/s), Bystřice (0,33 m³/s), Nedvědička (0,35 m³/s) a Loučka (2,11 m³/s). Svatka pramení u Křivého Javoru a Žákovy hory v nadmořské výšce 760 metrů, je dlouhá 173,9 km, plocha povodí je 7118,7 km². Vlévá se do Dyje ve střední Novomlýnské nádrži.

¹⁵ Strategie komunitně vedeného místního rozvoje MAS Zubří země na období 2014–2020

¹⁶ Zdroj: Strategie rozvoje mikroregionu Bystřicko

Oblast má chladné podnebí se 100–120 dny se sněhovou pokrývkou. Specifický odtok ve Žďárských vrších činí 6–14 l.s⁻¹.km⁻². Potenciálním vegetačním stupněm je jedlovo-bukový, půdní pokryv zahrnuje hnědé půdy kyselé, ale i jejich přechody do podzolů, rašelinných půd, glejů se semigleji a pseudogleji.

Chráněná území

Podstatná část oblasti Bystřicka (Obr. 23) leží v přírodním parku Svratecká hornatina, který byl vyhlášen v roce 1996. Park se rozkládá po obou stranách hlubokého údolí Svratky mezi Předklášteřím u Tišnova a Borovnicí severně od Jimramova, kde přímo navazuje na CHKO Žďárské vrchy. V údolí jsou časté mohutné skály a charakteristické skalní výchozy. Nejnižším bodem je dno údolí nivy u Štěpánovic. Geologické podloží je součástí Svratecké klenby a je tvořeno převážně bítešskými rulami, okraje jsou formovány fylity a krystalickými vápenci, výjimečně v údolí vystupují hadce.

Obr. 23 Mozaika krajiny Bystřicka. Foto H. Lincová

Na území mikroregionu se vyskytují výhradně maloplošná zvláště chráněná území. Dvě přírodní rezervace Údolí Chlébského potoka (k.ú. Chlébské) a Vířská Skalka (k.ú. Víř) jsou doplněny národní přírodní památkou Švařec (k.ú. Koroužné) a devíti přírodními památkami:

- Přírodní památka Kocoury (k.ú. Prosetín u Bystřice nad Pernštejnem),
- Přírodní památka Křižník (k.ú. Dolní Čepí),
- Přírodní památka Louky u Polomu (k.ú. Polom u Sulkovce),
- Přírodní památka Nad koupalištěm (k.ú. Olešnička),
- Přírodní památka Nyklovický potok (k.ú. Velké Tresné),
- Přírodní památka Ostražka (k.ú. Hluboké u Dalečína),
- Přírodní památka Svratka (k.ú. Ujčov),
- Přírodní památka u Hamrů (k.ú. Borovec),
- Přírodní památka Ochoza (k.ú. Ujčov).

Přestože je Bystřicko relativně malý region, nachází se zde velké množství architektonických a kulturních památek. I když leží již mimo území mikroregionu, je nejvyhledávanějším turistickým cílem goticko-renezanční hrad Pernštejn, jehož historie sahá do druhé poloviny 13. století. S tímto obdobím jsou také spjata letní sídla pánů

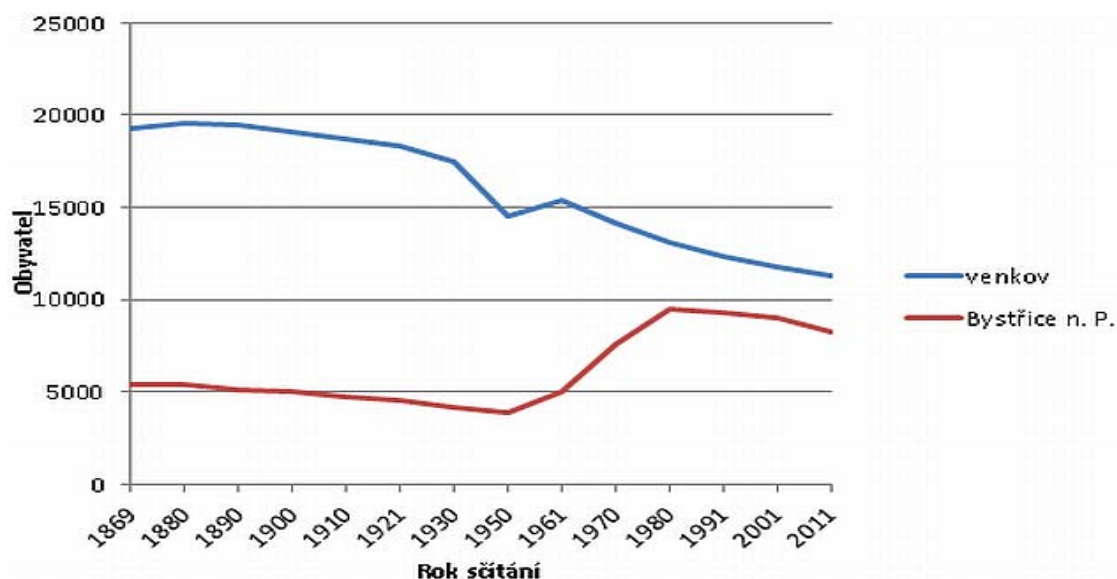
z Pernštejna, dnes již zříceniny hradů Zubštejna, Aueršperka a Pyšolce. Bystřicko bylo a stále je do značné míry spojené s religionistikou. I díky tomu se dochovalo velké množství sakrálních staveb.

Obr. 24 Vesnice na Bystřicku jsou převážně malé, jednotlivé budovy kopírují terén. Na starší zástavbu navazují moderní vilky. Foto H. Lincová

Struktura osídlení

Sídelní struktura v mikroregionu kopíruje charakter celé Českomoravské vrchoviny, tedy typicky hustou sítí malých rozdrobených sídel (Obr. 24), umístěných v členitém terénu (viz Vaishar, 2014). Největší počet sídel (více než 50) má méně než 200 obyvatel a patří tudíž k velmi malým sídlům, která sice většinou velmi dobře zapadají do krajiny, ale jejich technická a zejména sociální infrastruktura je z ekonomických důvodů minimální. Tato sídla jsou odkázána na středisko mikroregionu Bystřici nad Pernštejnem, na několik málo středně velkých obcí (například Rožnou, Dolní Rožínku, Štěpánov nad Svratkou, Vír, Zvoli, Rovečné, Rozsochy), případně na sousední Nové Město na Moravě, které je relativně významným střediskem služeb.

Obr. 25 Vývoj počtu obyvatel mikroregionu Bystřicka v období 1869–2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ

Po celou dobu sčítání lidu, to je od roku 1869, počet obyvatel venkovských obcí mikroregionu soustavně klesá, přičemž ke zrychlení tohoto procesu došlo krátce po druhé světové válce. Po roce 1961 došlo přechodně k růstu počtu obyvatel, což zjevně souviselo s těžbou uranové rudy. V případě Bystřice nad Pernštejnem můžeme zaznamenat zpočátku podobný vývoj. Avšak vzestup po roce 1950 byl postupně intenzivnější a trval až do roku 1980. Potom se obnovil pokles. Je rovněž zřejmé, že podíl obyvatel, žijících v centru mikroregionu, se zvýšil z 22 % v roce 1869 na 42 % v roce 2011 (Obr. 25).

Populační vývoj za posledních 5 let (2009–2014) ukazuje na pokračující úbytek počtu obyvatel Bystřicka (Tab. 2). Jde o přirozený i mechanický úbytek zhruba na úrovni jednoho procenta pro každý z nich. Při bližším pohledu však vidíme rozdílnou situaci v jednotlivých typech sídel. Jednoznačně největší úbytek registruje samotná Bystřice nad Pernštejnem, což je pravděpodobně spojeno s právě s útlumem těžby uranové rudy a s periferní polohou města. Úbytek počtu obyvatel zaznamenaly i středně velké obce (500–999 obyvatel), i když v jejich případě zaviněný přirozeným úbytkem. Malé obce (200–499 obyvatel) mají bilanci počtu obyvatel vcelku vyrovnanou. Velmi malé obce (s méně než 200 obyvateli) zaznamenaly velmi mírný přírůstek obyvatel díky imigraci. V mikroregionu tedy dochází k mírnému přesunu obyvatel s větších sídel do menších. Zatím se nezdá, že by tento vývoj mohl výrazněji ovlivnit krajinu.

Tab. 2 Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích obcí v období 2010–2014

Kategorie obcí	Absolutní vývoj [osob]			Relativní vývoj [‰]		
	PP	MP	CS	PP	MP	CS
Velmi malé obce	-40	+49	+9	-16	+20	+4
Malé obce	-2	+3	+1	-0,7	+1,2	+0,5
Středně velké obce	-144	+59	-85	-23	+9	-14
Bystřice nad Pernštejnem	-17	-354	-371	-2	-41	-43
Celkem	-203	-253	-456	-10	-13	-23

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce ČR. Praha: český statistický úřad. Zpracování vlastní. PP je přirozený přírůstek, MP migrační přírůstek, CS celkové saldo

V mikroregionu se nachází celkem 7 097 bytů, z toho více než polovina ve venkovských obcích, druhá menší polovina v jediném městě – Bystřici nad Pernštejnem (44,6 %). Bytových domů je celkem 246, přičemž téměř 75 % z nich je v Bystřici nad Pernštejnem. Z celkového počtu domů je 1291 domů neobydlených, což představuje 23 %. Celkem 684 bytů bylo postaveno před rokem 1919, a to především na venkově (561). Po sametové revoluci je nová výstavba směřována rovnoměrně. V Bystřici n. Pernštejnem bylo v období 1990 až 2001 vystavěno 380 bytů (5 % bytového fondu) a v ostatních venkovských obcích dohromady 308 bytů (4 %).

Historické souvislosti

Vývoj kulturní krajiny Bystřicka byl determinován primárně jeho lokalizací na křižovatce obchodních cest. V souvislosti s výhodnou polohou a vnitřní středověkou kolonizací se ve 13. století objevuje jméno pánů z Medlova, později psaných z Pernštejna, kteří ovlivnili zdejší krajinu výstavbou svého hlavního sídla, goticko-renesančního hradu Pernštejna, ale i řadou dalších letních sídel. Zříceniny hradů Zubštejna, Aueršperku

a Pyšolce a k nim vedoucí komunikace zvyšují rozmanitost krajinné matrice do současnosti.

Mimo zemědělství ovlivňovalo od středověku utváření zdejší krajiny významnou měrou i hornictví. Zpočátku byla těžba orientována pouze na stříbro, posléze i na jiné rudy (olovo a měď). Pozůstatkem v dnešní době jsou četné štoly, šachty, pokusné jámy a haldy. Od 16. století se rozvíjela řemesla.

S úpadkem Pernštejnů byl spojen i úpadek celého mikroregionu. Prosperita se sice navrátila za Marie Terezie a Josefa II., ale rozvoj byl založen převážně na rukodělné výrobě, takže konkurence tovární produkce znamenala úpadek. Samotná Bystřice prodělala tři vážné požáry, během nichž bylo město prakticky zničeno, a proto postrádá starší architektonické památky.

Obr. 26 Sídlo nejvýznamnějšího podniku v mikroregionu – DIAMO v Dolní Rožínce. Foto H. Lincová

Ekonomika

Ekonomická struktura mikroregionu spočívala – přes nepříliš výhodné přírodní podmínky – na primárním sektoru (Vaishar et al., 2015). Bystřice sama byla známá rozvojem soukenictví, spojeným se zpracováním lnu, pěstovaného v okolí. Rozvojovými impulsy bylo napojení na železnici Tišnov – Žďár nad Sázavou v roce 1905 a zejména počátek těžby uranu v Dolní Rožínce v 50. letech minulého století.

Další průmyslové podniky vznikly na Bystřicko ve formě poboček jiných firem. Největší z nich byl oděvní závod Krasu Brno v Bystřici nad Pernštejnem, textilka SKN Krnov ve Víru, dvě tírny Českomoravského lnu Humpolec, obuvnický závod Závodů Gustava Klimenta Třebíč, závod firmy GAMA České Budějovice v Dalečíně, závod Sigmý Brno ve Velkém Tresném, závod Moravských elektrotechnických závodů Brno ve Štěpánově nad Svratkou. Potravinářství bylo reprezentováno závodem LACRUM Brno v Bystřici. Tyto závody zaměstnávaly před rokem 1990 více než 1 500 pracovníků. Po roce 1989 zpravidla zanikaly pobočky velkých továren jako první. Pouze některé firmy byly úspěšně privatizovány. To se týká společnosti ROTTER Vír – nástupce závodu SKN Krnov a Železáren Štěpánov, které vznikly privatizací pobočného závodu MEZ Brno nebo UNIMAN Engliš ve Velkém Tresném.

Útlum uranového průmyslu v 90. letech, spojený se snížením počtu pracovních příležitostí v dalších výrobních odvětvích vedl ke zvýšené nezaměstnanosti (Kallabová et al., 2002). Těžba uranu nebyla dosud zcela ukončena. DIAMO s. p., o. z. GEAM Dolní

Rožínka (Obr. 26) je v současné době jediným místem těžby uranu v České republice a ve střední Evropě. V provozu je pouze důl Rožná I. Těžba bude probíhat do doby ekonomické výhodnosti, budoucnost tedy závisí mimo jiné na vývoji cen uranu na světových trzích. V současné době zaměstnává uranový průmysl na Bystřicku necelých tisíc osob. V budoucnu bude zaměstnán určitý počet osob na údržbě důlních objektů, čištění důlních vod, rekultivacích odvalů a odkališť.

Jisté naděje se kladou do rozvoje cestovního ruchu. Atraktivitou prvního řádu je hrad Pernštejn, i když se nachází již mimo území mikroregionu. Mezi časté turistické cíle můžeme zmínit například zříceniny hradů Zubštejna, Pyšolce a Aueršperka. Nejvíce turisticky atraktivní je westernové městečko Šiklův Mlýn ve Zvoli, dvě rozhledny (Horní les u Nyklovic a Karasínská rozhledna) a samozřejmě čistá a poměrně nedotčená příroda. Dochovalo se i velké množství sakrálních staveb. Velmi známý je kamenný kostel sv. Michaela ve Vítochově, z první poloviny 13. století. Kostel sv. Václava ve Zvoli nese rukopis proslulého architekta Jana Blažeje Santiniho-Aichela. Bystřicko také láká jedním z nejrozsáhlejších souborů staveb lidové architektury v Ubušínku.

Kulturní a sociální prostředí

„Co do povahy je lid vesel, přitom slovansky ústupný, odkládavý, pomalý. Zůstává rád při svém a zdravým smyslem chápe, co jest mu ku prospěchu. Novodobá hesla poslouchá, snad na chvíli se mu zamlouvají, ale uvnitř nebývá o nich přesvědčen, rozvažuje a raději straní se novot a převratu... Lne k půdě zděděné...zbožnost zachoval si většinou...” (Tenora, 1907).

Lokální tradice bývají spojovány se soukenictvím, výrobou medu, barvířstvím. Bystřicko představuje poměrně religiózní mikroregion, takže řada tradic je spojena s náboženskými svátky a aktivitami. Genius loci spočívá v zachované lidové architektuře, sakrálních objektech a zříceninách hradů. Centrem kulturního života mikroregionu je kulturní dům v Bystřici nad Pernštejnem, který pořádá divadelní představení, koncerty vážné i populární hudby, představení pro školy, plesy, taneční večery, přehlídky, výstavy, kurzy; spolupracuje s místními školami, organizacemi a spolky. Kulturní dům je také organizátorem tradičních městských akcí, jako jsou Čarodějnice, Vavřínecká pouť nebo Bystřické hody. Bystřice je jedním z malých moravských měst, kde se pořádají koncerty v rámci cyklu Concentus moraviae. Ve venkovských obcích se pořádají tradiční akce typu hodů, plesů a podobně.

Syntéza poznatků

Bystřicko představuje vrchovinný mikroregion v odlehle poloze na vnitřní periférii. Jeho ekonomika byla ve druhé polovině ovlivněna strategickou těžbou uranu, která ovlivnila jak krajinu, tak i sociální systém. Nicméně toto ovlivnění se týká selektivně Bystřice nad Pernštejnem a obcí, na jejichž území se nacházejí těžební a posttěžební aktivity. Z dlouhodobého hlediska hraje významnější úlohu odlehlost mikroregionu, která znamená na jedné straně potenciál lepšího udržení tradičních hodnot krajiny, na straně druhé možnou destabilizaci sociálního systému.

4.6 Hrušovansko

Poloha

Území Hrušovanska (Obr. 27) je dáno hranicí zájmového sdružení 14 obcí s centrem v Hrušovanech nad Jevišovkou, které bylo založeno v roce 2000. Jediným městem jsou právě Hrušovany nad Jevišovkou, členskými obcemi jsou Borotice, Božice, Břežany, Čejkovice, Dyjákovice, Hevlín, Hrabětice, Jevišovka, Litobratřice, Mackovice, Pravice, Šanov a Velký Karlov. Mikroregion leží mezi Znojmem a Mikulovem, při hranicích

s Rakouskem. Jeho rozloha je cca 243 km². Většina mikroregionu spadá do okresu Znojmo, pouze obec Jevišovka je již součástí okresu Břeclav (ORP Mikulov).

Obr. 27 Hrušovansko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček

Centrem mikroregionu je město Hrušovany nad Jevišovkou, které je dopravním uzlem mezi Znojmem a Mikulovem, dobré je i spojení s Brnem. Celá oblast je součástí Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje, kdy spoj přes Hevlín zajíždí až do příhraničního rakouského města Laa an der Thaya. Nejrychlejší spojení z Hrušovan do Znojma i do Mikulova je vlakem (30 minut). Nejhubře dostupný hromadnou dopravou je Velký Karlov. Do Brna se lze dostat z Hrušovan nejlépe autobusem, frekvence spojů i délka jízdy jsou příznivější než u vlakové dopravy. Při individuální dopravě lze využít místní cestní síť druhé a třetí třídy s nižším dopravním zatížením (do 3 tisíc vozidel za den, 2010). Na silnici I. třídy se z mikroregionu napojíme např. v úseku Lechovice – Pohořelice. Síť cyklotras vedoucí převážně rovinatým terénem umožní poznat přírodní i historicky zajímavá místa Hrušovanska.

Přírodní podmínky

Hrušovansko se nachází v Dyjskosvrateckém úvalu, který patří do Západních Vněkarpatských sníženin. Geomorfologicky je to plochá nížinná pahorkatina měkkých tvarů s neogenními a čtvrtohorními usazeninami lemovaná říčními terasami se zbytky lužních lesů (Demek et al., 1987). Její součástí je Dyjskosvratecká niva, zahrnující akumulární roviny podél řek. Klima je teplé a suché. V půdním pokryvu převažují úrodné černozemě a nivní půdy. Území je s výjimkou lužních lesů podél toků téměř bezlesé. Hlavní řekou je Dyje, jejíž průměrný průtok v Hevlíně činí 11,6 m³/s. Na území mikroregionu je hlavním levostranným přítokem Dyje Jevišovka (délka toku 80 km, plocha povodí 782,5 km², průtok u ústí 1 m³/s; Vlček et al., 1984). Říční systém je náchylný k povodním, kterým částečně brání vodní nádrže nad i pod mikroregionem. Přímou na území mikroregionu se nachází soustava Litobratřických rybníků (8 a 7 ha).

Chráněná území

Do mikroregionu nezasahuje žádné velkoplošné chráněné území. Nejbližší je CHKO Pálava a NP Podyjí. V Šanově se nachází přírodní rezervace Karlov; jde o zbytek přirozené doubravy a habrové javořiny obklopený rozsáhlými akátinami. Územím je vedena naučná stezka „Údolím lásky“.

K ochraně vodních a mokřadních biotopů, kde najdeme fragmenty lužních lesů a zvláště chráněné druhy obojživelníků a ptáků, byly vyhlášeny evropsky významné lokality Trávní dvůr, Božické rybníky, Jevišovka, Břežanka a Břežanský rybník, Božický mokřad a přírodní park Hevlínské jezero. Najdeme zde jeden památný strom – lípu u hájenky v Božicích.

Obr. 28 Součástí krajinné mikrostruktury je i drobná sakrální architektura. Foto: S. Kozlovská

V území nalezneme pozůstatky osídlení již z doby kamenné (pazourkové nástroje v Hrušovanech) a doby bronzové (mohylové pohřebiště v Boroticích). Zajímavými stavbami jsou zde např. Emin zámek s výzdobou Alfonse Muchy (Hrušovany n. J.); dominantou obce Božice je bývalý dívčí internát. Z 30. let 20. století se v okolí příhraničních obcí (především u Hevlína a Dyjákovic) zachovalo vojenské opevnění (sruby, řopíky). Život v Hrušovanech nad Jevišovkou ovlivnila tradice cukrovarnictví, pro mikroregion je typické i vinařství. Drobné i větší sakrální stavby zde najdeme v hojném zastoupení a často tvoří krajinnou dominantu či dotváří typickou rázovitost místní krajiny (Obr. 28).

Struktura osídlení

Mikroregion se skládá z venkovských obcí a jednoho města (Hrušovan nad Jevišovkou, 3 287 obyvatel). Centrem mikroregionu jsou Hrušovany nad Jevišovkou, a to pro většinu obcí i administrativním. Hrušovany leží v otevřené rovinaté krajině na severním okraji původně široké nivy Jevišovky, na níž dříve existovaly velké rybníky (March Teich a Iohanner Teich). Do poloviny 19. století došlo k celkové proměně lužní krajiny. Rybníky byly vypuštěny, celé území bylo zmeliorováno, zajištěno ochrannými hrázemi a jižně od Hrušovan přeměněno v ornou půdu. Jevišovka byla uzavřena do přímého umělého koryta, lužní les se zachoval pouze ve fragmentech (Kuča, 1997). Původně venkovské sídlo bylo povýšeno v roce 1495 na městečko. Půdorys městečka je složitý, daný měnicími se komunikačními poměry v rámci hydromelioračních opatření. Ke stavebnímu rozvoji došlo v 18. století, k ekonomickému založení velkého cukrovaru v roce 1851. Nádraží se stalo významným železničním uzlem, ale pro velkou vzdálenost od jádra města jej stavebně neovlivnilo. Památková hodnota Hrušovan byla narušena v 70. a 80. letech 20. století, kdy musela stará zástavba ustoupit novým objektům sociální infrastruktury.

Velikostní struktura sídel neodpovídá výhodným přírodním podmínkám. Pouze tři z venkovských obcí (Božice, Hevlín a Šanov) mají více než 1 000 obyvatel. Další 4 vesnice patří mezi středně velká sídla a 6 vesnic mezi sídla malá. Velmi malá sídla se v mikroregionu nevyskytují. Hustota obyvatelstva v mikroregionu činí 50 osob na km².

V mikroregionu se nachází celkem 5 056 bytů, z toho tři čtvrtiny ve venkovských obcích, čtvrtina v Hrušovanech nad Jevišovkou. Rodinných domů je celkem 3 817, přičemž 78 % z nich je ve venkovských obcích. Od roku 1869 stoupl počet domů 1,6krát z 2 502 na 4 016 domů. Přitom ale některé obce zaznamenaly pokles počtu domů, především Dyjákovice, dále Borotice a Litobratřice. Naproti tomu Velký Karlov v roce 1869 ještě neexistoval.

Obr. 29 Zavlažování orné půdy je ve většině případů nutné. Foto S. Kozlovská

Historické souvislosti

Přítomnost člověka již od paleolitu se podepsala na dnešní podobě krajiny - převažující zemědělské využití a výrazné odlesnění. Oblast byla postupně osídlena lidmi různých národností, české a německé, slovenské nebo chorvatské. Chorvati byli osazeni do zpustlé vsi Jevišovka již v 16. století a ještě v roce 1930 zde tvořili více než 70 % obyvatelstva. Stejně jako občané německé národnosti, i Chorvati byli po 2. světové válce vysídleni, i když v rámci Československa. Dodnes je připomíná např. zachovalé zdobení lidové architektury.

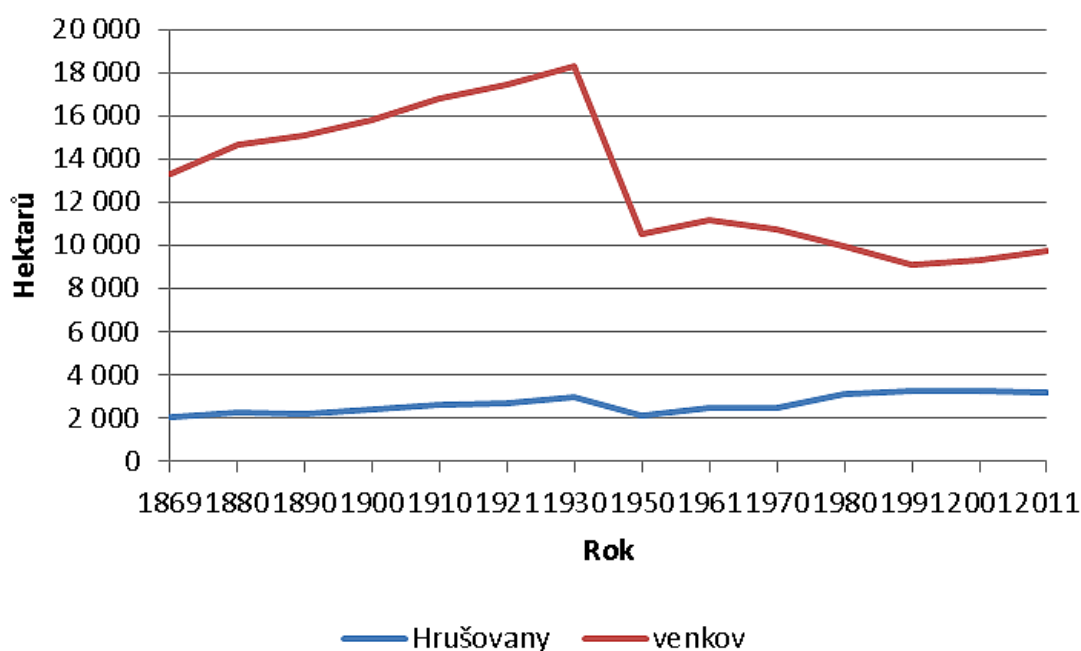
Co se týče nedávné minulosti, Hrušovansko bylo dlouhá léta pohraničím u těžko průchodných hranic. Znamenalo to minimum investic do infrastruktury, ekonomiky, kultury a ostatních sfér. Zástavba se zde udržela spíše venkovského charakteru, suburbanizace zde vzhledem k poloze zdejší krajiny zatím neohrožuje. V mnoha obcích přetrvává tradice vinařství a lidových krojovaných zábav. Poněkud odlišnou historii od zbytku mikroregionu má obec Velký Karlov – existuje teprve 60 let a vznikla jako sídliště pro zaměstnance při nově založeném JZD.

Demografický vývoj a urbanizace

Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel (Obr. 30) ukazuje, že od 19. století do 2. světové války zde výrazně stoupl počet obyvatel, mikroregion byl tedy nejspíš velmi atraktivní. Jak známo, z velké části se jednalo o obyvatele německé i dalších národností, kteří byli po roce 1945 vysídleni, což spolu s válečnými obětmi způsobilo více než 40% úbytek obyvatelstva na venkově a 30% pokles ve městě.

Od 60. let do roku 1990 ubývalo obyvatel venkova a naopak mírně rostl počet obyvatel města – Hrušovan nad Jevišovkou, což naznačuje obecný směr vývoje

poválečné doby – stěhování obyvatel do měst. V posledním dvacetiletí se trend na venkově obrací a obyvatel přibývá, zatímco ve městě je stav přibližně setrvalý. I zde je tedy možno vysledovat jistou míru suburbanizace, ale slabě zřetelnou a pozvolnou.

Obr. 30 Vývoj počtu obyvatel mikroregionu od roku 1869 do roku 2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ

V pětiletém období 2010–2014 zaznamenala venkovská sídla Hrušovanska přirozený úbytek ve výši 33 osob. Tento úbytek byl více než vyrovnán migračním přírůstkem ve výši 185 obyvatel. Hrušovany nad Jevišovkou zaznamenaly opačný vývoj: přirozený přírůstek 36 obyvatel a migrační úbytek 53 osob. To potvrzuje trend přesunu obyvatel z měst do venkovských obcí. Zvláště u pohraničního venkova jde o poměrně překvapivý obrat od výrazného poklesu, který trval až do konce 80. let minulého století, k současnému přírůstku. Ne všechny obce však respektují tento trend. Přirozený i migrační úbytek zaznamenaly v uvedeném období Břežany, Hrabětice a umělý útvar Velký Karlov.

Ekonomika

Převažující zaměření regionu je zemědělské, na pozemcích hospodaří různé zemědělské subjekty. Mezi ty větší patří např. ZEVA, s.r.o., Statek Litobratřice, s.r.o., Statek Břežany, s.r.o., Agrospol Hevlín, s.r.o. a další. Některé podniky se věnují také živočišné výrobě (Agra Šanov, s.r.o. Statek Litobratřice, s.r.o., JAVE Pork, a.s., ZEVA, s.r.o.). Litobratřice jsou známy chovem koní. Služby pro zemědělství poskytuje Agrocentrum Hrušovany, s.r.o. Tradici cukrovarnictví v Hrušovanech nad Jevišovkou udržuje nyní společnost Moravskoslezské cukrovary, a.s. V Hevlíně najdeme cihelnu Hevlín společnosti Heluz, v.o.s. Vinařství má v mikroregionu svou tradici, v současnosti je zde 550 hektarů vinic, nejvíce v katastru obcí Božice, Jevišovka, Šanov a Borotice. Vzhledem k významu vody v mikroregionu má své místo v jeho ekonomice i rybolov. Sociální služby jsou soustředěny do Břežan.

Mikroregion leží v teplé klimatické oblasti T4 (Quitt, 1971), proto má velmi dobré podmínky pro získávání elektrické energie ze slunce a hojně této přednosti využívá – fotovoltaické elektrárny najdeme v obcích Velký Karlov, Božice, Borotice, Litobratřice, Hrušovany, Hrabětice a Jevišovka. Rovinatého terénu s dobrým prouděním vzduchu

využívá větrný park Břežany, který je tvořen 5 větrnými elektrárnami s celkovým instalovaným výkonem 5x850 kW. Centrální kotelna na biomasu je ve Velkém Karlově. V obci Litobratřice jsou dva sirné prameny. Průzkumy zjistily obrovské, hospodářsky využitelné jezero léčivé vody pod vesnicí.

Obr. 31 Chorvatský dům v Jevišovce – centrum kulturního života chorvatské minority. Foto S. Kozlovská

Kulturní a sociální prostředí

Kulturní akce se realizují do značné míry pod hlavičkou dobrovolného sdružení obcí. Jde většinou o standardní akce, spojené s průběhem roku a kulturou vína, případně soutěžní akce hasičů, rybářů, dětí a různé zábavy. Na Hrušovansku vzhledem k dosídleneckému charakteru mikroregionu lze jen stěží hovořit o tradiční kultuře. Maximálně lze hovořit o kultuře, přenesené sem novými osídlenci z jiných moravských regionů (například pořádání krojovaných hodů). Přesto existuje řada institucí, pečujících o společenský život obyvatel Hrušovanska. Lze jmenovat například Relaxační a sportovní centrum Božice, Centrum volného času MOZAIKA Borotice, Sportcentrum Šanov. Hevlín těží z pohraničního přechodu do Rakouska rozvojem akcí přeshraniční spolupráce (např. česko-rakouského setkání Hevlínů – Höflein). Ústřední akcí jsou Hrušovanské slavnosti. Téměř v každé obci je aktivní sbor dobrovolných hasičů.

Specifickým prvkem je kulturní život Chorvatů (Obr. 31), který se koncentruje do Jevišovky (i když Sdružení občanů chorvatské národnosti sídlí v Brně). Pořádá se Chorvatský kulturní den, v muzeu se uchovávají chorvatské kroje. Chorvatský kulturní život vrcholí každoročními slavnostmi Kiritof. Kulturní význam mají i malby malíře života moravských Chorvatů Othmara Růžičky.

Syntéza poznatků

Hrušovansko je z hlediska vývoje krajiny a její paměti příhraničním venkovským mikroregionem. Jde o typickou venkovskou krajinu, poznamenanou blízkostí státních hranic, s bohatou historií osídlení různými národnostními menšinami. Nejsilněji se projevuje vazba vysídlených chorvatských obyvatel k bývalému domovu. Krajina je zde intenzivně zemědělsky využívaná, má proto nízký stupeň ekologické stability. Ovšem tento typ krajiny se zde udržuje již několik staletí, nedochází ani k výraznějšímu

rozšiřování sídel a zastavování volné krajiny. Významným dokladem nedávné paměti krajiny jsou časté pozůstatky vojenského opevnění.

4.7 Vysokomýtsko

Poloha

Mikroregion Vysokomýtsko (Obr. 32) jsme vymezili územím dobrovolného svazku obcí v okrese Ústí nad Orlicí se sídlem ve Vysokém Mýtě. Mikroregion sdružuje celkem 28 obcí: Běstovice, Bučín, České Heřmanice, Dobříkov, Džbánov, Javorník, Koldín, Leštinu, Mostek, Nasavrky, Nové Hradky, Oucmanice, Podlesí, Pustinu, Radhošť, Slatinu, Sruby, Sudslavu, Svatého Jiří, Tisovou, Týniště, Vinary, Vraclav, Vračovice-Orlov, Vysoké Mýto, Zálší, Zámorsk a Zářeckou Lhotu. Území mikroregionu se rozprostírá na ploše 19 100 ha. Z hlediska územního členění patří Pardubickému kraji. Vysoké Mýto je šesté největší město Pardubického kraje (Obr. 33).

Obr. 32 Krajina Vysokomýtska. Foto V. Stodolová

Mikroregion se nachází ve sféře vlivu regionálního centra Pardubic, které jsou vzdáleny 37 km a 37 minut jízdy autem. Alternativním centrem by mohl být Hradec Králové (41 km a 40 minut), ale historické vazby jsou zaměřeny na Pardubice. Ostatní regionální centra jsou vzdálena více než 100 km. V přibližně podobné časové vzdálenosti se nacházejí tři okresní města: Chrudim (31 minuta), Ústí nad Orlicí (33 minuty) a Svitavy (37 minut). V oblasti lze hovořit o husté síti malých měst, z nichž nejbližší jsou Choceň (13 minut), Litomyšl (18 minut) a Holice (20 minut). Proto nelze o Vysokomýtsku hovořit jako o periferním, ale spíše mezilehlém mikroregionu.

Základní kostra dopravní obslužnosti je stabilní. Z hlediska širších dopravních vazeb je území mikroregionu vázáno v silniční dopravě na vedení silnic I. třídy. Jedná se o silnici I/35 a I/17, které umožňují dopravní vazby území ve směru na Hradec Králové, Chrudim a Svitavy. Silnice I/35 je zatížena v okolí Vysokého Mýta 15 až 16 tisíci jednotkovými vozidly denně (2010). Tvoří tak významnou bariéru v krajině. Zatížení silnice I/17 činí asi 4 300 jednotkových vozidel a silnice druhé třídy jsou zatíženy výrazně méně. Železniční doprava umožňuje dopravní vazby na Pardubice, Olomouc, Týniště nad Orlicí a regionální spojení s Chocní a Litomyšlí. Vzhledem k turistické atraktivnosti území je zde vedeno větší množství cyklotras, cyklostezek a pěších turistických tras.

Obr. 33 Vysokomýtsko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček

Přírodní poměry

Vysokomýtsko leží v podhůří Orlických hor a na západní straně je kryto výběžky Žďárských vrchů. Území spadá do geomorfologické oblasti Svitavská pahorkatina ve Východočeské tabuli. Na severní straně je mikroregion lemován mohutným pásmem smíšených lesů. Centrum vyplňuje soustava rybníků. Jde o klimatickou oblast mírně teplou, mírně vlhkou s intenzivním využíváním zemědělských půd. Povrch mikroregionu Vysokomýtsko je členitý a má pahorkatinný ráz s průměrnou nadmořskou výškou okolo 350 m n. m. Geologické podloží je tvořeno slánovci, jílovci, spongility a pískovci svrchní křídý s lokalitami mořských i říčních sedimentů (Demek et al., 1987). Nejvyšší nadmořskou výšku má vrchol Na Chlumku 496 m n. m., který se nachází u obce Leština. Nejzápadnější a nejnižší část mikroregionu Vysokomýtsko je v nivě řeky Loučné v katastru obce Vraclav s nadmořskou výškou 245 m n. m.

Mikroregionem protéká řeka Loučná, která přitéká z jihovýchodu od Litomyšle a teče dále na severozápad, kde se nedaleko Pardubic vlévá do Labe. Loučná má délku 81 km, plochu povodí 730 km² a průměrný průtok u ústí 4,28 m³/s (Vlček et al., 1984). Ve městě dále teče Knířovský potok (průměrný průtok u ústí 0,21 m³/s), místními zvaný Nejzbach, a Mlýnský potok, který je ve skutečnosti umělým ramenem řeky Loučné. Na severovýchodním okraji Vysokého Mýta se nachází rybochovný rybník Chobot s rozlohou 49 hektarů. Z dalších rybníků v mikroregionu lze jmenovat Velký Zálešský (48 ha), Šváb (17 ha) nebo Lačnov (14 ha).

Chráněná území

Do mikroregionu nezasahuje žádné velkoplošné chráněné území (Obr. 34). Nejbližší je CHKO Železné hory. V okolí mikroregionu se nachází přírodní rezervace Maštale a přírodní rezervace Hemže-Mýtkov. Přírodní rezervace Maštale chrání pískovcové

skalní útvary s porosty přirozených a kulturních borů. Předmětem ochrany PR Hemže-Mýtkov jsou opukové skály, květnaté bučiny a suťové lesy nad Tichou Orlicí. Můžeme zde najít také několik přírodních památek. Přírodní památka Šejval je rybník s nepotvrzeným výskytem populace prustky obecné, přírodní památka U Vinic představuje slatinnou louku s chráněnými druhy a přírodní památka Vstavačová louku s hojným výskytem vstavačovitých rostlin.

Obr. 34 Vysokomýtsko: rozhraní mezi lesem a polem je tvořeno polní cestou. Foto: V. Stodolová

V rámci NATURA 2000 se v mikroregionu vyskytuje také několik evropsky významných lokalit. Do severní části mikroregionu zasahuje evropsky významná lokalita Orlice a Labe s přirozeně meandrujícím korytem Tiché Orlice a její okolní nivou, která zahrnuje pestrou škálu biotopů. Předmětem ochrany jsou smíšené jasanovo-olšové lužní lesy. V evropsky významné lokalitě Střemošická stráň je předmětem ochrany střešníček (Cypripedium calceolus). V Jeskyni Bětník žije chráněný netopýr malý (Rhinolophus hipposideros). V mikroregionu Vysokomýtsko se také nachází několik významných krajinných prvků a památných stromů. V zájmovém území jsou vymezeny prvky nadregionálního, regionálního a lokálního územního systému ekologické stability.

Vysoké Mýto je historické město s mnoha zajímavými kulturními památkami. Ve středu města se nachází náměstí Přemysla Otakara II., což je největší čtvercové náměstí v České republice. Jeho rozloha je přibližně 2 hektary. Celé historické centrum města bylo původně opevněno. Do dnešní doby se dochovaly poměrně rozsáhlé zbytky hradeb, a také všechny tři původní brány, i když u jedné z nich se dochovala pouze věž. Původní hradby z první poloviny 14. století jsou rozmístěny zhruba podél poloviny historického jádra města. Zachovalé hradební zdi můžeme nalézt v oblasti bývalé botanické zahrady a v Jungmannových sadech. V Jungmannových sadech jsou do hradeb vsazovány pamětní tabule připomínající život města. Na náměstí stojí také dvě historické radniční budovy, některé domy mají středověká jádra. Za zhlédnutí stojí bývalý špitál, děkanský kostel sv. Vavřince, mariánský sloup na náměstí a řada dalších památek.

Obr. 35 Krajina Vysokomýtska. Foto V. Stodolová

Nedaleko Vysokého Mýta (Obr. 35) leží historicky zajímavá Vraclav. Hlavní památkou je zde areál barokního kostela sv. Mikuláše z 18. století s expozicí dřevěných barokních soch. V Dobříkově se nachází pravoslavný dřevěný kostelík v byzantsko-gotickém slohu, převezený sem z Podkarpatské Rusi roku 1930. Zámek v Nových Hradech patří k nejkrásnějším ukázkám rokokové architektury v České republice. Tento zámek bývá nazýván "Českým Versailles" nebo "Malým Schönbrunnem." Na zámku se nachází galerie výtvarného umění a na nádvoří nově založená rokoková zahrada. Turisticko-rekreační funkce je nejvýznamnější ve Vysokém Mýtě, Chocni, Vraclavi, Zámrsku a Nových Hradech.

Struktura osídlení

V mikroregionu žije více než 21 000 obyvatel. Sídlní struktura je značně rozdrobená. Naprostá většina sídel (75 %) patří k velmi malým vesnicím do 200 obyvatel. Sídlní struktura se opírá o město Vysoké Mýto, jednu středně velkou vesnici (Sruby) a 14 malých vesnic. Jde tedy o nejrozdrobenější sídlní strukturu ze všech mikroregionů, a to i ve srovnání s mikroregiony na Českomoravské vrchovině. Je zřejmé, že malá sídla závisí na Vysokém Mýtě jak z hlediska zajištění rozhodujícího počtu pracovních příležitostí, tak i ve službách. Alternativou může být jen vyjížďka do některého z blízkých konkurenčních malých měst nebo okresních středisek. Mikroregion má mírně podprůměrnou hustotu osídlení (113 obyvatel/km²).

V samotném Vysokém Mýtě (bez integrovaných sídel) žije 11 785 obyvatel, tedy více než polovina obyvatel mikroregionu. Jeho historické jádro se nachází na levobřežní terase Loučné. Jde o velkoryse koncipované královské město, založené roku 1262 českým králem Přemyslem Otakarem II. na zelené louce a ohrazené hradbami. Od 14. století se před branami začala rozvíjet zemědělská předměstí. Vysoké Mýto je jedním z nejstarších a nejlépe dochovaných historických měst České republiky. Dochoval se pravidelný kolonizační půdorys města s centrálním náměstím, zbytky hradeb, brány a bašty. Město bylo postiženo husitskými válkami i třicetiletou válkou. Od poloviny 18. století se profilovalo jako posádkové město, což pokračovalo až do 20. století budováním kasáren a cvičišť a vyvrcholilo v letech 1968–1990 existencí jedné z největších posádek Sovětské armády u nás. Dopravní význam se zlepšil vybudováním císařské silnice. Rozvoj průmyslu začal vybudováním cukrovaru (1869), později cihlen a pivovaru a v roce 1897 Sodomkovy karosárny. K napojení na železnici došlo v roce 1882. Po válce byla vybudována panelová sídliště zejména v souvislosti se vznikem továrny Karosa (Kuča, 2011).

Obr. 36 Vesničky jsou obklopené ornou půdou. Foto V. Stodolová

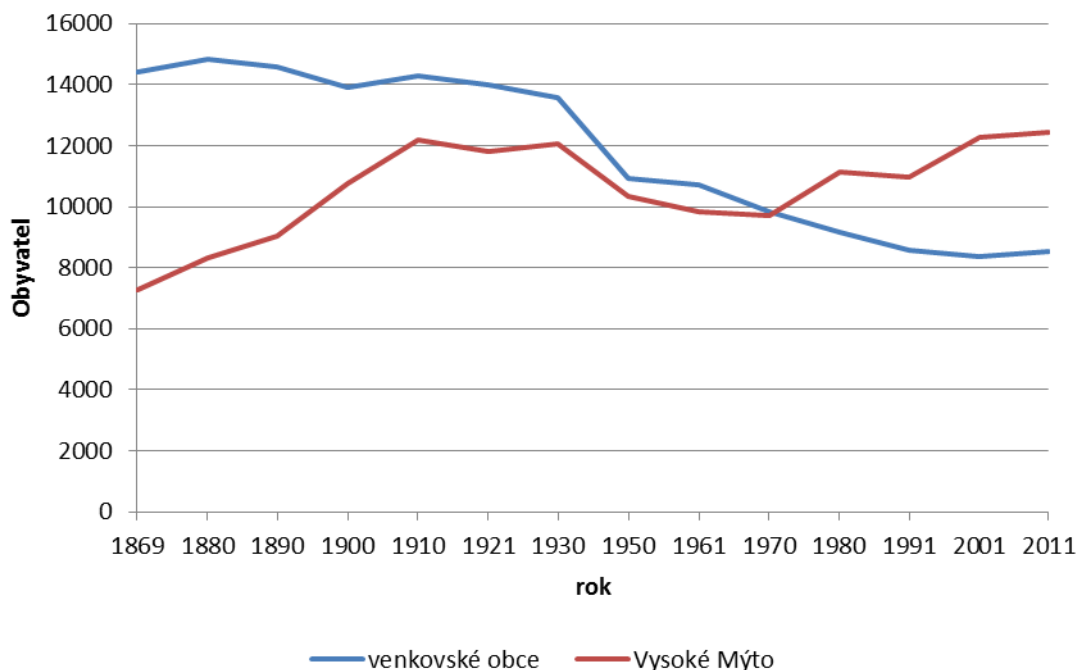
Historické souvislosti

Území bylo relativně hustě osídleno již od pravěku, o čemž vypovídají i archeologické nálezy. Středověké osídlení bylo iniciováno z premonstrátského kláštera v Litomyšli. Původním administrativním střediskem území byla Vraclav, která se však ukázala neperspektivní. Proto bylo založeno město Vysoké Mýto.

Historické události, spojené jednak s válkami a živelnými katastrofami (požáry), jednak s ekonomickým rozvojem, měly standardní průběh a nijak výrazně krajinu neovlivnily (Obr. 36). Současný vývoj je spojen s nástupem rezidenční a komerční suburbanizace. Suburbia vznikají na okrajích jednotlivých obcí. Nový prvkem v krajině jsou i průmyslové zóny.

Demografický vývoj a urbanizace

Z analýzy dlouhodobého vývoje počtu obyvatel ve Vysokomýtském mikroregionu vyplývá postupná koncentrace obyvatel do Vysokého Mýta a postupné snižování počtu obyvatel venkovských obcí, které nastalo po 2. světové válce (nejprve zřejmě v důsledku odchodu některých obyvatel do osídlovaného pohraničí, později v důsledku koncentrace obyvatel v rámci industrializace, urbanizace a plánovitého rozvoje střediskové soustavy osídlení). Některé původně relativně velké obce ztratily velmi významnou část svého obyvatelstva a staly se obcemi malými (zejména Leština nebo Nové Hrady). Teprve v posledním desetiletí byl pokles obyvatel venkova zastaven. Naproti tomu v roce 1980 počet obyvatel Vysokého Mýta překročil počet obyvatel okolního venkova a tento rozdíl během třiceti let rychle narostl. Celkový počet obyvatel mikroregionu rostl do roku 1910. Potom došlo ke snižování, a v roce 2011 žilo na Vysokomýtsku jen nepatrně méně obyvatel než v roce 1869.

Obr. 37 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel v mikroregionu Vysokomýtsko. Data: ČSÚ Praha, zpracoval A. Vaishar

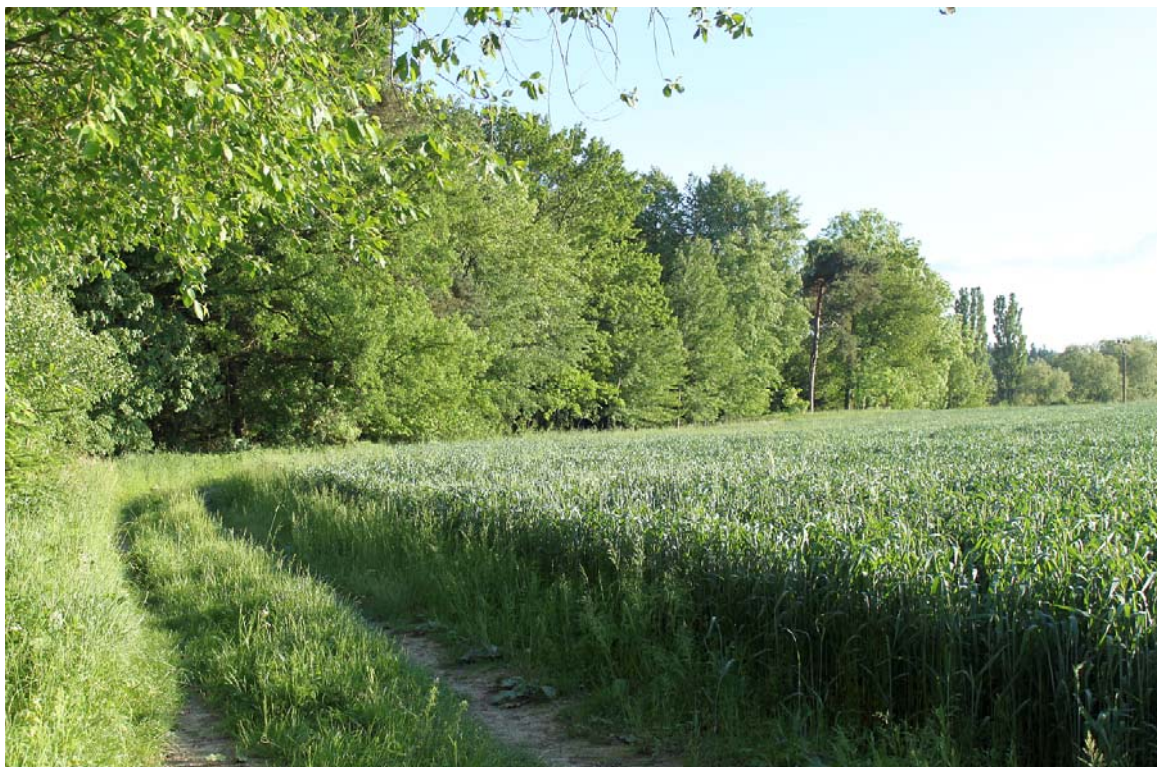
V roce 1869 (Obr. 37) bylo ve venkovských obcích Vysokomýtska 2 666 bytů. Tento počet stoupl do roku 2011 na 3 306 bytů, to je o pouhých 24 %. Tento růst je ve srovnání s ostatními mikroregiony velmi malý. Přesto zůstává poměrně značné množství domů neobydlených. Celkem bylo v roce 2011 napočítáno ve venkovských obcích Vysokomýtska 782 neobydlených domů, to je 24 % domovního fondu. Nejvíce neobydlených domů mají Nové Hrady, Leština a Vraclav. V některých obcích dosahuje podíl neobydlených bytů více než 40 %: Nové Hrady (48 %), Leština, Javorník, Pustina. Tato sídla se postupně mění z rezidenčních na rekreační. Vysoké Mýto počet domů více než zdvojnásobilo z 1 087 na 2 380. Tam jde ovšem do značné míry o domy bytové.

Během pětiletého období 2010–2014 se ve venkovských obcích Vysokomýtska narodilo 511 dětí a zemřelo 417 občanů. Za totéž období se přistěhovalo 1 144 a vystěhovalo 1 022 osob. Venkovské obce Vysokomýtska získaly 216 obyvatel a zdá se tedy, že trend se začíná obracet. I když přirozený přírůstek byl jistě ovlivněn silnými ročníky 70. let minulého století, vcházejícími do reprodukčního procesu, migrační trendy jsou platné obecněji a dlouhodoběji. Město Vysoké Mýto zaznamenalo rovněž přirozený přírůstek ve výši 130 osob, ale migrační úbytek 213 obyvatel. Vysoké Mýto patří mezi větší malá města, pro něž je v současné době v Česku charakteristický úbytek počtu obyvatel.

Ekonomika

Od roku 1896, kdy zde založil svůj závod Josef Sodomka, se ve Vysokém Mýtě vyrábí karosérie a autobusy. Tradiční výrobou je hasicí technika. Potravinářství reprezentuje TORO VM, a.s. (zpracování masa), závod na úpravu, skladování a obchod s rostlinnými produkty FRUMENTA, s.r.o., osivářský podnik Seed Service, s.r.o. a několik menších firem.

Ze zemědělských podniků v mikroregionu lze jmenovat ZEPO, a.s. v Leštině, ZELKO, s.r.o. v Bučině (výroba a zpracování zelí), ZEVAS Vraclav (rostlinná výroba) nebo závod nizozemské firmy De Heus v Běstovicích.

Obr. 38 I na Vysokomýtsku jsou významnými prvky krajinné mikrostruktury okraje lesů a polní cesty. Foto V. Stodolová

Společenský život

Vysoké Mýto je rovněž centrem společenského života mikroregionu. Významnou úlohu hraje Regionální muzeum se dvěma stálými expozicemi a řadou výstav a pracovištěm ve Vraclavi. Počet exponátů dosahuje 80 tisíc položek. Dále se ve městě nachází městská galerie, městská knihovna a městský klub, který organizuje koncerty, divadelní a filmová představení. Město má tři střední a jednu vyšší odbornou školu.

Obr. 39 Do české venkovské krajiny se vracejí chovy koní. Foto V. Stodolová

Venkovské obce mají zpravidla standardní vybavenost kulturními a sportovními zařízeními (knihovny, sportovní zařízení) a základními spolky, z nichž nejaktivnějšími bývají hasiči. V Oucmanicích se nachází pobytové centrum ekologické výchovy Pardubického kraje. V kulturním životě Leštiny se angažuje spolek Sousedé a ochotníci. Větší koncentrace spolků je ve Vraclavi.

Syntéza poznatků

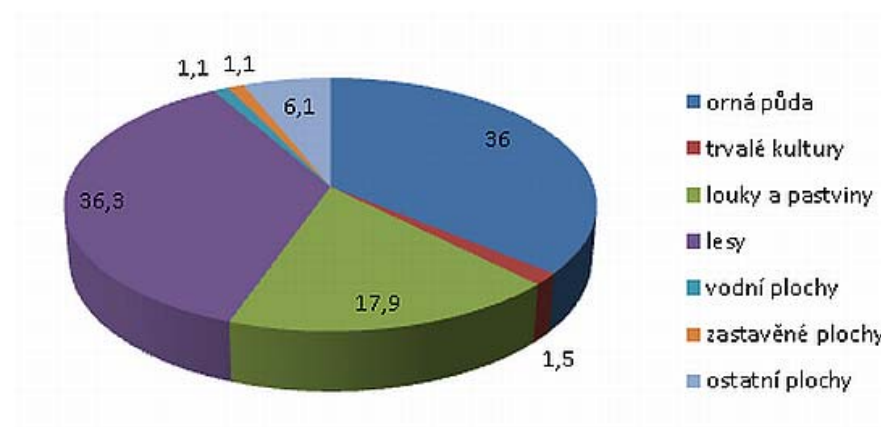
Vysokomýtsko je mikroregionem s jednoznačným centrem ve Vysokém Mýtě, ve kterém jsou soustředěny i pracovní příležitosti a kulturní život. Podobnou ústřední úlohu hraje silnice I/35, která tvoří osu mikroregionu. Venkovská sídla (Obr. 39) jsou malá a s výjimkou posledního období ztrácejí obyvatelstvo. Nezanedbatelná část domovního fondu se přeměňuje v druhé bydlení. V mikroregionu tedy spatřujeme značnou polarizaci mezi jeho centrální osou a zbytkem území s minimálními rozvojovými impulzy (Obr. 38).

5 Vývoj krajinné makro a mikrostruktury v případových mikroregionech 1845–2013

5.1 Vývoj krajiny na Novoměstsku

Nové Město na Moravě je střediskem typického mikroregionu Vysočiny s často se střídající mozaikou polí, lesů, rybníků a vesniček. Krajina je vhodná pro extenzivní zemědělství a měkký cestovní ruch jak v letním, tak v zimním období. Nachází se zde významný lyžařský areál Průchodnost krajiny je ztížena členitým reliéfem. Část krajiny je chráněna v rámci chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy. Obyvatelstvo je dlouhodobě stabilizované – podíl obyvatel, kteří se v mikroregionu narodili (57,8 %), je nejvyšší ze všech studovaných oblastí.

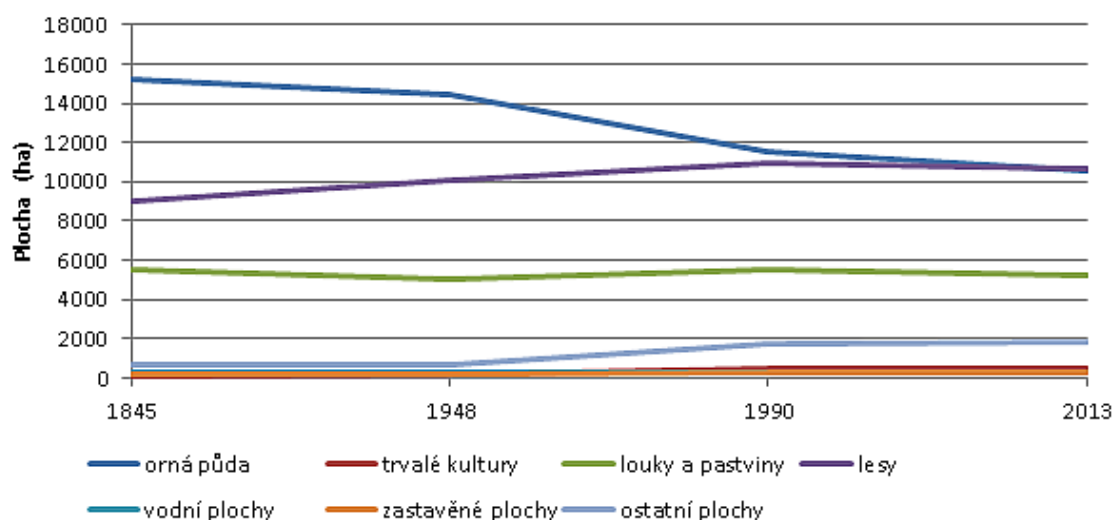
Současná makrostruktura krajiny vykazuje relativně podobnou rozlohu orné půdy a lesů a relativně výrazné zastoupení trvalých travních porostů. Krajina je podle koeficientu ekologické stability (2,04) výrazně stabilní. Prvky, spojené s urbanizací, zaujímají méně významné rozlohy.

Obr. 40 Novoměstsko: využití země 2013 [%]. Zdroj: ČSÚ Praha, vlastní zpracování

Plochy orné půdy od roku 1845 se soustavně zmenšují. Na druhé straně se dlouhodobě projevuje proces zalesňování. Plochy luk a pastvin se pohybují na podobné úrovni. Výměry zastavěných a zejména ostatních ploch nejvíce vzrostly během komunistického období. Podle Havlíčka et al. (2011) v horní části povodí Svratky dlouhodobě (1836–2006) převažovalo stabilní využití krajiny a na území jako celku výrazně převažovaly extenzifikační procesy nad intenzifikačními.

Území mikroregionu lze rozdělit na dvě rozličné části. Severní část je více zalesněná, říčemž převažují smrkové monokultury. Typická je mozaika lesů, trvalých travních porostů, rybníků a rozptýlených sídel. Orná půda je zastoupena minimálně. Přechody mezi krajinnými prvky jsou postupné s hojným ekotonovým efektem. V jižní části je více zastoupeno intenzivní zemědělství. Orná půda zde zaujímá relativně významné plochy, lesy jsou zastoupeny méně, přechody jsou ostré, sídla mají kompaktnější charakter

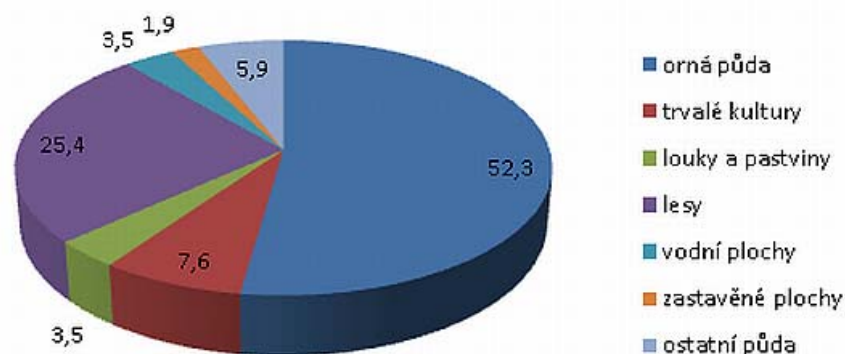
Obr. 41 Novoměstsko: dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013 ČSÚ Praha; vlastní zpracování

Obr. 42 Typická krajina Novoměstska. Foto H. Vavrouchová

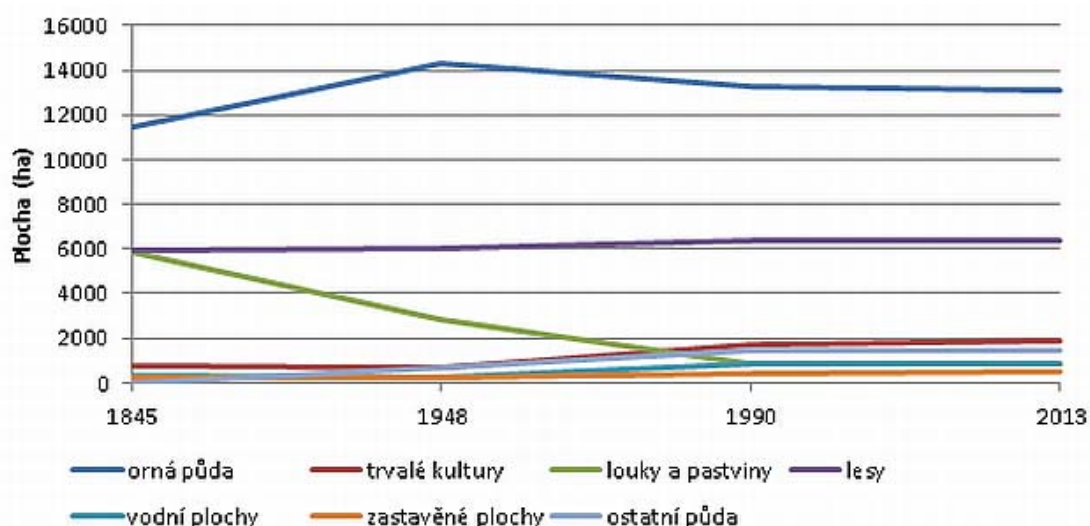
5.2 Vývoj krajiny Podluží

Podluží je situováno na pravém břehu řeky Moravy, která tvoří hranici se Slovenskem, a na levém břehu Dyje (hranice s Rakouskem). Krajinu tvoří orná půda pro intenzivní zemědělství a vinohrady (Obr. 43). V její jižní části se nachází mimořádně cenná krajina lužních lesů, která je součástí biosférické rezervace UNESCO Dolní Morava. V některých částech území se projevuje větrná eroze. Převažují velká a středně velká venkovská sídla. Mikroregion disponuje minerálními zdroji: naftou, zemním plynem, lignitem, písky, z nichž nafta a zemní plyn jsou aktuálně těženy (dobývací území Hrušky od 50. let minulého století), zatímco těžba lignitu již byla zastavena. Minerální vody jsou využívány v nedalekých lázních Hodonín.

Obr. 43 Mikroregion Podluží – využití země 2013 [%]. Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Území představuje exponovaný dopravní koridor. Kříží se zde evropské směry severozápad – jihovýchod (Hamburg – Istanbul) a sever – jih (Varšava – Vídeň) v podobě dálnice D2, silnice I/55 a dvou železničních koridorů. Mikroregionu se přezdívá „malovaný kraj“. Terciární krajina je spojena s kulturou vína a živým folklórem. Intravilány vesnic často obsahují uličky vinných sklepů.

Obr. 44 Podluží: dlouhodobý vývoj využití země. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013 Praha: Český statistický úřad, vlastní zpracování

V mikroregionu Podluží před rokem 1948 výrazně stoupaly podíly orné půdy, které později v komunistickém období mírně klesaly. Velmi mírný pokles ploch orné půdy pokračuje i v současném období. Zornění dosahuje 83 %. Podíl lesní půdy je víceméně stabilní. Lesy pokrývají především nivu u soutoku Moravy a Dyje a jsou chráněné podle zákona. Pokles byl zaznamenán z větší části u trvalých travních porostů, které zaujímaly v roce 1845 podobnou rozlohu jako lesy, ale dnes reprezentují pouze 15 % původní rozlohy. Vinohrady a sady zaujímají třetí nejvýznamnější rozlohu po orné půdě a lesích. Zastavěné a ostatní plochy permanentně rostou. Nicméně jejich nejrychlejší růst proběhl v komunistickém období a v současnosti se zpomalil (Obr. 44). Koeficient ekologické stability dosahuje hodnoty 0,48, což je považováno za neudržitelné.

Obr. 45 Krajina Podluží. Foto M. Ševelová

Reliéf je v podstatě plochý (Obr. 45). Podobně jako v ostatních mikroregionech krajinná mikrostruktura byla ovlivněna tvorbou velkých lánů s příslušnými důsledky. Specifickým prvkem krajinné mikrostruktury jsou zařízení spojená s těžbou ropy (aktivní či opuštěná). Významnou úlohu v krajině hraje vodní prvek (Obr. 46).

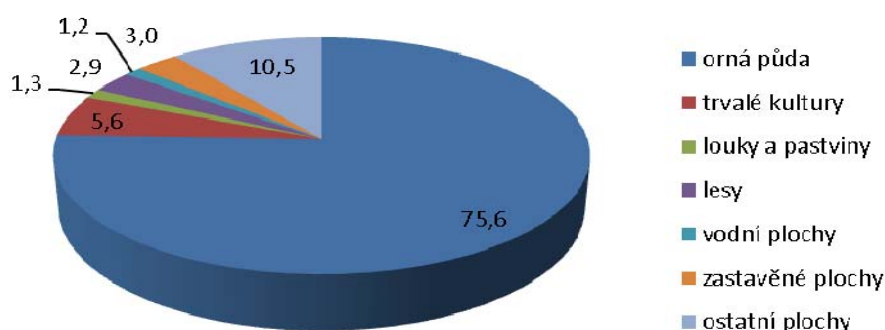
Obr. 46 Vodní prvek hraje v krajině Podluží významnou úlohu. Foto M. Ševelová

Významné krajinné hodnoty byly zdánlivě zachovány v protoru soutoku Moravy a Dyje. K tomu však uvádí Miklín (2011): *Studované území je příkladem krajiny, kde rozsáhlé plochy otevřených, prosluněných porostů, zahrnujících velmi staré, mohutné stromy – nejčastěji duby – byly přeměněny na klasický zapojený vysokokmenný stejnověký porost s intenzivním holosečným hospodařením. To spolu s extrémním rozsahem těžeb v posledních desetiletích znamená výrazný úbytek biotopů vzácných a chráněných druhů organismů. Zároveň tato oblast, pro svou druhovou bohatost nazývaná „Moravskou Amazonií“, představuje ukázkou mizejícího ohniska biodiverzity na mapě Evropy, a to i přes svůj statut biosférické rezervace a evropsky významné lokality.*

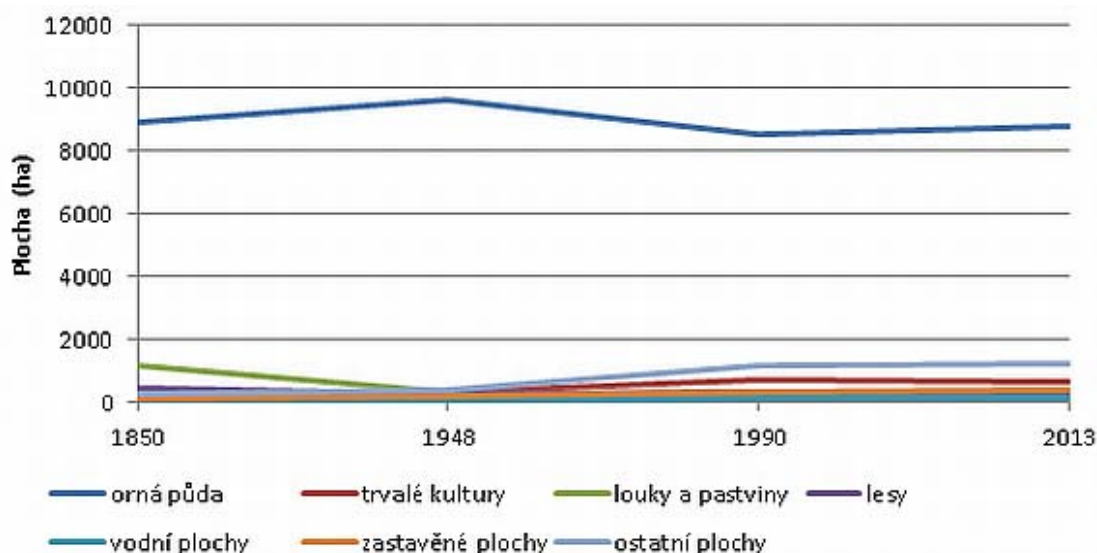
5.3 Vývoj krajiny Šlapanicka

Šlapanický mikroregion reprezentuje suburbanizovanou krajinu. Jeho přírodní podmínky jsou vhodné pro intenzivní zemědělství. Z toho vyplývá vysoký podíl orné půdy a minimum lesů. Současný vývoj je ovlivněn jak rezidenční, tak komerční suburbanizací a rozvojem technické infrastruktury včetně letiště Brno-Tuřany a dálnice D1. Krajinová mikrostruktura je typická rozsáhlými lány polí, které nahradily menší pozemky předkomunistického období. Krajina se stala fádni. Nové stavby (domy urbánního typu, komerční zařízení a technická infrastruktura) představují cizí elementy v rurální krajině. Terciérní struktura je spojována se Slavkovskou bitvou (1805). Tato struktura není viditelná (kromě řady památníků a pamětních míst), ale žije v paměti, obnovované každoroční rekonstrukcí bitvy.

V mikroregionu jednoznačně převažuje orná půda. Pokrývá 75,6 % území a 91,7 % zemědělské půdy. Po orné půdě následují tzv. jiné plochy, z nichž největší část tvoří pravděpodobně infrastruktura (Obr. 47). Koeficient ekologické stability dosahuje extrémně nízké hodnoty (0,06).

Obr. 47 Šlapanicko – využití země 2013 [%]. Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Obr. 48 Šlapanicko: Dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013 Praha: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Analýza dlouhodobého vývoje ukazuje, že orná půda v mikroregionu vždy převažovala. Nicméně celková výměra orné půdy se zvyšovala v kapitalistickém období do roku 1948, kdy dosáhla vrcholu. Dělo se tak zejména na úkor trvalých travních

porostů a také vysoušení rybníků (Demek et al., 2007). V komunistické době výměra orné půdy klesala, zatímco rychle rostl podíl ostatních ploch (Obr. 48).

Obr. 49 Velké lány polí v katastrálním území Podolí. Foto A. Vaishar

Současné období navrátilo růst podílu orné půdy (Obr. 49). Zároveň soustavně rostou položky spojené s urbanizací: zastavěné plochy, ostatní plochy, zahrady (Obr. 50). Nicméně hlavní nárůst tzv. ostatních ploch byl zaznamenán v komunistickém období – i když vezmeme v úvahu, že tato epocha byla téměř dvakrát delší než současné postkomunistické období. Ačkoliv růst zastavěných ploch je na Šlapanicku nejvyšší v okolí Brna za posledních 15 let (Havlíček a Dostál, 2010), tyto plochy zaujímají pouze 3,4 % rozlohy. Mikroregion má minimum lesů. Zatímco komunistické období přineslo mírné zalesňování, současné období je charakterizováno velmi mírným odlesňováním. Podél vodních toků jsou v některých místech zahrádkářské kolonie.

Obr. 50 Poněkud zanedbaná zahrádkářská kolonie v údolí Říčky u mezi Šlapanicemi a Bedřichovicemi. Foto A. Vaishar

Změny po roce 1948 sestávaly především ze scelování pozemků do velkých lánů polí. To vyvolalo další změny jako likvidaci rozptýlené zeleně, otevření polí vodní a větrné erozi, napřimování malých vodních toků, snížení biodiverzity apod. Krajina ztratila značnou část estetických hodnot. Rozvoj technické infrastruktury přinesl do původně rurální krajiny nové struktury, což pokračuje i po roce 1990. V katastru Šlapanic najdeme i hliník (Obr. 51).

Obr. 51 Hliník u severního okraje Šlapanic představuje otevřenou ránu v krajině. Foto A. Vaishar

Původními krajinnými dominantami jsou pochopitelně vyvýšené body, často alespoň na vrcholu zalesněné. K nim přistupují památníky Slavkovské bitvy. Nejvýznamnějším z nich je Mohyla míru na Prackém kopci, dokončená ke 100. výročí události v roce 1905. Její nesporný společenský význam je z krajinářského hlediska významně omezen tím, že z hlavních směrů neexistují průhledy. Zdola od obce Prace a silnic od Brna a Slavkova je sotva postřehnutelný její vrcholek, identifikovaný jen těmi, kdo jej hledají. Mohyla míru také není dosažitelná od Prace pohodlnější pěší cestou, takže k jejímu dosažení turisty je třeba použít dopravního prostředku. Dalšími dominantami tohoto typu jsou kopce Žuráš a Santon (Obr. 52).

Obr. 52 Vrch Santon s kaplí Panny Marie Sněžné je jednou z dominant, připomínajících Slavkovskou bitvu. V roce 1805 zde bylo postavení francouzského dělostřelectva. Foto A. Vaishar

Novými dominantami jsou technogenní objekty komunikací, průmyslových a logistických parků a telekomunikačních zařízení. Poněkud jiného charakteru je komponovaná krajina, za niž můžeme považovat zámecký park a golfové hřiště ve Slavkově (Obr. 53) nebo okolí již zmíněné Mohyly míru.

Obr. 53 Komponovaná krajina golfového hřiště Golf Course Austerlitz. Foto A. Vaishar

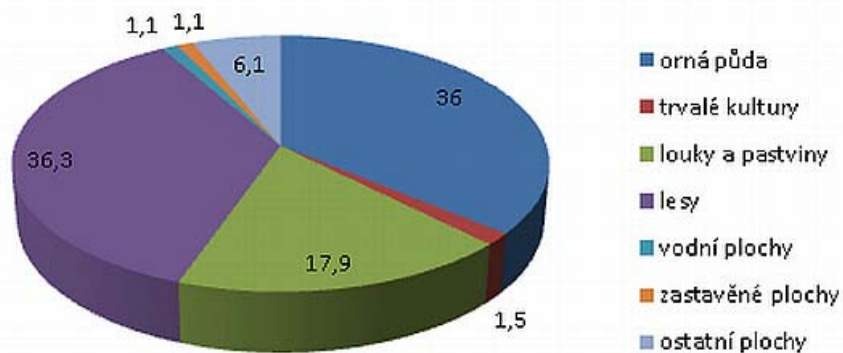
5.4 Vývoj krajiny na Bystřicku

Krajina sousedního mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem má podobné přírodní charakteristiky (Obr. 54), ale rozdílnou geografickou polohu a sociální vývoj. Je vzdálenější od regionálních center i od významných komunikací. Lokální komunikace jsou zpravidla ve špatném stavu. Krajina je ovlivněna těžbou uranu na dole Rožná, který je ve fázi postupného ukončování. Následky těžby se nacházejí v rozličných stádiích umělé nebo spontánní rekultivace. Na Svratce je situována vodárenská nádrž Vír, určená mimo jiné k zásobování Brna vodou. Na rozdíl od Novoměstska se významná část obyvatel přistěhovala kvůli těžbě. To může indikovat rozdílný vztah lidí ke krajině.

Obr. 54 Krajina Bystřicka. Foto H. Lincová

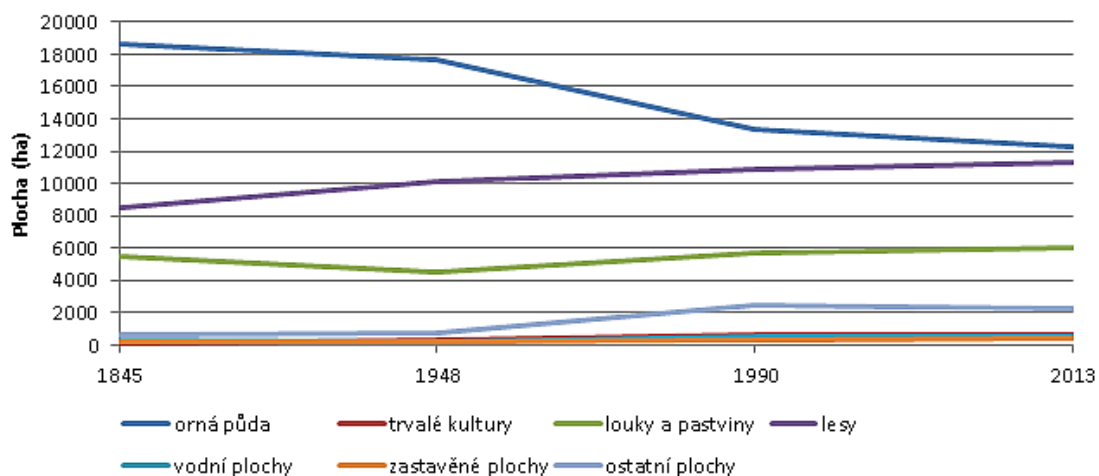
Průmyslová revoluce využívání zdejší krajiny výrazně neovlivnila. Až nástup socialismu měl za následek výraznější změny. V prvním případě šlo o zrychlení poklesu rozlohy zemědělské půdy (pokles o 15 %). Opačný trend sledovaly vodní plochy (zprovoznění Vířské přehrady v roce 1957) a další kategorie spojené s postupnou urbanizací. Nárůst ploch trvalých kultur lze přisoudit rozvoji zahrádkářských kolonií, (Bičík, 2010). Nejvíce gradovaly hodnoty zastavěných a ostatních ploch. Příčinu těchto změn lze shledávat v nových dopravních a manipulačních zázemích v okolí zemědělských zařízení a těžební oblasti Rožná I. Zastavěné území nabíralo hodnot v obcích situovaných nejbližší dolů a ve městě Bystřici nad Pernštejnem, kde zejména v šedesátých letech minulého století došlo k masivní bytové výstavbě určené pro rodiny nových horníků.

Obr. 55 Bystřicko – využití země 2013 [%]. Zdroj: ČSÚ Praha, vlastní zpracování

Struktura využití země na Bystřicku (Obr. 55) je velmi podobná jako na Novoměstsku. Pouze orná půda dosud převažuje nad lesy a „ostatní“ plochy jsou zastoupeny výrazněji, což může být spojeno s důsledky těžby.

Rovněž vývoj využití země je podobný jako na Novoměstsku. To znamená soustavný pokles rozlohy orné půdy s nejvyšším snížením během komunistického období, permanentní zalesňování, pokles rozlohy luk a pastvin v prvním období do roku 1948, který byl vystřídán jejich růstem a soustavný růst rozlohy zastavěných a zejména ostatních ploch, který akceleroval v období 1948–1990. Výstavba vodní nádrže Vír se projevila více než zdvojnásobením rozlohy vodních ploch, které nicméně zůstávají zastoupeny málo (Obr. 56).

Obr. 56 Bystřicko: dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Pramen: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013: Praha: Český statistický úřad; vlastní zpracování

Krajinná mikrostruktura je ovlivněna jak obecnými trendy, tak i důsledky těžební činnosti. Bukáček et al. (2008) hodnotí území jako pitoreskní krajinu, v níž těžební aktivity vystupují stavbami atypické konstrukce a měřítka (těžební věže, odkaliště). Nicméně je nutno konstatovat, že z hlediska rozlohy tyto aktivity pokrývají území o rozloze pouhých několika km².

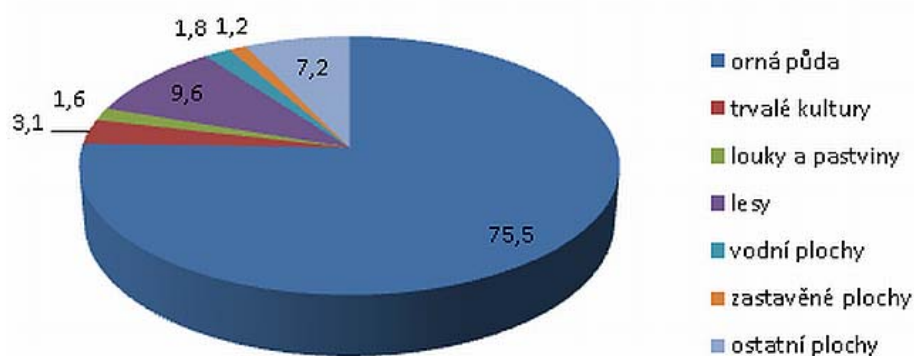
5.5 Vývoj krajiny na Hrušovansku

Hrušovansko je situováno na rakouské hranici, odkud bylo německé (a chorvatské) obyvatelstvo, tvořící dříve většinu, odsunuto po 2. světové válce. V důsledku toho byla přerušena dlouhodobá kontinuita vztahu mezi obyvateli a krajinou a výrazně poklesla hustota obyvatelstva. Etnicky podmíněná výměna obyvatelstva ovlivnila terciérní strukturu krajiny. Půdy jsou úrodné, ale sociální podmínky nedovolily tak úspěšné zemědělské hospodaření jako na Podluží. Vodní toky včetně Dyje a Jevišovky jsou většinou doprovázeny lužními lesy. Dlouhou tradici má cukrovarnictví a vinařství. Zvláštností je založení nové vesnice Velký Karlov v roce 1953.

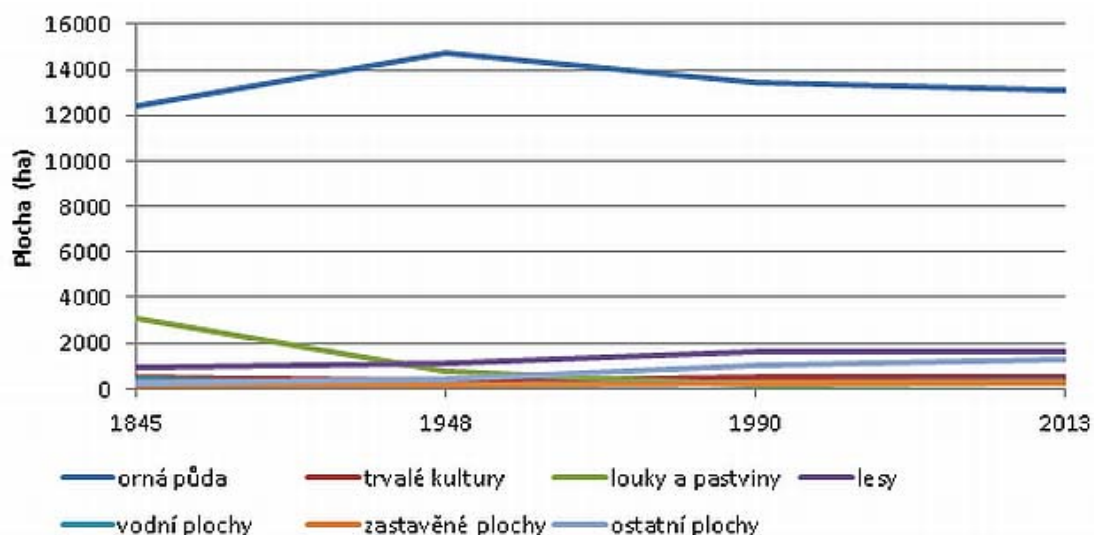
Obr. 57 Obec Božice – zemědělská krajina s vinohrady, obohacená vodními jevy podél Jevišovky. Foto S. Kozlovská

Využití země (Obr. 58 ()) v mikroregionu odpovídá nížinnému charakteru. Orná půda zaujímá více než 75 % rozlohy. Ostatní plochy zaujímají téměř stejnou rozlohu jako lesy.

Obr. 58 Hrušovansko – využití země 2013 [%]. Pramen: ČSÚ Praha, vlastní zpracování

Vývoj v prvním sledovaném území (1845–1948) je charakterizován zvyšováním rozlohy orné půdy na úkor luk a pastvin, jejichž rozloha klesla z druhého nejčastějšího způsobu využití na začátku tohoto období na předposlední místo na jeho konci (Obr. 59). Po roce 1948 rozloha orné půdy pomalu klesala, zatímco rozloha lesů pomalu stoupala. Podíl vodních ploch zaznamenal nevyrovnaný rozvoj, což může být důsledek polohy mikroregionu mezi dvěma významnými vodními nádržemi: Vranovskou přehradou a vodním dílem Nové Mlýny.

Obr. 59 Hrušovansko: dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013: Praha: Český statistický úřad; vlastní zpracování

Krajinná matrice byla založena na orné půdě po více než 150 let. Rozsáhlá pole jsou patrná z map z 19. století. Nicméně diverzifikovaná držba pozemků zajišťovala pěstování diverzifikovaných plodin a více polních cest. Scelování pozemků v 50. letech minulého století znamenalo ztrátu většiny polních cest. Na druhé straně byly v této době zřizovány větrolamy, které dosud podporují ekologickou stabilitu a zabraňují větrné erozi.

Obr. 60 Pozůstatek předválečného československého opevnění hraje dnes zcela novou roli v krajině. Foto S. Kozlovská.

Liniová vegetace dominuje podél vodních toků, mokřadů a umělých nádrží, zřizovaných za účelem zavlažování, rybolovu nebo na místě bývalých pískoven. V lesní vegetaci převažují nepůvodní trnovník akát a borovice. Můžeme zde najít topolové plantáže stejně jako chráněné zbytky nivní vegetace s původními druhy.

Přeměna luk podél vodních toků v ornou půdu pravděpodobně vyžadovala odvodnění. Na druhé straně existující orná půda je zavlažována od padesátých let sítí zavlažovacích kanálů z řek a nádrží. Betonové zavlažovací kanály (Obr. 61), později zatrubňované, jsou významným prvkem krajiny. Přechody mezi ornou půdou a ostatními prvky jsou kontrastní, pouze vinohrady splývají s ornou půdou plynule. Zajímavým elementem jsou zbytky pohraničních opevnění ze 30. let 20. století – betonové bunkry překryté vegetací a tudíž vytvářející vhodná útočiště pro různé rostlinné a živočišné druhy (Obr. 60). V mikroregionu se rozvíjí produkce energie z obnovitelných zdrojů

(solární elektrárny, větrný park, bioplynová elektrárna Velký Karlov). Naopak tradice sadařství pomalu zaniká. V krajině lze nalézt opuštěné sady i vinohrady.

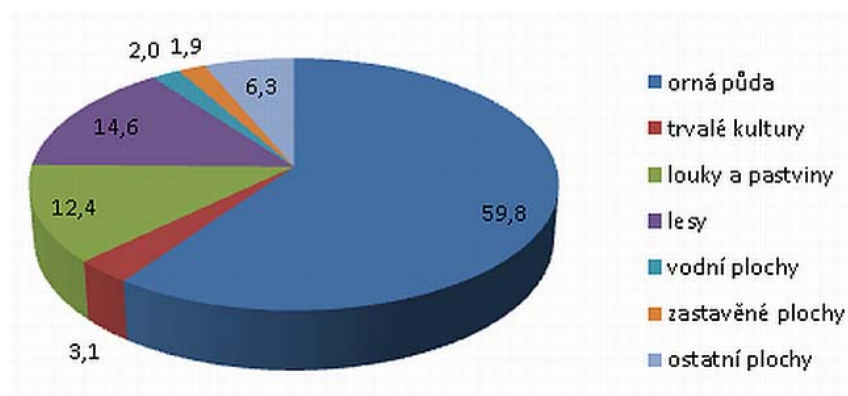

Obr. 61 Jeden z irigačních kanálů na Hrušovansku. Foto S. Kozlovská

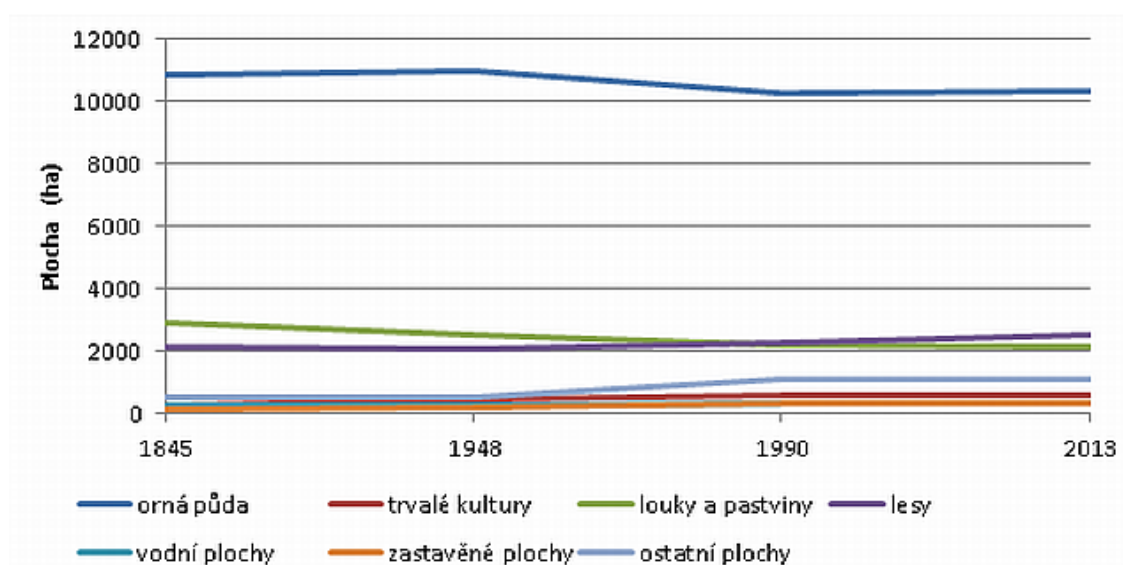
5.6 Vývoj krajiny na Vysokomýtsku

Vysokomýtský mikroregion (Obr. 64) představuje jediné ze studovaných území, které se nachází na území Čech. Byl vybrán jako srovnávací území z hlediska relativně průměrných přírodních podmínek, intenzity zemědělství, velikosti venkovských sídel, sociálního vývoje, kulturních aktivit. Mikroregion je součástí tzv. mezilehlého venkova – tedy ani suburbanizovaného, ani periferního. Země je využita především zemědělsky. Lesy jsou méně zastoupené a rozptýlené (vyjma nejsevernější části). Louky a pastviny zaujímají velmi podobnou rozlohu jako lesy.

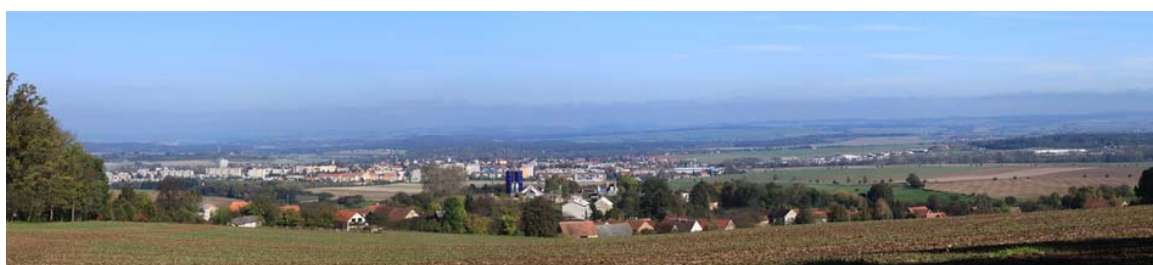
Využití země Vysokomýtska je nejstabilnější ze všech případových studií. Snížení rozlohy orné půdy ani zvýšení rozlohy lesů nejsou příliš výrazné. Urbanizovaná území se za 170 let sice zdvojnásobila, ale jejich podíl je velmi nízký (Obr. 62, Obr. 63).

Obr. 62 Vysokomýtsko – využití země v roce 2013 [%]. Pramen: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Obr. 63 Vysokomýtsko: Dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013: Praha: Český statistický úřad; vlastní zpracování

Obr. 64 Panorama krajiny Vysokomýtska. V popředí je ves Vanice, v pozadí Vysoké Mýto. Foto V. Stodolová

5.7 Srovnávací analýza

Hustota obyvatelstva patří k ukazatelům, indikujícím zatížení krajiny obyvatelstvem. Ze studovaných mikroregionů je Šlapanicko charakterizováno vysokou hustotou obyvatelstva, překračující limity venkova. Podluží a Vysokomýtsko mají průměrnou hustotu obyvatelstva, mírně překračující 100 osob na km². Nízká hustota obyvatelstva je nejen v horských mikroregionech, ale i v pohraničním Hrušovansku přes úrodné půdy

v tomto mikroregionu. Zde je situace podmíněna historickým vývojem (Šťastná et al., 2015).

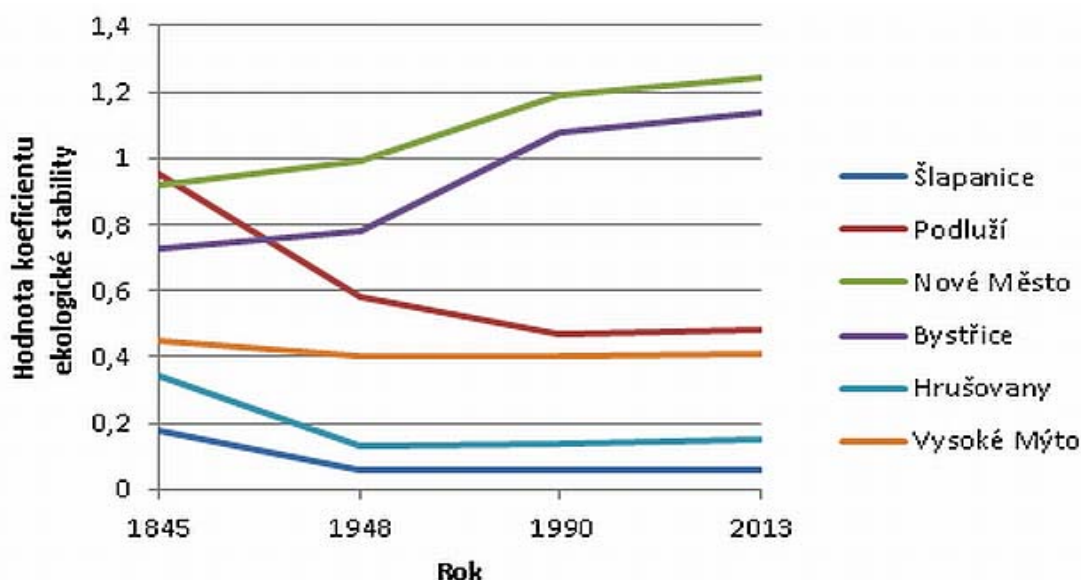
Tab. 3 Průměrné hodnoty vybraných ukazatelů v jednotlivých mikroregionech

	Šlapanice	Podluží	Nové Město na Moravě	Bystřice n. P.	Hrušovany n.J.	Vysoké Mýto
Hustota obyvatelstva [osob/km ²]	252	107	66	60	63	114
Průměrná velikost venkovského sídla [obyvatel] ¹⁷	1 387	1 778	159	124	1 371	218
Koeficient ekologické stability	0,06	0,48	1,24	1,14	0,15	0,41

Zdroj: vlastní výpočty na základě statistických dat (ČSÚ Praha)

Průměrná velikost venkovského sídla závisí především na přírodních podmínkách. Obecně jsou venkovská sídla v nížinách větší (Šlapanicko, Podluží, Hrušovansko), zatímco na vysočinách (Novoměstsko, Bystřicko) malá a velmi malá. Vysokomýtsko představuje průměr.

Koeficient ekologické stability je extrémně diferencovaný. Šlapanicko s převahou orné půdy a urbánních ploch je ekologicky nestabilní a neudržitelné. Hrušovansko má rovněž vysoký podíl orné půdy, ale méně urbánních ploch. Zaujímá tudíž druhé místo a je rovněž ekologicky nestabilní. Vysokomýtsko a Podluží představují průměr, ale i ty jsou ekologicky málo stabilní. Pouze vrchovinné mikroregiony zaznamenávají jistou úroveň ekologické stability – Novoměstsko mírně vyšší než Bystřicko.

Obr. 65 Vývoj koeficientu ekologické stability 1845–2013. Zdroj: vlastní výpočty

¹⁷ Venkovské sídlo je definováno jako obec (nedělí-li se na části) nebo část obce (vyjma městských jader)

Hodnoty koeficientu ekologické stability se vyvíjejí rovněž ve vztahu k přírodním podmínkám (Obr. 65). Ve vrchovinných mikroregionech se po celou dobu ekologická stabilita zlepšovala. Toto zlepšování bylo nejintenzivnější v komunistickém období. V nížinných mikroregionech se ekologická stabilita zhoršovala do roku 1948, poté se stabilizovala. Zvláštním případem je Podluží, kde se ekologická stabilita zhoršovala až do roku 1990. Ekologická stabilita Vysokomýtska se v průběhu celého období udržovala na stejné úrovni.

Tab. 4 Vývoj vybraných způsobů využití země ve studovaných obdobích a vybraných mikroregionech [%]

	Šlapanice	Podluží	Nové Město na Moravě	Bystřice n. P.	Hrušovany n. J.	Vysoké Mýto
Orná půda 1845–1948	108	125	94	95	119	101
Orná půda 1948–1990	88	93	80	76	91	93
Orná půda 1990–2013	103	98	91	92	97	101
Lesy 1845–1948	64	103	112	118	117	98
Lesy 1948–1990	122	105	101	108	144	110
Lesy 1990–2013	98	100	97	104	103	111
Louky a pastviny 1845–1948	26	49	91	82	24	88
Louky a pastviny 1948–1990	46	29	110	127	26	87
Louky a pastviny 1990–2013	108	105	95	106	146	97
Zastavěné a jiné plochy 1845–1948	161	171	106	113	155	112
Zastavěné a jiné plochy 1948–1990	249	208	245	298	204	192
Zastavěné a jiné plochy 1990–2013	107	101	102	98	114	101

Zdroj: vlastní výpočty

Rozloha orné půdy se snižovala v horských regionech po celou dobu od roku 1848 s nejvyšším snížením v komunistickém období 1948–1990. Nížinné mikroregiony jsou charakteristické snížením rozlohy orné půdy v komunistickém období, malým růstem v předkomunistické éře a malými změnami v pokomunistické době. Vysokomýtsko vykazuje stabilní hodnoty tohoto ukazatele po celé studované období.

V obecné rovině probíhalo spíše zalesňování, které je vykázáno v komunistickém období ve všech mikroregionech. Určité snížení podílu lesních ploch je registrováno na Šlapanicku, kde lesy ustupovaly jak orné půdě, tak urbanizovaným plochám.

Rozlohy trvalých travních porostů se snižovaly ve všech mikroregionech v předkomunistickém období patrně v důsledku intenzifikace zemědělské výroby. Přitom v nížinách byl zaznamenán extrémně rychlý pokles rozlohy trvalých travních porostů, zatímco v horských mikroregionech a na Vysokomýtsku bylo odlesňování pomalejší. V komunistickém období pokles trvalých travních porostů v nížinách pokračoval, zatímco v horských mikroregionech (na Novoměstsku a Bystřicku) nastal opačný trend. V postkomunistickém období je růst rozloh trvalých travních porostů pravděpodobně podmíněn evropskými dotacemi. To platí zejména pro Hrušovansko.

Je zřejmé, že zastavěné a ostatní plochy, které nejvíce charakterizují urbánní využití země, se zvětšovaly ve všech mikroregionech a obdobích. V komunistickém

období se jejich rozloha ve většině mikroregionů více než zdvojnásobila. V poslední době se mírně snížila rozloha ostatních ploch na Bystřicku, což lze dát do vztahu s útlumem těžby uranu.

Vaishar et al. (2011) dělí změny jihomoravské krajiny následovně:

- *Změny v zemědělském využití země.* Tyto změny se projevují především ve změnách pěstovaných plodin v úrodných částech Moravy. Snížily se výměry ozimé pšenice, cukrovky, kukuřice na siláž, krmiv a řepky. Na druhé straně vzrostly osevní plochy jarního ječmene, kukuřice na zrna, pícnin a plochy vinogradů. Využití orné půdy pro jiné zemědělské činnosti (pastevectví) přichází v úvahu především v horských územích, kde se realizuje rovněž ekologické zemědělství.
- *Změny zemědělských ploch v nezemědělské.* Zalesňování probíhá v horských mikroregionech, kde nejsou přírodní podmínky vhodné pro intenzivní zemědělskou produkci. Na druhé straně v úrodných územích není úbytek orné půdy typický. Urbánní způsoby využití (zastavěné plochy, ostatní plochy, zahrady) se projevují ve všech mikroregionech s největší intenzitou v suburbanizovaných územích. Výroba energie z obnovitelných zdrojů je v moravské venkovské krajině novým jevem. Ačkoliv tato zařízení nezaujímají příliš rozsáhlé plochy, často tvoří v krajině kontroverzní dominanty.
- *Změny směřující k využití krajiny pro cestovní ruch.* Moravská krajina začíná být komercializována pro potřeby cestovního ruchu. Počet turistických zařízení (penziony, cyklostezky apod.) a pohyb turistů vzrůstá. Turistické aktivity jsou zvláště koncentrovány v blízkosti vodních nádrží, v Moravském krasu, Lednicko-valtickém areálu a podobně. Cestovní ruch ovlivňuje krajinu především v letní sezóně.

Lze konstatovat, že makrostrukturální změny moravské krajiny závisí na přírodních podmínkách a geografické poloze ve smyslu vzdálenosti od regionálních center a významných komunikací. Zdá se však, že změny krajinné mikrostruktury a terciérní struktury krajiny jsou podstatné, i když jsou obtížně kvantifikovatelné. Frekvence výskytu nerurálních prvků stoupá. Jde mimo jiné o nevenkovské rezidence, komunikace, infrastrukturní objekty, větrné turbíny, solární parky, ploty, turistická zařízení a podobně.

Některé objekty mají charakteristiku brownfieldů. Venkovské brownfieldy jsou obvykle menší než městské, nicméně jsou registrovány řádově tisíce takových objektů (Klusáček et al., 2013). Jde o opuštěné budovy zemědělských družstev a státních statků, železniční stanice na opuštěných tratích, bývalé posádky pohraniční policie, chátrající budovy cukrovarů, lihovarů a podobných zařízení primárního zpracování zemědělských produktů, ale také církevní a šlechtické budovy zchátralé neadekvátním využíváním během komunistického období.

Obecné trendy komunistického období spočívaly ve scelování pozemků (odůvodňované lepšími podmínkami pro masové nasazení strojů), v rozorání mezí, hydromelioracích (jak pro účely odvodňování, tak i zavlažování), spojených s napřimováním vodních toků a jejich zatrubňováním. Přejechy mezi jednotlivými způsoby využití půdy jsou zpravidla ostré. Důsledkem intenzifikace českého zemědělství v 50. a 60. letech minulého století, kdy byly rozorány meze a zvětšena rozloha polí, bylo téměř úplné vymizení některých druhů dřívě hojných druhů živočichů. Pěstování jedné plodiny na rozlehlých lánech a množství chemikálií, kterými jsou monokultury ošetřované, znamenaly úbytek venkovské rozmanitosti a vedly ke zrychlené erozi a znečištění vodních toků. Krajina je uniformní, málo pestrá a malebná (Jelínek a Kysučan, 2014). Někteří autoři zdůrazňují, že diverzifikovanější krajina je odolnější z environmentálního hlediska (Schippers et al., 2014).

Změny ve struktuře pěstovaných plodin modifikují barvy venkova ve vegetačním období. Půda ležící ladem je poměrně řídkým jevem. Poptávka po půdě je vyšší než nabídka.

Pokusíme-li se zobecnit nejvýznamnější negativní změny krajinné mikrostruktury studovaných mikroregionů, dojdeme k následujícímu přehledu:

- Vznik velkých celků orné půdy, zpravidla nedělených a osázených stejnou plodinou. Kromě environmentálních a ekologických důsledků přinesl tento trend výrazné ovlivnění krajinného rázu a je hlavní příčinou fádnosti české zemědělské krajiny.
- Rozšiřující se chatová zástavba a její změny od původních srubů, relativně dobře zapadajících do krajiny, v současné často naddimenzované objekty s městskou infrastrukturou; výskyt dalších nerurálních objektů nebo jejich shluků ve venkovské krajině, nerespektujících její měřítko.
- Bariéry silničních a dalších komunikací vyšších kategorií, které kromě dalších environmentálních a ekologických impaktů nevhodně člení krajinu; vedení vysokého napětí a dalších pozemních a nadzemních infrastrukturních linií.
- Nevhodně do krajiny začleněné okraje sídel s ostrými přechody do zemědělské krajiny včetně bezkontextuálních novostaveb případně panelových objektů.
- Fungující i chátrající objekty zemědělské velkovýroby a tzv. přidružené výroby a výroby elektrické energie z obnovitelných zdrojů – dominantní větrné turbíny, rozsáhlé solární parky apod.

Percepce venkovské krajiny je součástí její terciární struktury. Krajinná paměť místních obyvatel se mísí s vjemy turistů. Jde o propojení velkých historických událostí s pamětí jednotlivců. Percepce seniorů bývá rozdílná od vnímání krajiny dětmi. Někdy bývá terciární krajinná struktura spojena s přežívajícím folklórem.

Cloke (2013) definoval čtyři obecné konflikty, týkající se současné venkovské krajiny. Jde o konflikt s urbánním využitím, konflikt s ochranou a rekreací, konflikt s lesnictvím a konflikty držby.

Konflikty mezi urbánním a rurálním využitím území se projevují zejména na suburbanizovaném Šlapanicku, nicméně urbánní prvky pronikají do venkovské krajiny na celém venkově. Jsou patrné v makrostruktuře i mikrostruktuře krajiny. Avšak konflikty se projevují spíše v nesooudnosti urbánních prvků s venkovem než v celkové rozloze zastavěných nebo ostatních ploch.

Konflikty zemědělského využití s ochranou přírody eventuálně cestovním ruchem se nezdají být podstatnými. Zemědělství patří k moravské krajině. To znamená, že je akceptováno jak ochranou přírody (někdy ve formě ekologických forem zemědělství), tak i cestovním ruchem. Ochrana přírody a krajiny se částečně projevuje snižováním ploch orné půdy ve prospěch lesů, luk a pastvin v makrostruktuře krajiny. V naší studii se projevuje především v horských mikroregionech. Co je společné z hlediska krajiny pro zemědělské i lesnické využití, je monokulturní charakter velkých lánů osetých stejnou plodinou. Podobně v případě lesů, nepřírozené smrkové monokultury nejsou v souladu s optimální strukturou krajiny. Tyto konflikty se odehrávají spíše v pokrytí území než v jeho využití.

Konflikty v držbě půdy představují potenciální problém. Původně byla půda obdělávána svými vlastníky, kteří byli zainteresováni v udržení kvality zemědělské půdy pro své následníky a také v rozvoji venkovského společenství. V současnosti většina zemědělských podniků obdělává pronajatou půdu. Tyto firmy mohou projevovat nižší zájem o udržení kvality zemědělské půdy, pokrývající významnou část moravské krajiny – zvláště pokud jejich vedení sídlí v jiných regionech, ve městech nebo dokonce

v zahraničí. V takovém případě je pro ně rozhodující spíše přímý ekonomický zisk než vztah k půdě a lokálním společenstvím.

Hypoteticky může být percepce a vztah lidí ke krajině významným faktorem změn krajiny. Některé z mikroregionů byly ovlivněny značnými migračními pohyby – etnicky podmíněnými změnami po 2. světové válce na Hrušovansku, imigrace havířů na Bystřicko, suburbanní imigranti na Šlapanicku. Lze soudit, že vztah imigrantů ke krajině je v prvních generacích méně intenzivní. Imigranti zpočátku nerozumí hodnotám své „nové“ krajiny, což se může projevat zvláště v krajinném detailu a mikrostruktuře.

Zatímco krajinná makrostruktura se vyvíjí podle pravidel tržní ekonomiky, evropských subvencí a požadavků ochrany krajiny, krajinná mikrostruktura bývá ovlivněna specifitějšími faktory. Významnou úlohu hraje proces pozemkových úprav, jehož cílem je kromě vyjasnění vlastnických vztahů a digitalizace pozemkových map tvorba tzv. společných zařízení, to znamená antierozních, protipovodňových a ekologických opatření (Podhrázká et al., 2015).

Krajinný detail může hrát důležitou úlohu ve vnímání krajiny a rovněž v její atraktivitě pro cestovní ruch. Například Skaloš et al. (2010) uvádějí, že pro paměť krajiny bývají důležité zejména nelesní dřeviny. Problém je ovšem v tom, že tyto prvky krajiny nebývají nijak statisticky podchyceny. Péče o krajinný detail je věcí kulturnosti v širším smyslu a pocitu sounáležitosti s místní komunitou. Zdá se, že v tomto smyslu jde rovněž o soupeření mezi globalizací a lokální identitou. Krajinný detail je na jedné straně předmětem tvorby krajinných architektů (např. Kirkwood, 1999), na druhé straně otázkou péče o krajinu ze strany jejích obyvatel.

6 Krajinné hodnoty

Krajinné hodnoty byly studovány ve vybraných katastrálních územích jako součást krajinné mikrostruktury. Prvním krokem byla identifikace hodnot krajiny a jejich zařazení k jednotlivým typům. Bylo využito mapových podkladů, leteckých snímků, panoramatických snímků. Hodnoty byly ověřeny v terénu, byly pořízeny zákresy do mapových podkladů a fotodokumentace. Zjištěné zkušenosti byly konzultovány s místními zastupiteli i občany. U některých hodnot – zejména zaniklých bylo využito i historických dokumentů. Vedle „objektivních“ hodnot byl sledován i subjektivní význam krajinných hodnot pro obyvatele dotčených obcí.

6.1 Křižánky

Mikroregion Novoměstsko zastupuje obec Křižánky, jejíž správní obvod tvoří tři katastrální území – Moravské Křižánky, České Křižánky a České Milovy. V minulosti všechna tato katastrální území disponovala samosprávou, což se stále projevuje i v současném vývoji obce. Navíc územím prochází zemská hranice tvořená vodním tokem řeky Svratky. Křižánky jsou typickou malou podhorskou obcí, silně ovlivněnou chladným klimatem a členitým reliéfem. Obec je situována cca 20 km severně od Nového Města na Moravě.

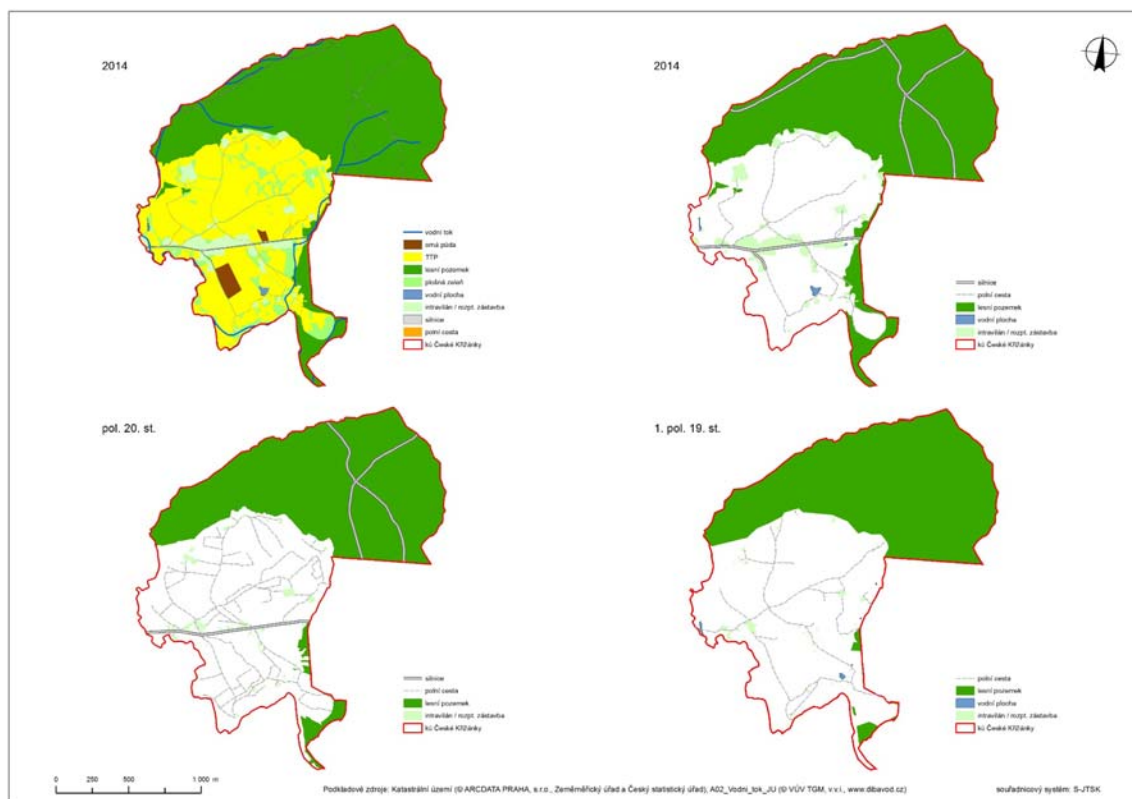
Mikrostruktura krajiny Křižánek zcela zapadá do širšího kontextu území, nikterak nevybočuje z uspořádání severní části mikroregionu Novoměstsko. Vývoj krajinné mikrostruktury lze v historickém kontextu označit za kontinuální, bez významných prostorových změn (graficky viz následující mapové podklady).

Kvalitativní aspekt prodělal výraznější proměnu, v průběhu 18. a 19. století zaznamenaly lesní porosty funkční změnu – původní jedlové bučiny byly v důsledku těžby železné rudy a výroby dřevěného uhlí postupně nahrazovány smrkem. Typ mikrostruktury odpovídá typické mozaice.

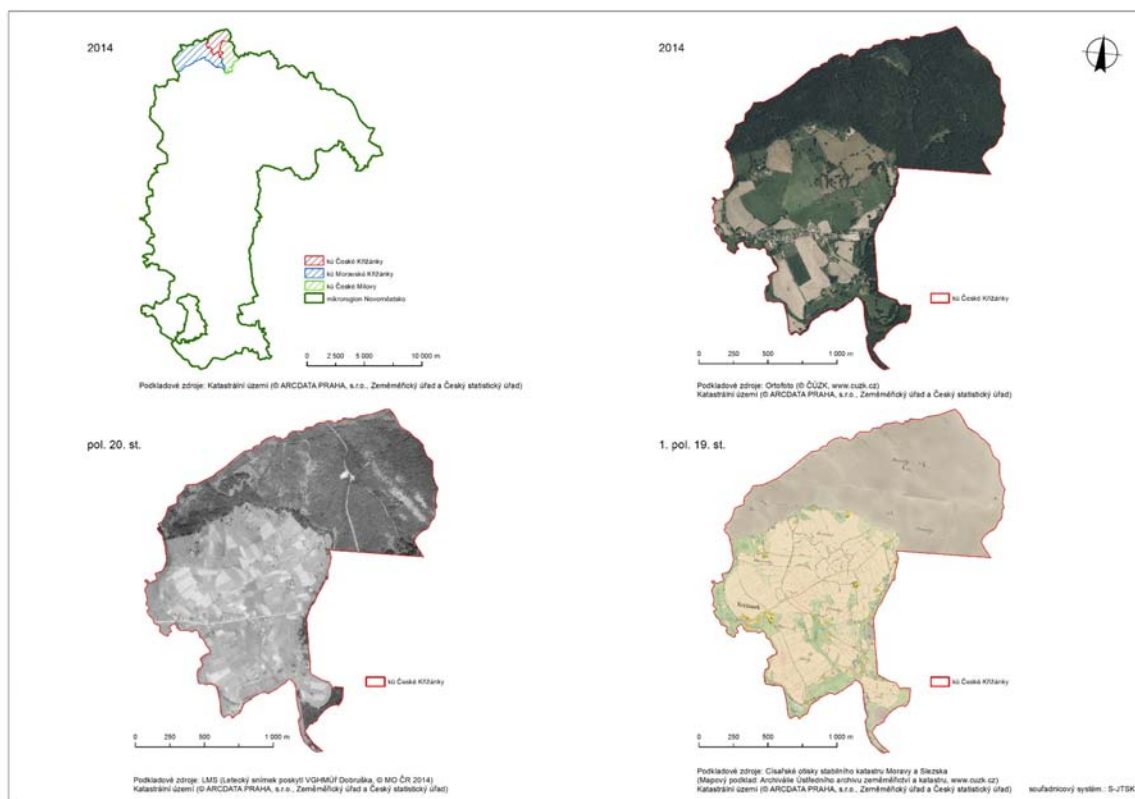

Obr. 66 Krajina Českých Milov, pohled od mlýna směrem na Malinskou skálu. Foto: H. Vavrouchová

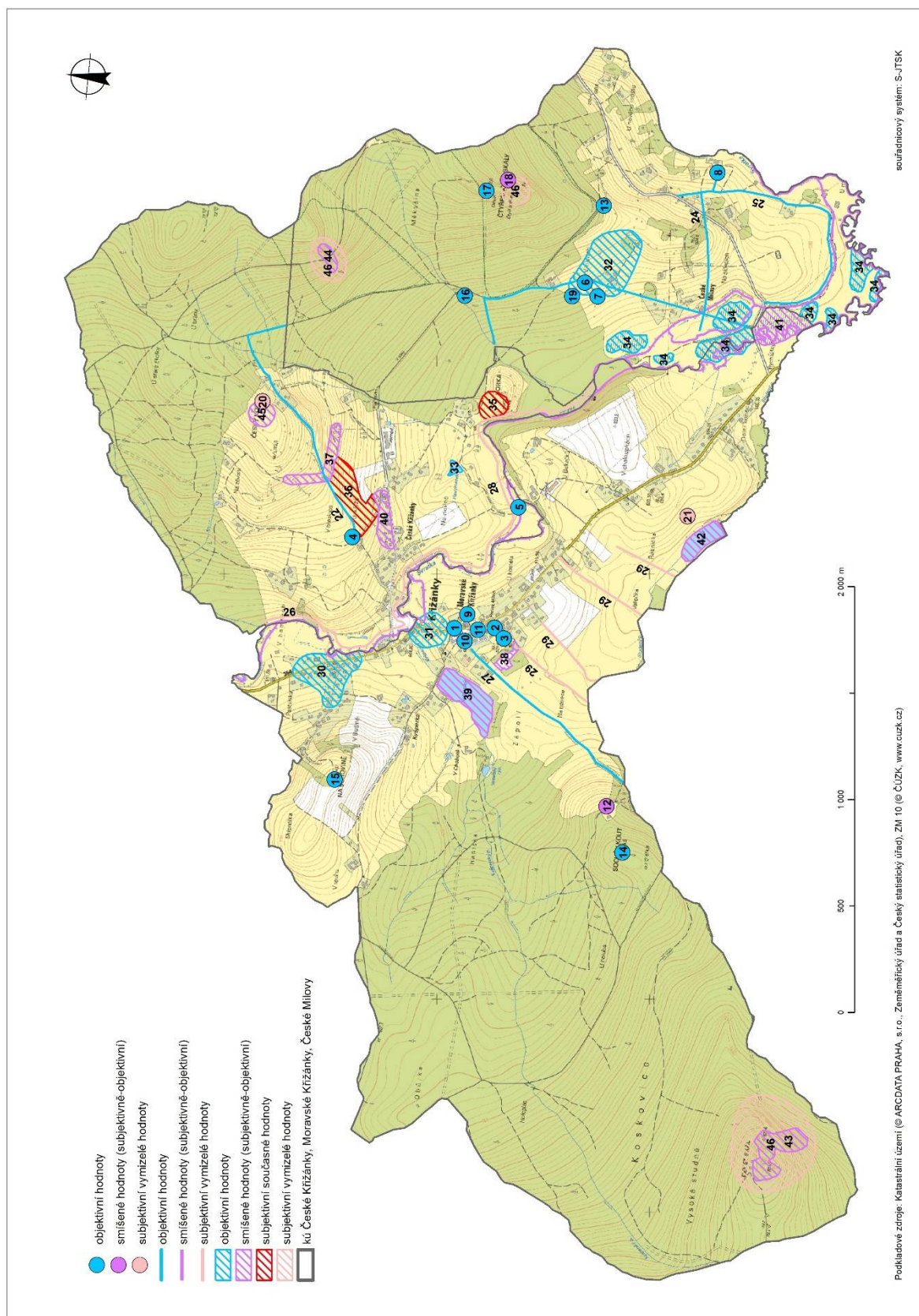
V současné době jsou samotná katastrální území správního obvodu obce Křižánky poměrně výrazně zalesněny, lesní porosty pokrývají více než polovinu celkové plochy (většina v části Moravských Křižánek). V kontextu širších vztahů lze lesy označit za krajinnou matici. Lesní porosty jsou dnes tvořeny převážně smrkovými monokulturami, ostrůvkovitě se vyskytují přirozené bučiny, místy i jedlo-bučiny. Lesní porosty jsou souvislé, lokalizované ve dvou velkých celcích – v západním cípu katastru Moravských Křižánek a v severovýchodní části správního obvodu obce (viz následující mapové podklady).

Obr. 69 Struktura krajiny kú České Křižánky v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Obr. 70 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú České Křižánky v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Obr. 73 Hodnoty krajiny kú České Křižánky, Moravské Křižánky, České Milovy. Obsah: H. Vavrouchová. Kartografie: T. Mašíček

Vysvětlivky k předchozí mapě

1 – kaplička ve středu obce	25 – přírodovědná naučná stezka
2 – kostel Pany Marie Pomocné	26 – vodní tok řeky Svratky
3 – hřbitov	27 – dendrologická naučná stezka
4 – křížek, místo setkávání	28 – doprovodné břehové porosty
5 – mlýn na Českých Křižánkách	29 – cesty směrem na Devět skal
6 – ruiny bývalého objektu skláren	30 – cenné architektonické a urbanistické objekty
7 – rekonstruovaná hlavní budova skláren	31 – cenné architektonické a urbanistické objekty
8 – mlýn na Českých Milovech	32 – centrální část bývalých skláren
9 – škola	33 – rybník
10 – dětské hřiště	34 – mokřady
11 – informační a vzdělávací centrum	35 – Pod Horkou
12 – vyhlídkový bod (pod Devíti skalami)	36 – centrální oblast pilníkářské výroby
13 – vyhlídkový bod (směrem na Podlesí)	37 – kamenice (kamenné zídky)
14 – Sochův kout	38 – vyletiště
15 – Na Budíně	39 – Kyšperský rybník
16 – odpočinkový bod pod Čtyřmi Palicemi	40 – pilníkářské osobnosti
17 – Děvín	41 – Rychtářky
18 – Čtyřpaličaté skály	42 – rybník Řásník
19 – rybníček (původně pro sklářské účely)	43 – Devět skal
20 – bouda na Českém kopci	44 – Milovské Perničky
21 – studánka	45 – Český kopec
22 – naučná stezka „Pilníkáři na Českém kopci“	46 – výhledy na skalní útvary
23 – sklářská naučná stezka	
24 – náhon k mlýnu v Českých Milovech	

Zemědělská půda tvoří středovou linii obce, převažují luční porosty (lze společně se sídlem a přílehlými zahradami a četnými vodními plochami označit za krajinné enklávy). V menší míře se též vyskytuje orná půda, která je převážně v okrajových partiích lesů zatravněna nad rámec evidence v katastru nemovitostí. Přechody mezi jednotlivými druhy pozemků jsou pozvolné a bez výraznějších kontrastů. Krajinná mozaika vykazuje vysokou stabilitu a poskytuje dostatek funkčních ekotonů.

Liniové prvky představuje cestní síť; oproti původnímu stavu je cestní síť eliminována – zejména v centrální partii tvořené zemědělskou půdou

Krajina Křižánek je mimořádně hodnotná. Představuje stabilní kulturní typ krajiny, je zde vyhlášena chráněná krajinná oblast Žďárské Vrchy, a dále přírodní památky Devět skal a Milovské perničky a přírodní rezervace Čtyři palice a Meandry řeky Svratky. Vedle této celoplošné hodnoty (celý správní obvod obce spadá pod ochranný režim) je centrální část sídla (Moravských Křižánek) vyhlášena vesnickou památkovou rezervací (největší v kraji Vysočina). Vedle těchto hodnot se v území vyskytuje celá řada objektů bodového, plošného i liniového charakteru. Převážně se jedná o hodnoty kulturně-historického, přírodního a rekreačního významu.

V rámci kulturně historických hodnot převažují hodnoty, jejichž utváření je spojeno s tradičními způsoby hospodaření (zejména sklářství, pilníkářství, maloplošné hospodaření na kamenitých půdách, výroba dřevěného uhlí). V rámci přírodních hodnot převažují vodní prvky (rybníky, řeka Svratka, drobné přítoky a mokřady) a již zmíněné skalní útvary. Rekreační potenciál je pak především spojován s naučnými stezkami a vyhlídkovými body. Mapa na Obr. 73 mapa představuje kompletní přehled hodnot s lokalizací v rámci správního obvodu obce. Logicky převažují objektivní hodnoty (expertně vymezené), subjektivní hodnoty (označené místním obyvatelstvem) se však s nimi v řadě případů překrývají – např. Český

kopec jako prostor pro setkávání, skalní útvary, řeka Svratka, pilníkářská a sklářská tradice a další. Řada těchto subjektivních hodnot je však ve své původní podobě pozměněna. V dalších podkapitolách týkajících se Křižánek (Subjektivní hodnoty krajiny a Vymezení objektů a stanovení jejich potenciálu) jsou proto jednotlivé tyto hodnoty představeny a je formulována jejich další strategie.

Mezi nejčastěji zmiňovanými hodnotami determinovanými respondenty bylo možné v území identifikovat šest významných objektů (plošného, bodového i liniového charakteru). Tyto objekty byly respondenty označovány jako zásadní a zpravidla se v území již nevyskytují, případně je jejich podoba výrazně pozměněna. Všechny vyznačené objekty lze tedy považovat za subjektivní hodnoty krajiny vymizelé, jejichž charakter je zpravidla sociální či rekreační.

Hodnota č. 1: Vodní tok řeky Svratky

Řeka Svratka je dominantním přírodním prvkem všech tří katastrálních území Křižánek, zároveň tvoří přirozenou hranici mezi historickými zeměmi Moravou a Čechami. Je připomínkou dřívějšího samostatného vývoje tří obcí, které v současné době tvoří kompaktní celek a řeka představuje jejich pojítko. Na řeku Svratku jsou navázány velmi cenné ekosystémy (mj. je zde vyhlášena přírodní rezervace Meandry řeky Svratky) podléhající odpovídajícímu managementu CHKO Žďárské vrchy, který nedovoluje dřívější podobu břehových porostů (pravidelně vyžínané břehové nálety s výsledným efektem otevřené krajiny).

Obr. 74 Vodní tok řeky Svratky včetně doprovodných břehových porostů. Zdroj: H. Vavrouchová

Hodnota č. 2: Skalní útvary vytvářející pohledové dominanty

Skalní útvary v minulosti tvořily významné dominanty širšího pohledového kontextu. V současné době jsou skalní útvary překryty lesními porosty tvořenými převážně smrkovými monokulturami. Konkrétně se jedná o přírodní rezervaci Čtyři palice a přírodní památky Milovské perničky, Devět skal a Bílá skála a Malinská skála (obě poslední se nacházejí mimo katastr). Dřívější významná dominanta území tak zůstává současným pozorovatelům utajena. Ačkoliv se v území objevují snahy o obnovu viditelnosti těchto pohledových dominant, její realizaci znemožňují technické překážky hospodaření v lesích.

Obr. 75 Reliéf formovaný skalními útvary vrcholových partií. Zdroj: H. Vavrouchová

Hodnota č. 3 Studánka a vodní prvky v krajině obecně

Pro území je velmi typický vodní prvek; ve správním obvodu obce se nacházejí mimo řeku Svatku 2 rybníky – rybník Řásník a Kyšperský rybník, a řada dalších drobných vodních prvků – potoků a mokřadů. V minulém století byly louky Moravských Křižánek odvodňovány soustavou melioračních opatření s výsledným efektem vysušení ploch pro zemědělské využití, čímž došlo k zániku přirozených vývěřů podzemních vod.

Obr. 76 Voda jako významný krajinný prvek území. Zdroj: H. Vavrouchová, pí Jindrová

Hodnota č. 4: Český kopec jako místo her

Český kopec je přirozenou dominantou Českých Křižánek viditelnou v širším pohledovém kontextu. Tuto oblast lze též chápat jako vyhlídkové místo, z něhož lze sledovat tok řeky Svatky v průběhu celého katastru. V současné době odtud působí krajina Křižánek spíše uzavřeným dojmem (v důsledku větší rozlohy rozptýlené zeleně – zejména podél toku řeky a v okolí stavení). Český kopec byl jedním z posledních míst na Křižáncích, kde bylo zachováno malozemědělství. Pro Český kopec jsou typické kamenice (kamenné zídky).

Hodnota č. 5: Výletišť pod Horkou

V současné době je ke konání společenských a sportovních akcí využíván prostor ve středu obce na moravské straně v blízkosti fotbalového hřiště, tzv. výletišť. I tento prostor vypadal dříve jinak... Pro opékání špekáčků, nedělní výlety křižáneckých rodičů s dětmi a romantické tancovačky uprostřed lesů se také dříve užívalo jiné, dnes již zapomenuté místo...

Hodnota č. 6: Zaniklé cesty

V prostoru Moravských Křižánek byly často vzpomínány dnes již neexistující cesty vedoucí přes louky a propojující sídlo s prostorem lesních porostů a skalních útvarů. Dnes je prostor mezi osídlenou částí a lesy využíván převážně k pastevním účelům či k pěstování na orné půdě ve větších celcích, krajina se tak stává méně průchodnou.

Vymezení objektů (ploch a linií na základě výstupu identifikace hodnot) a stanovení jejich potenciálu

Subjektivní hodnoty, tedy hodnoty označované rezidenty, lze dále využít pro strategii rozvoje území. Prvním krokem může být jejich kategorizace (viz níže) a následné stanovení základního managementu hodnoty:

Tab. 5 Vymezení objektů a stanovení jejich potenciálu

kategorie 1	objekty se zaniklými hodnotami s potenciálem pro obnovu a tvorbu
kategorie 2	objekty s negativními změnami hodnot s potenciálem pro obnovu a tvorbu
kategorie 3	objekty s ohroženými hodnotami s potenciálem pro ochranu, obnovu či tvorbu
kategorie 4	objekty se zachovalými hodnotami s potenciálem pro tvorbu
kategorie 5	objekty se zachovalými dosud nechráněnými hodnotami s potenciálem pro ochranu

Zdroj: H. Vavrouchová

1. Český kopec jako místo her (kategorie 1; sociální hodnota):

specifikace: svépomocná obnova dřevěné boudy na místě původní stavby jako místo setkávání,

spolupráce: obec (samospráva), správa CHKO, místní spolky, občané,

financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví.

2. Studánka (kategorie 1, sociální hodnota):

specifikace: vytvoření novodobé tradice pro děti s názvem „hledání pramínků“ v okolí rybníka Řásníka,

spolupráce: škola, vzdělávací centrum, spolky, občané,

financování: –.

3. Minigeopark Křižánecko (kategorie 4, rekreační hodnota):

specifikace: návrh a realizace naučné stezky podél výrazných geologických útvarů Křižánek a přilehlých katastrů s poukazem na dřívější vzhled krajiny,

spolupráce: obec, informační centrum, správa CHKO,

financování: potřeba externích zdrojů.

4. Lavička s výhledem na Český kopec (kategorie 1, rekreační hodnota):

specifikace: obnova dřevěné lavičky v místech původní instalace,

spolupráce: obec, správa CHKO, spolky a občané,

financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví.

5. Výletišť pod Horkou (kategorie 1, sociální hodnota)

specifikace: obnova tradice kulturních akcí v lokalitě pod Horkou,

spolupráce: obec, spolky, vlastníci pozemků,

financování: nepřesahuje rámec financování běžných kulturních aktivit.

6. Sklářská tradice (kategorie 1, sociální a kulturně-historická hodnota)

specifikace: využití sklářské tradice ve výuce výtvarné výchovy – např. tvorba koláží ze zbytkových úlomků skla, land art, site specific projects apod.,

spolupráce: škola, vzdělávací centrum,

financování: –.

7. Řeka Svratka (kategorie 2, sociální a rekreační hodnota)

specifikace: pohledové otevření koryta řeky Svratky ve vybraných úsecích a propojení české a moravské strany dřevěnou lávkou,

spolupráce: obce, správa CHKO, občané a spolky,

financování: potřeba externích zdrojů.

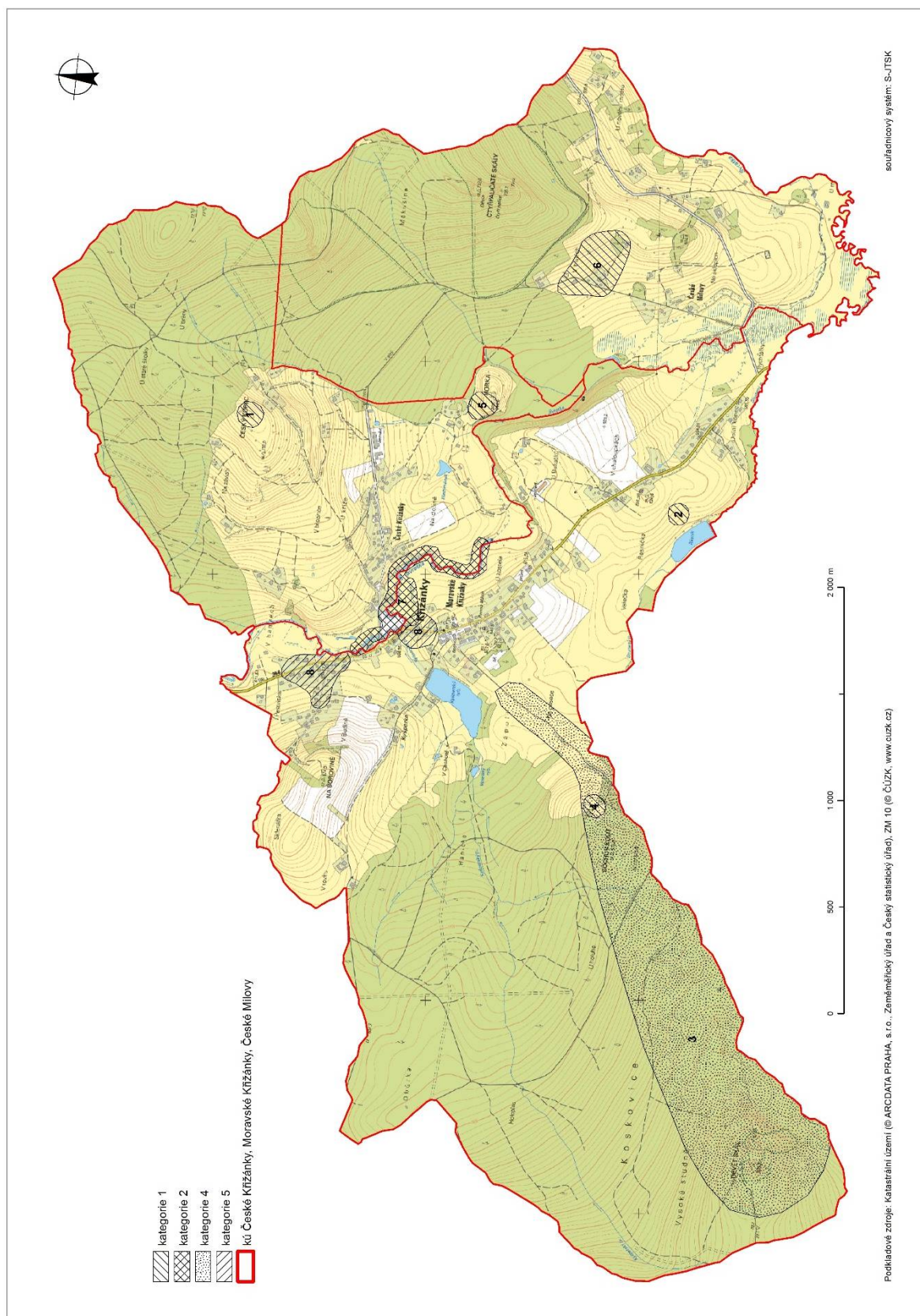
8. Lidová architektura (kategorie 4, rekreační a kulturně-historická hodnota)

specifikace: návrh naučné stezky, s ohledem na ochranu soukromého vlastnictví jednotlivých chráněných objektů je doporučeno zvolit minimalistickou variantu (označení začátku a konce trasy informační cedulí + vyhotovení speciálního průvodce/mapy dostupné ve vzdělávacím centru,

spolupráce: obec, Národní památkový ústav, soukromí vlastníci,

financování: potřeba externích zdrojů.

Rozložení objektů se stanoveným potenciálem v rámci území obce je patrné z obrázku 77.

Obr. 77 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú České Křižánky, Moravské Křižánky, České Milovy.
Obsah: H. Vavrouchová, Kartografie: T. Mašíček

6.2 Josefov

Josefov reprezentuje mikroregion Podluží. Jde o poměrně pozdě založenou ves (v roce 1782) na místě zaniklé vesnice Kukvice. Reliéf je rovinatý (Obr. 78). Půdorys vesnice je pravidelný s původně unifikovanou okapovou řadovou zástavbou. Ze severovýchodu k jihozápadu jím protéká říčka Prušánka, která se posléze vlévá do Kyjovky. Osu katastru tvoří silnice II/423 Prušánky – Dolní Bojanovice, z níž se v Josefově odděluje spojka do Lužice. Většinu území pokrývá orná půda. Druhým nejčastějším využitím půdy jsou vinice, nacházející se především v severozápadní části katastru. Ostatní způsoby využití jsou z hlediska zastoupení málo významné. Klima je teplé a suché s mírnou zimou a delším slunečním svitem (Švandová, 2008). Jižně od obce se nacházejí vrtná zařízení na těžbu zemního plynu.

Obr. 78 Reliéf katastru Josefova je rovinatý. Foto M. Ševelová

Nesporné krajinné hodnoty představují vinice, které jsou specifickým rysem jihomoravské krajiny (Obr. 79). Na katastru Josefova dosahují rozlohy 108 ha. Vinice doprovází 66 vinných sklepů, tzv. bůd. Vinice jsou lemovány lesem, nazývaným Zlodějský háj (již na katastru Dolních Bojanovic), kde podle pověsti sídlili loupežníci.

Významnou krajinnou hodnotou je výrazný exemplář stromu jeřáb oskeruše, nacházející se při cestě ze vsi k vinohradům asi 300 m za vinnými sklepy. Stáří tohoto exempláře se odhaduje na 200 let. Obvod ve výšce 130 cm činí 188 cm. Strom byl listí zachráněn před likvidací v rámci scelování pozemků v komunistickém období. Stal se finalistou soutěže *Strom roku 2008*.

Krajinnou hodnotu představuje rovněž potok Prušánka se svou nepříliš výraznou břehovou zelení, jež se rozšiřuje v kontaktu se severozápadním okrajem vsi, kde se nachází i malá vodní nádrž. Nevýraznou liniovou zeleň najdeme i jinde na katastru obce. Zelený pás například lemuje severozápadní okraj silnice do Prušánek. Nesouvislá řada stromů je i podél silnice do Lužice.

Obr. 79 Vinohrady jsou nepominutelnou krajinnou hodnotou Josefova. Foto M. Ševelová

Nejstarším památkem na katastru Josefova je pozdně barokní sousoší svaté Anny z roku 1760. Nachází se v jižním cípu obce při silnici do Prušánek. Dalšími památkami sakrálního charakteru jsou vedle kostela Všech svatých socha sv. Jana Nepomuckého, socha sv. Vendelína, kříž při silnici do Mikulčic, pieta tamtéž, kříž u kostela, kříž na hřbitově (severovýchodně od vesnice při silnici do Dolních Bojanovic), kříž při hranici s katastrem Dolních Bojanovic, sousoší sv. Trojice na severozápadním okraji vesnice, zastavení Anděla strážného poblíž, kříž v remízku mezi vinnými sklepy, památník sv. Urbana – patrona vinařů severně od vesnice mezi vinnými sklepy a dřevěný kříž.

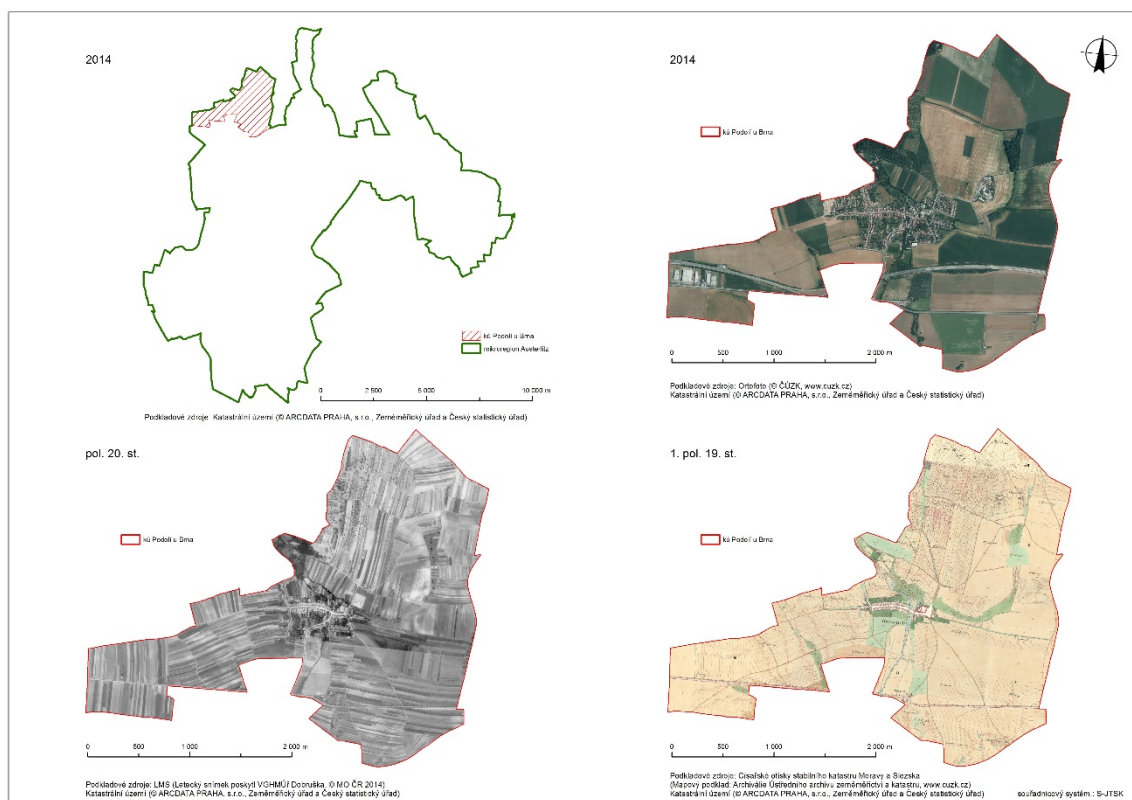
Obr. 80 Struktura krajiny kú Josefov u Hodonína v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století.
Kartografie: T. Mašíček

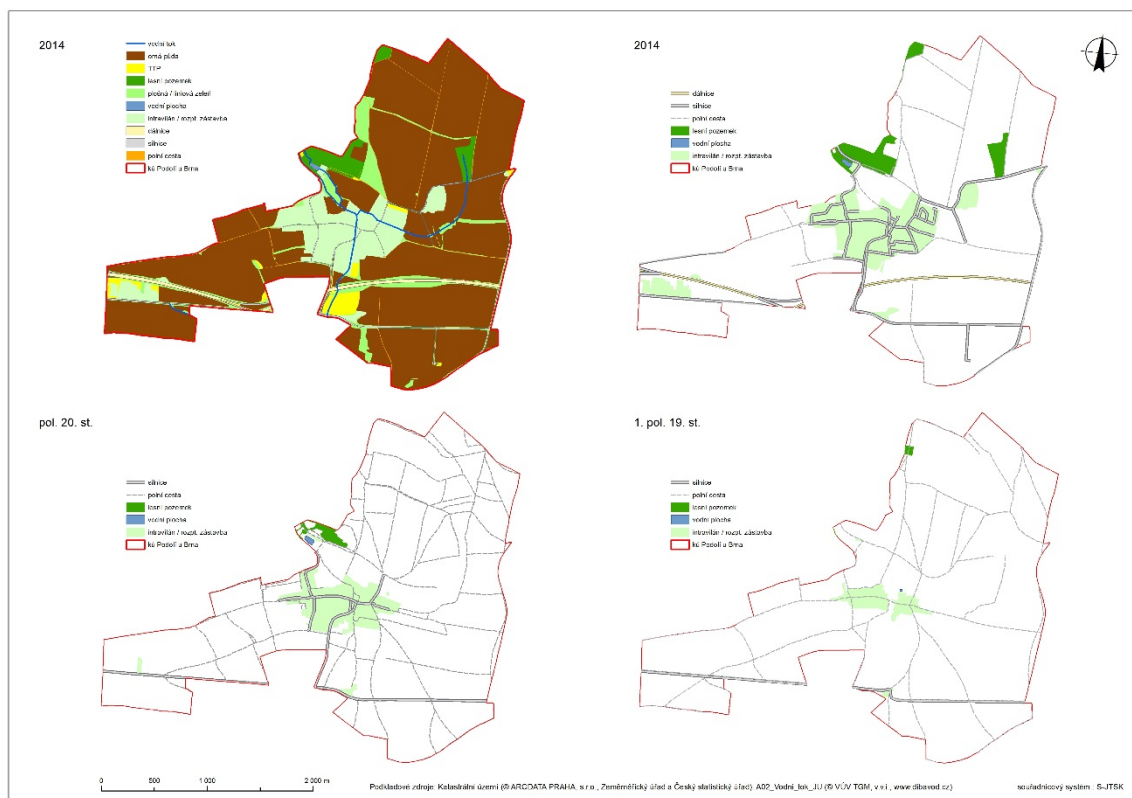

Obr. 81 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Josefov u Hodonína v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

6.3 Podolí

Mikroregion Šlapanicko byl reprezentován obcí Podolí. Obec se nachází bezprostředně na okraji Brna. Její katastrální území sousedí s katastrem brněnské městské části Líšeň. Pozemkové úpravy dosud nebyly realizovány. Takřka v celém katastru jednoznačně převládají různé formy černoze na spraších a vápnitých jílech, směrem k Horákovu přecházející v hnědozemě na spraších a sprašových hlínách. Ve svazích zaříznutého údolí Říčky severozápadně od obce se vyskytují hnědé půdy. Pro údolní nivy Říčky a Podolského potoka je charakteristická nivní půda (Jež, 2014). Historickou krajinu částečně ilustruje Čalkovský (2007), který zdůrazňuje význam směřování komunikací pro vývoj obce. Ostatně jak Podolí, tak Křičev (dříve samostatná ves, která dnes již plně splývá s Podolím) jsou ulicovky podél významných silnic (Obr 82).

Obr. 84 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Podolí v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Katastr Podolí u Brna zaujímá z větší části orná půda. V severojižním směru jej rozděluje vodní tok Řičky, která zde vytvořila relativně hluboké údolí. Území – ačkoliv v nížině tedy není rovinaté, ale poměrně výrazně zvlněné. Z toho vyplývá jeho erozní ohrožení. Podél Řičky severně od intravilánu obce je břehová zeleň, která představuje oživení a navazuje na nejjižnější výběžek Moravského krasu. V západovýchodním směru je jižní část katastru oddělena dálnicí D1 a bývalou císařskou silnicí Brno – Olomouc, které představují bariéru v krajině. Cizím prvkem v krajině je podnikatelský areál pod samotou jižně od samoty Kandie. Území se svažuje od severu k jihu – z nadmořské výšky okolo 345 metrů na svahu Staré hory po 233 metry v místě, kde Řička opouští katastrální území. Poměrně novými prvky na území obce jsou prvky územního systému ekologické stability, které krajinu vhodně člení a představují zelené oživení. Mezi identifikovanými krajinnými hodnotami na katastru Podolí bylo vyčleněno šest, které byly považovány za významné.

Hodnota 1: Zukalův mlýn

Mlýn (Obr. 85) byl pravděpodobně postaven v roce 1529. Prvním majitelem a předpokládaným zakladatelem byl Jan z Boskovic. Od roku 1917 vlastnili mlýn manželé Marie a Rudolf Zukalovi. V roce 1989 byl mlýn vrácen v restituci. Pro rybáře je mnohem zajímavější přilehlý rybník. Rybník má rozlohu 0,8 ha a je to soukromý revír. Po zaplacení místního poplatku lze provádět rybolov. V rybářské sezoně je zde otevřené i občerstvení. V areálu se nachází rovněž památník osvobození, momentálně zdevastovaný vandaly. Zde definitivně končí Mariánské údolí, tedy Moravský kras.

Obr. 85 Zukačův mlýn. Foto A. Vaishar

Hodnota 2: Žuráň

Žuráň (286 m n. m.) je návrší, z něhož řídil 2. prosince 1805 Napoleon Bonaparte bitvu u Slavkova (Obr. 86). Jde také o významné archeologické naleziště z doby stěhování národů. Vrchol Žuráně není přírodním jevem, nýbrž uměle navršenou mohylou z hlíny a kamení, jejíž zachovaná část a archeologické stopy jsou chráněny jako kulturní památka České republiky. 5. července 1930 byl na vrcholu Žuráně odhalen památník v podobě leštěného žulového kvádru s bronzovou plastickou mapou bojiště. Vrchol kopce s památníkem je uváděn jako exeterritoriální území Francie. Lokalita Pod Žuráněm je významným krajinným prvkem, reprezentujícím stepní lada s výskytem vzácných suchomilných a teplomilných rostlinných druhů a s bohatou entomofaunou. Lokalita je od Podolí odříznuta dálnicí. Navíc k ní neexistuje pěší přístup a eventuální cyklisté by museli využít frekventované silnice.

Obr. 86 Žuráň. Foto A. Vaishar

Hodnota 3: Svah severně od intravilánu

Severně od intravilánu obce se zvedá dominantní lokalita Na kopci. Při polní cestě ze severovýchodního okraje Podolí směrem k Zukalovu mlýnu se nachází křížek, odkud je výhled na část obce (Obr. 87). Poblíž je studánka u myslivny. Poněkud výše je smírčí kámen a na horizontu boží muka s několika lavičkami, u nichž začíná biokoridor směrem k Remízku. Z tohoto bodu je významný výhled na východní část obce a krajinu s dálnicí za ní. Území je charakterizováno přechodem mezi (částečně zanedbaným) sadem a polní krajinou.

Obr. 87 Boží muka nad severovýchodní částí Podolí. Foto A. Vaishar

Hodnota 4: Pindulka

V jižní části katastru při toku Říčky se nacházel rybník, který zanikl pravděpodobně ještě v 19. století. Plánuje se obnovení vodní plochy o rozloze necelého hektaru v návaznosti na lokální biocentrum Pindulka (Obr. 88). Z Podolí vede k biocentru cyklostezka, která končí u silnice II/430.

Obr. 88 Pindulka. Zdroj: mapy.cz

Hodnota 5: Remízek

Jde o vlhké území v severovýchodní části katastru s porosty vlhkomilných dřevin. Území dominuje významný krajinný prvek Remízek, který je zároveň útočištěm ptactva a drobné zvěře (Obr. 89). Vychází odtud biokoridor směrem k božím mukám severně od obce.

Obr. 89 Remízek. Foto A. Vaishar

Hodnota 6: Přírodní památka Horka

Přírodní památka Horka je pozůstatek stěnového kamenolomu z rakšických slepenců (Obr. 90). Polovina vrcholu Horky byla odtěžena v roce 1953, od té doby docházelo k sukcesnímu zarůstání celé lokality. V letech 1995 a 2003 byly z lokality odstraněny nepůvodní druhy rostlin (akáty, javor jasanolistý, kustovnice) a od roku 2004 je lokalita pravidelně kosena. Toto území je od Podolí odděleno nejen dálnicí, ale i hlavní silnicí a subjektivně patří spíše ke krajině Bedřichovic.

Obr. 90 Přírodní památka Horka. Zdroj: Natura Bohemica

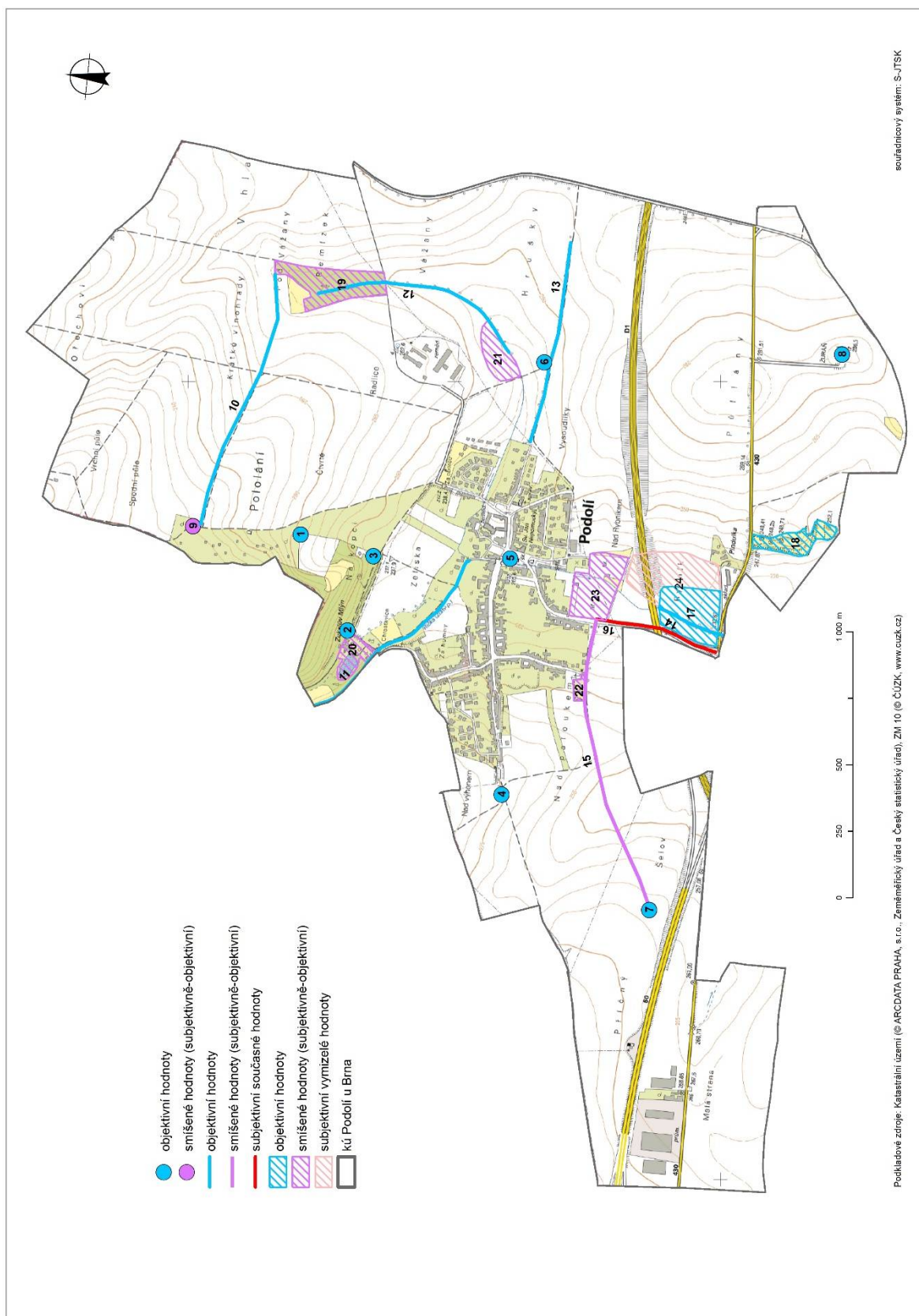
Dalšími krajinnými hodnotami v otevřené krajině je několik božích muk – starých i nových, nacházejících se zpravidla u významných bodů, například u křižovatek polních cest (někdy bývalých) nebo na místech rozhledu. U božích muk jižně od samoty Kandia roste významný strom (lípa).

Obr. 91 Dálnice probíhá v nevelké vzdálenosti od jižního okraje Podolí. Foto A. Vaishar

Novými a do určité míry kontroverzními krajinnými hodnotami jsou prvky ekologické stability – lokální centra a biokoridory. Problém spočívá v tom, že původní obyvatelstvo spatřuje v krajině stále spíše výrobní prostředek. Navíc se projevuje jistá nostalgie bývalých vlastnických vztahů. Příkladem může být Remízek, který byl zalesněn v dobách existence JZD. Ačkoliv to bylo v zamokřené poloze patrně nejefektivnějším řešením, vlastníci půdy to vnímají nepříznivě, ačkoliv dnes disponují lesním pozemkem s cennou dřevní hmotou.

Značným problémem je vybudování dálnice D1, která fyzicky oddělila jižní část katastru od intravilánu obce Obr. 91). Obecní úřad je povinen pečovat o krajinné hodnoty i v této části katastru, ačkoliv obyvatelé k nim ztratili bezprostřední vztah. Příkladem může být Žuráň, který je krajinou minimálně regionálního významu, ale je přístupný pouze autem a oceňován spíše návštěvníky ze vzdálenějších míst, případně obyvateli vesnic za dálnicí.

Obr. 92 Hodnoty krajiny ků Podolí. Obsah: A. Vaishar. Kartografie: T. Mašíček

V krajině intravilánu Podolí se výrazně odlišuje původní venkovská zástavba od nové zástavby suburbánní. Marciánová (2010, s. 31) uvádí: *Ve středu obce po obou stranách*

hlavní cesty převažují původní selská stavení (grunty), které jsou stále obydleny generacemi původních selských rodin. Za domy, striktně dodržujícími souvislou zástavbu a uliční čáru, se rozkládají velké dvory, zastřešené mlaty a hospodářské budovy. Na ně přímo navazují zahrady o průměrné rozloze 4 tisíce m². V bočních a vedlejších ulicích převažují domy se sedlovou střechou s jedním nebo dvěma podlažími. Před domy nechybí předzahrádky. Za domy mohou nebo nemusí být zahrady. Na protilehlých koncích obce vyrůstají od roku 2000 dvě satelitní městečka. Tvary pozemků v nich se liší případ od případu, domy jsou zde různých tvarů a velikostí bez jediného jednotícího prvku. Stojí většinou ve středu pozemku. Užitkové zahrady jsou vystřídány monolitickými travnatými plochami, případně modrými hladinami bazénů. Parcely těchto satelitů navazují v okrajových částech na zemědělsky využívanou půdu. Při územním plánování byla zcela opomínuta funkce přechodové zeleně. Dochází zde takřka celoročně ke střetům nových obyvatel s místními zemědělci. V této nové zástavbě chybí chodníky, parkovací místa a veřejné prostory.

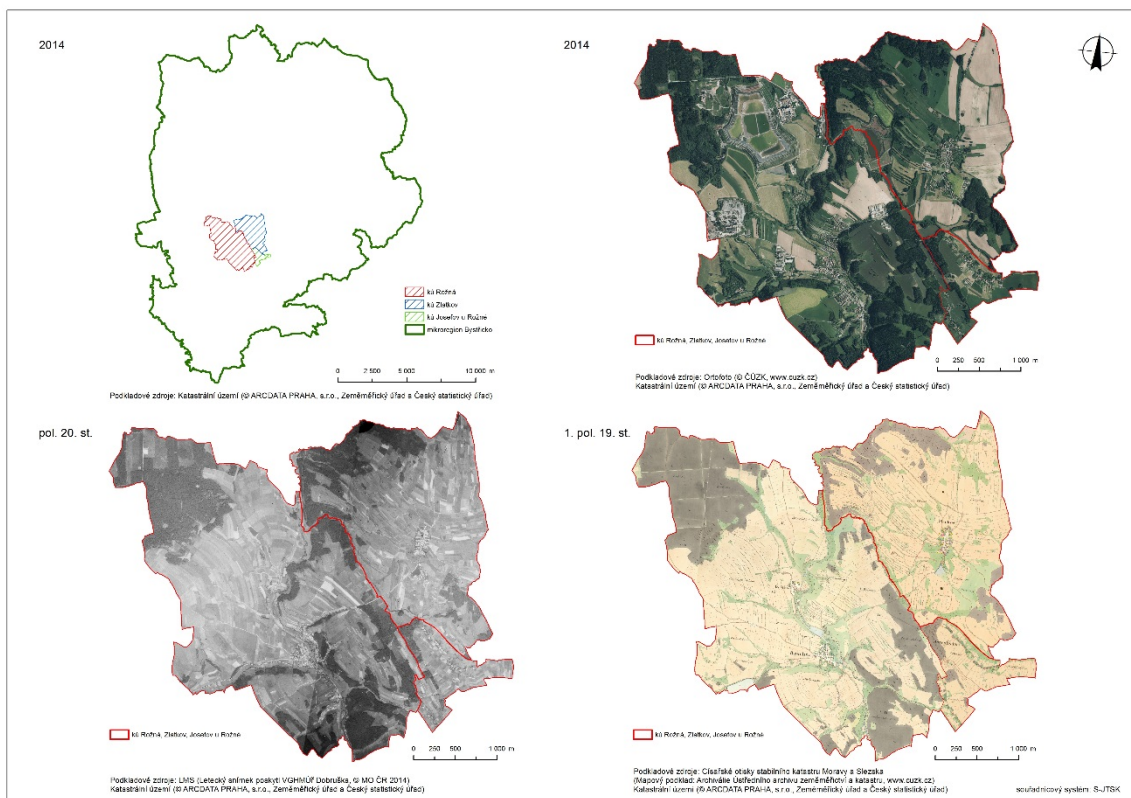
6.4 Rožná

Rožná (Obr. 93) v našem případě nepředstavuje typického reprezentanta Bystřicka, ale území, které bylo nejvíce dotčeno těžbou uranu a jejími důsledky. Obec se nachází jižně od Bystřice nad Pernštejnem. Její území se skládá ze tří katastrů: Rožné, Zlatkova a Josefova. Součástí Rožné je bývalý panský dvůr Dvořiště, součástí Josefova osada Suché Louky. Rožná leží v kotlině poněkud otevřeně k severozápadu v nadmořské výšce 461 m (Obr. 94).

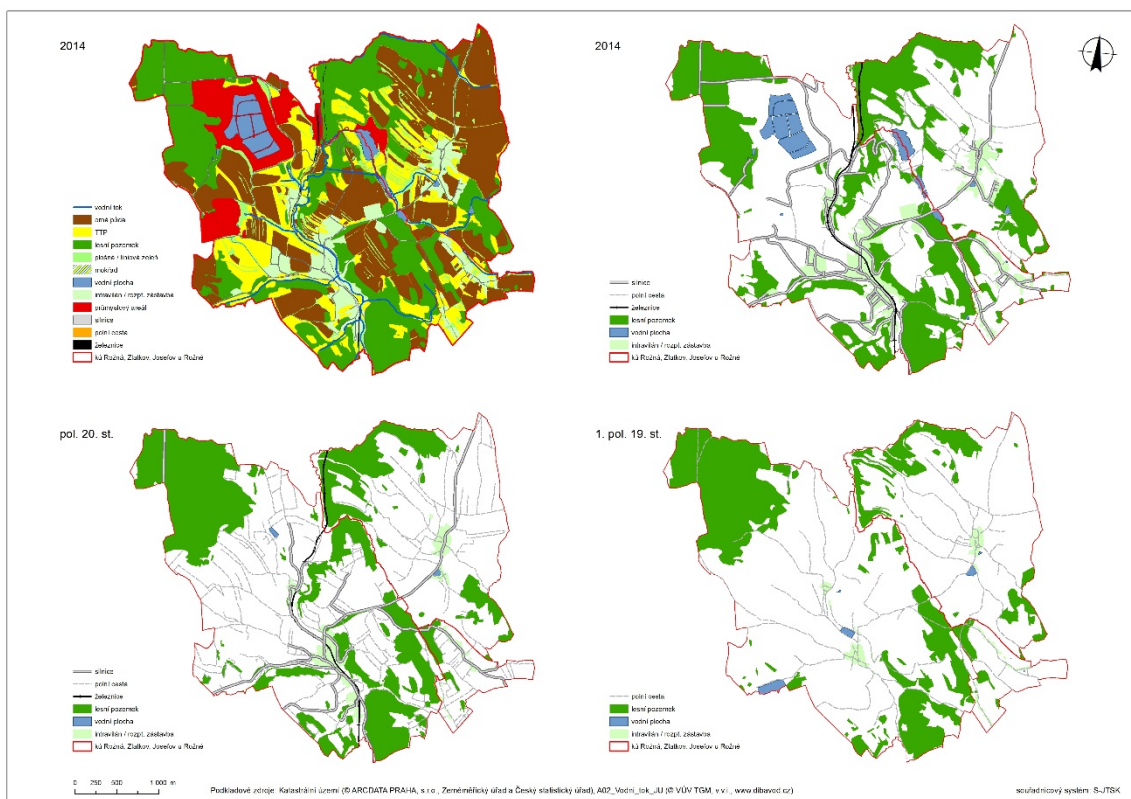

Obr. 93 Krajina Rožné obsahuje řadu umělých prvků. Foto H. Lincová

Od severu k jihu prochází katastrem regionální železniční trať z Tišnova do Žďáru nad Sázavou, na ni se napojuje vlečka podniku DIAMO. Síť silnic nižšího řádu je poměrně hustá (Obr. 95). Železnice sleduje údolí potoka Nedvědičky (pstruhová voda po celé délce toku), který zprava přijímá Rožínku, zleva pak Zlatkovský potok, na němž je několik vodních nádrží. Největší vodní plochou na katastru je však Kaliště, které je součástí dobývacího prostoru. Uranové doly jsou situovány ve volné krajině v severozápadní části katastru směrem k Dolní Rožince.

Obr. 94 Struktura krajiny ků Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Obr. 95 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě ků Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

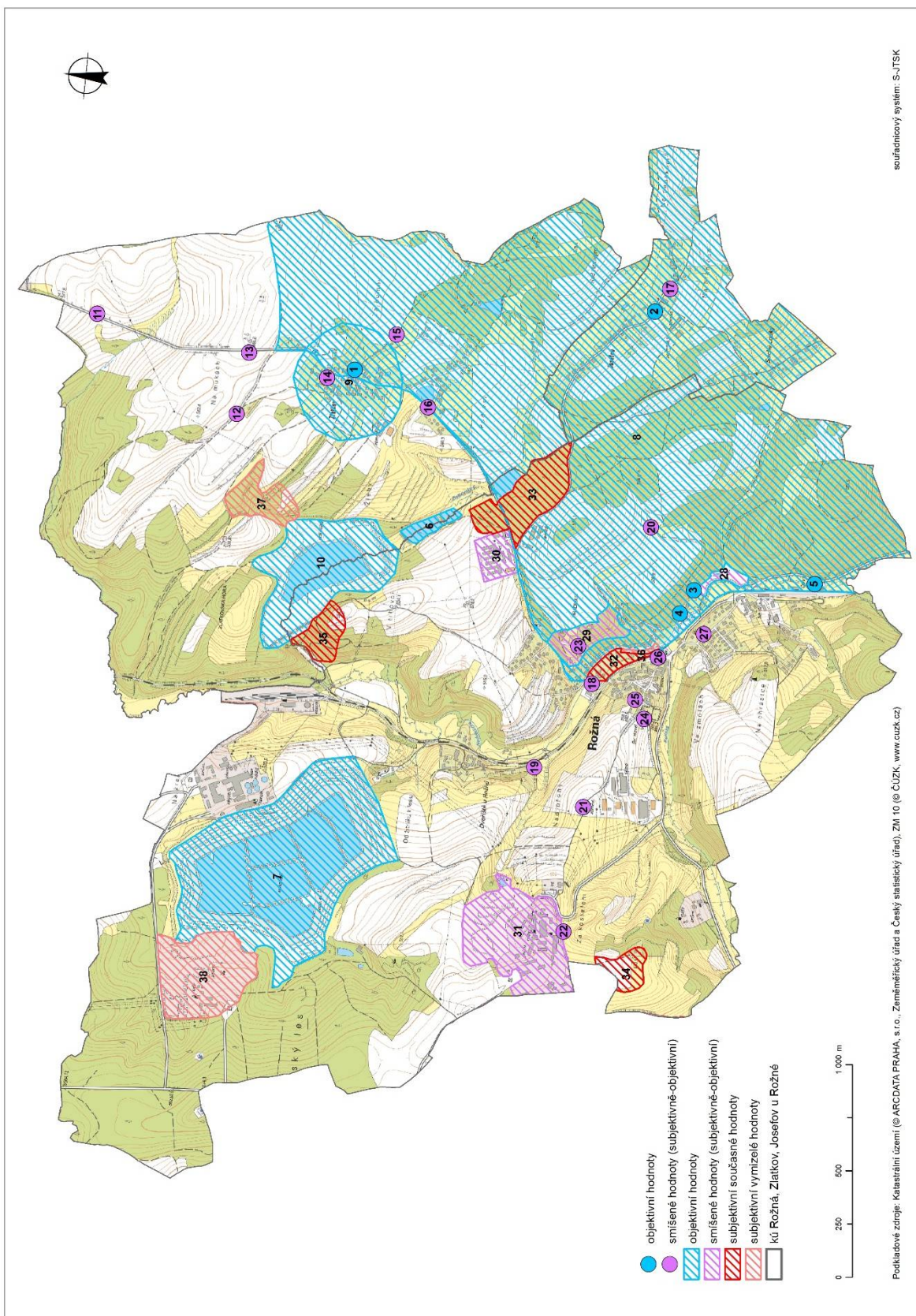
Krajinné hodnoty Rožné (Obr. 96) se pochopitelně koncentrují zejména ve východní části území, to znamená v části nejvzdálenější od těžebních prostorů, na katastrálních územích Zlatkova a Josefova u Rožné. Lincová et al. (2014) uvádějí následující typologii krajinných hodnot tohoto území: (1) kulturní hodnoty, tj. kostel sv. Havla s přílehlou kaplí a hřbitovem, tajemný vrch Hradisko na pravém břehu Nedvědičky, přiléhající ke starému sídelnímu území a dva uzavřené uranové doly, (2) sociální hodnoty, které jsou vyjádřeny sociální infrastrukturou Rožné, Zlatkova i Josefova, (3) rekreační hodnoty, soustředěné do údolí Zlatkovského potoka včetně dvou multifunkčních rybníků, (4) funkční hodnoty, zastoupené dvěma odkališti, z nichž jedno bylo rekultivováno pro umístění solární elektrárny a druhé se připravuje pro rekultivaci na rekreační plochu a (5) přírodní hodnoty nejvíce vyjádřené existencí přírodního parku Svratecká hornatina.

V severovýchodní části Rožné se vypíná kopec Hradisko (530 m n. m.), kde stávala už ve 13. století tvrz. Byla zde nalezena keramika ze 2. poloviny 13. století, dále zbraně, klíče i kosti. Zachoval se val s příkopem. Hradisko je nalezištěm vzácných nerostů, především lepidolitu a turmalínu, dále opálů, topasů, berylu, triplitu, zirkonu, hematitu, pyritu. V roce 1785 byl právě zde objeven a roku 1792 popsán jako nový minerál lepidolit. Jde vlastně o slídu bohatou lithiem, které způsobuje její zbarvení. Lepidolit se zde těžil pro výrobu ozdobných předmětů od roku 1792, naposledy v letech 1917–1919 (25 m hluboká šachta) a 1940–1944. Používal se i na výrobu lithných sloučenin, pro pyrotechnické účely a pro kamenářství. Po dolování se zachovaly tři zakonzervované chodby.

Architektonickou dominantu Rožné představuje kostel sv. Havla. Zajímavou budovou je i sousední fara, spojená s kostelem železnou lávkou.

V obci a jejím okolí se nachází několik rybníků, které slouží ke sportovnímu rybolovu, ale některé i k rekreaci a koupání. K sportovnímu vyžití slouží tenisové kurty, volejbalové a fotbalové hřiště, v zimním období tělocvična místní TJ Sokol Rožná.

Významnou hodnotou jsou i vodní toky – Rožínska, Zlatkovský potok a Nedvědička s jejich břehovou zelení. Na Zlatkovském potoce se nacházejí rybníky (například Borovička), sloužící k rybolovu i rekreaci.

Obr. 96 Hodnoty krajiny kú Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné. Obsah: H. Lincová. Kartografie: T. Mašíček

Podstatnou krajinou hodnotou, i když ji nelze hodnotit jednoznačně pozitivně, je dobývací prostor po těžbě uranové rudy (Obr. 97). Dobývací prostor, kde je centrum těžební činnosti, úpravna rud a odkaliště K1 leží v severním pahorkatinném okolí Rožné, odkaliště K2 východněji v reliéfu členitějším. Z původních šesti dolů je dnes u Rožné v provozu jeden, na ostatních byla těžba ukončena, některé již byly rekultivovány. V okolí důlních jam vznikla řada antropogenních tvarů. Z nich jsou v krajině nejvýraznější odvaly a akumulární nádrže na zachycování důlních vod před jejich čištěním. Po vybudování úpravy vznikla odkaliště (kalojemy). Důlní jámy s těžními věžemi vznikly v ploché vrcholové části pahorkatiny nebo na mírných svazích. V blízkosti jam se nacházejí odvaly hlušiny, situované nad pramennými úseky údolí krátkých pravostranných přítoků Nedvědičky. Haldy odvalů mají ploché temeno a do údolí jsou obráceny svým srázným čelem. Povrch narušený těžbou uranové rudy zabírá celkově cca 5 300 ha.

Odkaliště K1 a K2 představují největší existující tvary antropogenní transformace reliéfu na ložisku Rožná. Odkaliště K1, situované v horním úseku mělkého údolí, vzniklo na místě rybníka, nejprve jako údolní hrázové odkaliště, pozdějším úplným ohrázováním se změnilo v odkaliště nadúrovňové, nepravidelně prstencové. Údolní hrázové odkaliště K2 je podúrovňové, umístěné v hlubokém údolí dolního toku Zlatkovského potoka, s čelní a zadní hrází. Hrázové odkaliště K1 je zvláště mohutné (62,75 ha). V některých místech jsou jeho hráze vysoké až 40 m a rozčleněné do pěti teras. Obě odkaliště mají vybudován systém obvodových obtokových příkopů k zachycování srážkových vod a vody z prameništ; prosakující voda z odkališť je zachycována podzemním drenážním systémem a vracena zpět do odkaliště. Do záchytného příkopu K1 ústí nejhořejší úseky říční sítě i svahové úpady (dellen). Srážkové vody ze záchytného příkopu i z čističky důlních vod padají s velkým spádem do koryta potoka pod K1 a hloubkovou erozí vymílají dno koryta potoka. V případě odkaliště K2 byl potok z údolí odveden přímou podzemní štolou do Nedvědičky. Materiál z úpravy – rmut byl do odkališť dopravován potrubím v suspenzi. Hrubší písčité materiály se za normální situace ukládá u břehů, jemný kal putuje do středu. Pomalé vysychání tohoto bahna může při rekultivaci odkaliště působit stabilitní problémy. Proto je plocha odkaliště rozdělena hrázi na menší prostory a ty jsou postupně zaplňovány (Hrádek a Lacina, 2002).

Obr. 97 Pohled na těžební areál Rožná. Foto H. Lincová

Vymezení objektů (ploch a linií na základě výstupu identifikace hodnot) a stanovení jejich potenciálu

Vybrané hodnoty (Obr. 98) byly kategorizovány (dle Tab. 5) a doplněny návrhem základního managementu:

Objekty se zaniklými hodnotami s potenciálem pro tvorbu či obnovu

1. Les Kroužky:

specifikace: obnova přirozených lesních porostů,

spolupráce: Lesy ČR, obec.

2. Rybník Dvořiště:

specifikace: nový obecní rybník na jiném místě (potenciál podpory významu současného rybníka Závlahy),

spolupráce: obec, místní spolky, občané.

Objekty s negativními změnami hodnot s potenciálem pro obnovu a tvorbu

3. Kaliště I (funkční, částečně rekultivované):

specifikace: rekultivace podporující turistický potenciál území, součást naučné stezky: těžba na Bystřicku/v Rožné,

spolupráce: obec, místní podnikatelé, místní spolky, občané.

4. Důl Rožná I:

specifikace: muzeum uranové těžby na Bystřicku (po úplném ukončení těžby; součást naučné stezky: těžba na Bystřicku/v Rožné),

spolupráce: obec, místní podnikatelé, místní spolky, občané.

Objekty s ohroženými hodnotami s potenciálem pro ochranu

5. Kaliště II:

specifikace: ekologická obnova, potenciál rekreační plochy pro obyvatele v návaznosti na Zlatkovský potok součást naučné stezky: těžba na Bystřicku/v Rožné,

spolupráce: obec, místní podnikatelé, místní spolky, občané.

6. Hradisko (ruiny hradu):

specifikace: ochrana Hradiska jako místa krajinného rázu,

spolupráce: obec, obec s pověřeným úřadem a obec s rozšířenou působností.

7. Potok Nedvědička:

specifikace: podpora retenční schopnosti potoční nivy, úprava vodních poměrů,

spolupráce: obec, správce povodí.

Objekty se zachovalými hodnotami s potenciálem pro ochranu, tvorbu a obnovu

8. Zlatkov (pověst o těžbě zlata):

specifikace: ochrana extravilánu Zlatkova jako krajinné památkové zóny, součást naučné stezky: těžba na Bystřicku/v Rožné,

spolupráce: obec, obec s pověřeným úřadem a obec s rozšířenou působností - odbor památkové péče, místní spolky, občané.

9. Obecní úřad Rožná:

specifikace: podpora komunitních aktivit v prostorách obecního úřadu; zvýšení povědomosti o budově jako o bývalém mlýnu a jeho okolí,

spolupráce: obec, místní spolky, občané.

10. Sokolovna

specifikace: podpora komunitních aktivit v budově Sokolovny,

spolupráce: obec, místní spolky, občané.

11. Teletník Rožná

specifikace: obnova technického zázemí.

12. Obecní palouk

specifikace: zpřístupnění pro veřejnost, místo pro centrální "park" jako prostor pro setkávání obyvatel všech kategorií,

spolupráce: obec, místní podnikatelé, místní spolky, občané.

13. Hradisko (kopec a s ním spojené události a pověsti)

specifikace: ochrana kopce Hradiska jako krajinné památkové zóny; součást naučné stezky: těžba na Bystřicku/v Rožné,

spolupráce: obec, obec s pověřeným úřadem a obec s rozšířenou působností - odbor památkové péče, místní spolky, občané.

14. Les Křižník

specifikace: ochrana lesa jako místa krajinného rázu,

spolupráce: obec, obec s pověřeným úřadem a obec s rozšířenou působností.

15. Vrch Kobyla

specifikace: ochrana lesa jako místa krajinného rázu,

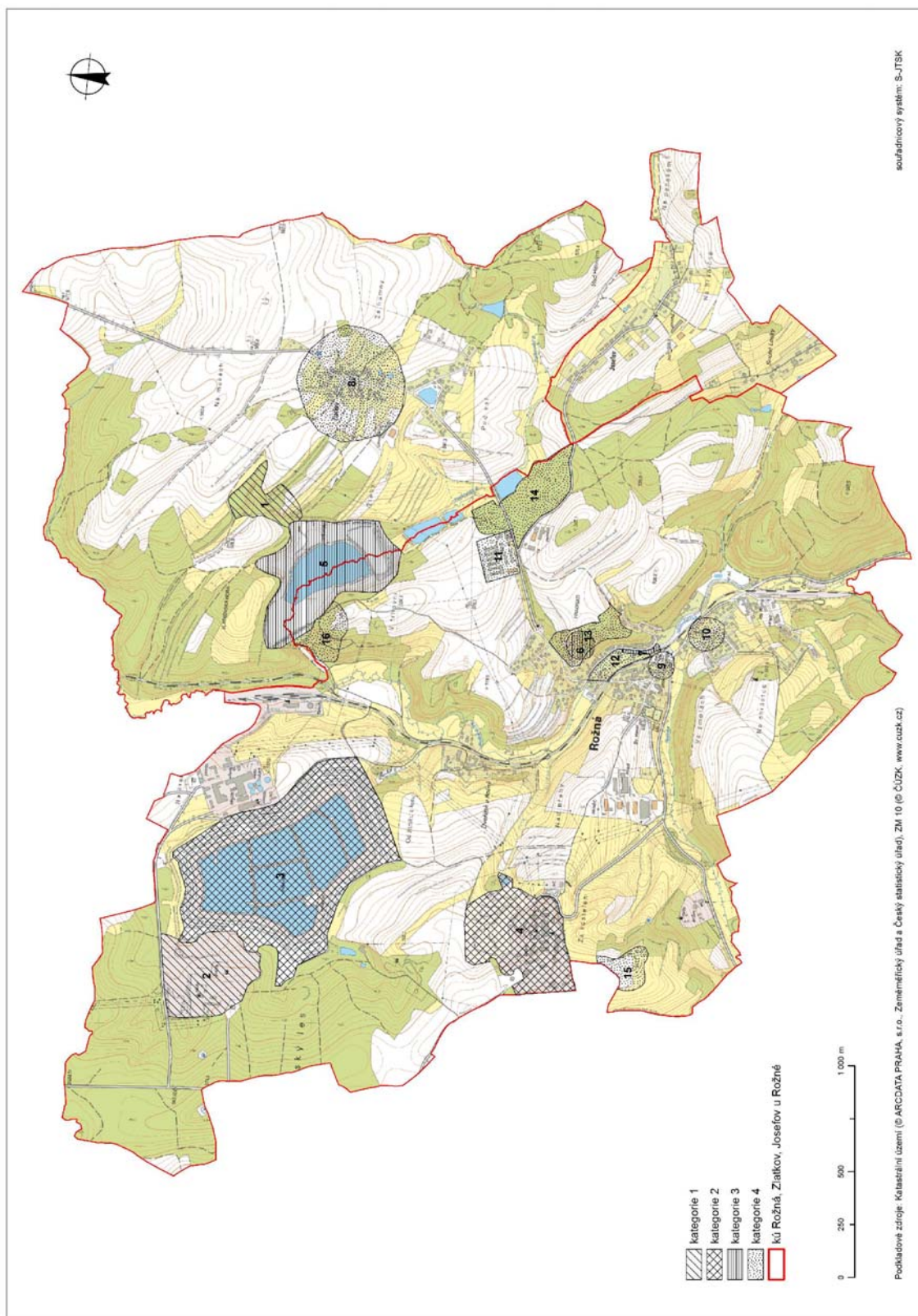
spolupráce: obec, obec s pověřeným úřadem a obec s rozšířenou působností.

16. Les Trhovec

specifikace: ochrana lesa jako místa krajinného rázu,

spolupráce: obec, obec s pověřeným úřadem a obec s rozšířenou působností.

Graficky viz následující mapa.

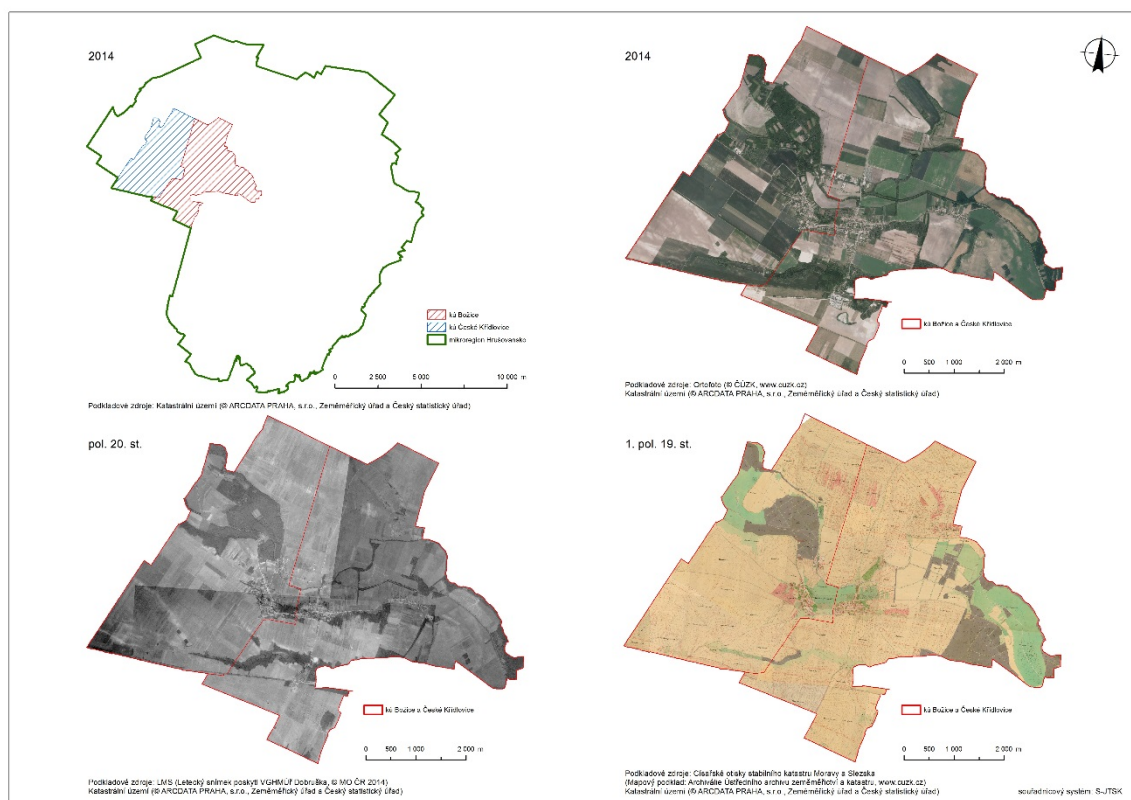
Obr. 98 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné. Obsah: H. Lincová.
Kartografie: T. Mašíček

6.5 Božice

V rámci mikroregionu Hrušovansko byla studována obec Božice (Obr. 99, Obr. 100). První zmínky o obci jsou známy již z roku 1225, v současnosti zde žije 1 536 obyvatel. Božice se nachází na plošině a zvlněných svazích nad řekou Jevišovkou, nedaleko hranic s Rakouskem. Plocha obce dosahuje téměř 3 000 ha, rozdělených na dvě katastrální území (Božice a České Křídlovce), jež bývaly samostatnými obcemi až do roku 1939. Nadmořská výška zde kolísá mezi 185 a 230 m n. m.

Půdy se střídají černozemní a vysychavé hlinitopísčité. Písky jsou dokonce v jižní části obce těženy. Bývalé těžební prostory byly rekultivovány zpět na zemědělskou půdu, část byla přirozeně zatopena a zapadá do okolní krajiny, působí dokonce ekostabilizačně (vodní prvek s vyvinutým břehovým porostem v rovinatém terénu, obklopený ornou půdou). V posledních dekádách došlo k obnově několika větších vinogradů (např. Pustina, Stará hora, Nová hora).

Lesních porostů je sice málo (okolo 10 %), díky svažitému reliéfu jsou však výrazné při pohledu na obec z různých směrů. Lemují vodní toky (řeku Jevišovku a její přítoky) a vodní plochy, které jsou v obci hojně zastoupeny. Kontrastně působí také větrolamy; rozdělují velké lány a vzhledem k tomu, že byly vysazovány již během kolektivizace, dnes jsou plně funkční.

Obr. 99 Struktura krajiny kú Božice a České Křídlovce v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Obr. 101 Božice – část vymizelé třešňové aleje (foceno 1963). Foto: archiv obce Božice

Hodnota 2: Řeka Jevišovka

Řeka Jevišovka (Obr. 102) je v suché teplé jihomoravské obci zdrojem vláh pro zemědělství, kolem ní se tedy soustředil život pracovní, sloužila ale také jako místo setkávání. Je proto označena jako hodnota objektivní (přírodní, ale i funkční a sociální) i subjektivní. V řece se vyskytovali raci a škeble, tvořící zpestření jídelníčku místních obyvatel. Před regulací toku se řeka několikrát stala i zdrojem nesnází, a to při povodních.

Obr. 102 Regulovaná část řeky Jevišovky v blízkosti intravilánu Božic. Foto S. Kozlovská

Hodnota 3: Rybníky a studánka na Příčním potoce

Příční potok pramení v obci Božice a na jejím katastru se vlévá do řeky Jevišovky, na tomto poměrně krátkém toku se však nachází několik rybníků s mokřady, studánka a přírodní lokality s výskytem vzácných druhů rostlin i živočichů. Nejvýznamnější lokality jsou zákonem chráněny (PP Protržený rybník, PP Horní Karlov, PR Karlov). První z rybníků na toku sloužil původně jako závlahová nádrž, ale byl využíván také jako místo setkávání a pobytu v krajině (Obr. 103). V současnosti jsou zde organizovány kulturně-sportovní akce (rybářské soutěže, sportovní rybolov, cyklovýlety...). U rybníka Prostřední Karlov (katastr Šanov) je významným místem Hraběcí studánka, u níž se každoročně setkávají občané obou obcí a pořádají kulturní akce. Územím také vede od roku 2008 naučná stezka „Údolím lásky“. Hodnoty se zde tedy setkávají objektivní (přírodní, sociální) i subjektivní.

Obr. 103 Bývalá závlahová nádrž na Příčním potoce, nyní využívaná především ke sportovnímu rybolovu. Foto S. Kozlovská

Hodnota 4: Bývalé sady a vinohrady na katastru obce

Typickým prvkem dřívější krajiny byly kromě drobných vinic také menší ovocné sady a jednotlivé ovocné stromy podél cest, na mezích či u obydlí (subjektivní hodnota vymizelá). Jejich postupný zánik byl způsoben nejen socialistickou kolektivizací a vznikem velkých lánů orné půdy, ale také odchodem původního obyvatelstva, které bylo nahrazováno pomalu a jen zčásti, navíc ne všichni novousedlíci měli vztah k půdě a zemědělství. Spousta drobných sadů a vinogradů tedy nebylo zlikvidováno, ale přesto zpustly a zarostly. Některé z nynějších lesíků jsou právě bývalé sady a vinice, například akátový lesík po pravé straně silnice vedoucí ke Kolonii (Obr. 104).

Obr. 104 Akátový les, který nahradil bývalé sádky a vinice. Foto S. Kozlovská

Hodnota 5: Božický mokřad a lesopark

Ceněnou lokalitou je poměrně nedávno (v 90. letech 20. století) vybudovaný lesopark a navazující mokřad (vyhlášený přírodní památkou – PP Božický mokřad, Obr. 105). Dříve v této lokalitě bývaly zamokřené, později odvodněné louky, avšak s mizivým hospodářským využitím, po vybudování vodní nádrže a přilehlých mokřadů tak lokality získala konečně využití (přírodní i rekreační). Na mokřad přímo navazuje lesopark a tento celek poskytuje obyvatelům Božic nejbližší možnost pobytu v přírodě, jelikož bezprostředně navazuje na intravilán, a je tedy občany nejčastěji využíván. Radíme tuto hodnotu tedy mezi subjektivní i objektivní (přírodní, rekreační, sociální, funkční).

Další vymizelou hodnotou je tokaniště dropa velkého, které bývalo v oblasti místního vojenského letiště. Jeho vymizení však nespíš nezpůsobila přítomnost vojenské osádky, ale změna osevních postupů a pěstovaných plodin.

Dominantu obce tvoří budova bývalého dívčího penzionátu Maria Hilf, dnes domova důchodců. Druhou dominantou, pohledově méně výraznou, je kostel. V okolí obce se nachází také několik kapliček a křížů, většina z nich byla v posledních letech opravena. Pozornost poutá sklepní ulička za obcí směrem na Borotice a několik sklepů v centru obce, včetně sklepa obecního, v němž se konají společenské akce spojené s obnovenou tradicí vinařství.

Byť je využití krajiny v této oblasti již odpradávná především zemědělské, dříve drobná políčka, sady, vinohrady a aleje byly nahrazeny velkými celky orné půdy, několika většími vinicemi a nepřítlačnou sítí větrolamů. Lidé do krajiny chodí spíše za odpočinkem než prací, proto nabývají na významu místa atraktivní z hlediska přírodního, kulturního i sociálního, co nejlépe dostupná z centra obce. Takovými místy jsou právě místní lesopark a mokřad, rybníky se studánkou, ale také tzv. Škárkovka.

Obr. 105 PP Božický mokřad, směrem k obci navazuje lesopark. Foto S. Kozlovská

Božice, stejně jako celé pohraničí, byly historicky osídleny především německými obyvateli, zajímavostí je však vznik tzv. České kolonie již ve 30. letech 20. století, Kolonie existuje jako část obce dodnes, zčásti i s původními českými obyvateli a snaží se zachovat si své tradice a komunitní charakter. Po poválečném odsunu Němců oblast postupně získala nové obyvatele z různých částí Československa, vztah lidí a krajiny byl tedy významně narušen. Sžívání s novou krajinou je dlouhodobý proces, v Božicích se však jeví jako úspěšný, soudě podle počtu aktivních občanů a zastupitelů, kteří podporují zvelebování obce včetně volné krajiny.

Vymezení objektů (ploch a linií na základě výstupu identifikace hodnot) a stanovení jejich potenciálu

Pro strategii rozvoje území obce Božice lze využít některé z vymezených subjektivních hodnot, viz text níže a mapa (Obr. 107), kategorizace objektů viz Tab. 5.

1. Alej k nádraží (kategorie 1; sociální a přírodní hodnota):

specifikace: obnova aleje od vlakového nádraží k obci, alespoň po jedné straně silnice,

spolupráce: obec, spolky a občané,

financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví, možnost externích zdrojů.

2. Oživení cesty do Hrušovan (kategorie 1; sociální a přírodní hodnota):

specifikace: výsadba aleje podél obnovené šterkové cesty z Božic do Hrušovan n.J., s budoucí funkcí ekostabilizační, protierozní a estetickou,

spolupráce: obec, spolky a občané,

financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví, možnost externích zdrojů.

3. Obnova drobných sadů a vinic (kategorie 1; sociální a přírodní hodnota):

specifikace: Pilotní lokalitu – část akátového lesíka před Koloní – přeměnit zpět na veřejný ovocný sad s vinohrady, přidat zázemí pro občany (lavičky, informační tabule). Následně aplikovat i na další místa, prioritně na intenzivně obdělávanou půdu či v místech opuštěných sadů,

spolupráce: obec, spolky a občané,

financování: potřeba externích zdrojů, snížení nákladů formou dobrovolnictví.

4. Jevišovka – živá řeka (kategorie 2; přírodní a sociální hodnota):

specifikace: Navrátit řece vymizelé vodní živočichy (rak říční, škeble říční apod.) formou zvýšení její čistoty, doplnit vhodnou výsadbou břehový porost. Podpořit vztah místních k řece zbudováním odpočinkových zón (lavičky, informační tabule), školními aktivitami,

spolupráce: obec, občané, spolky,

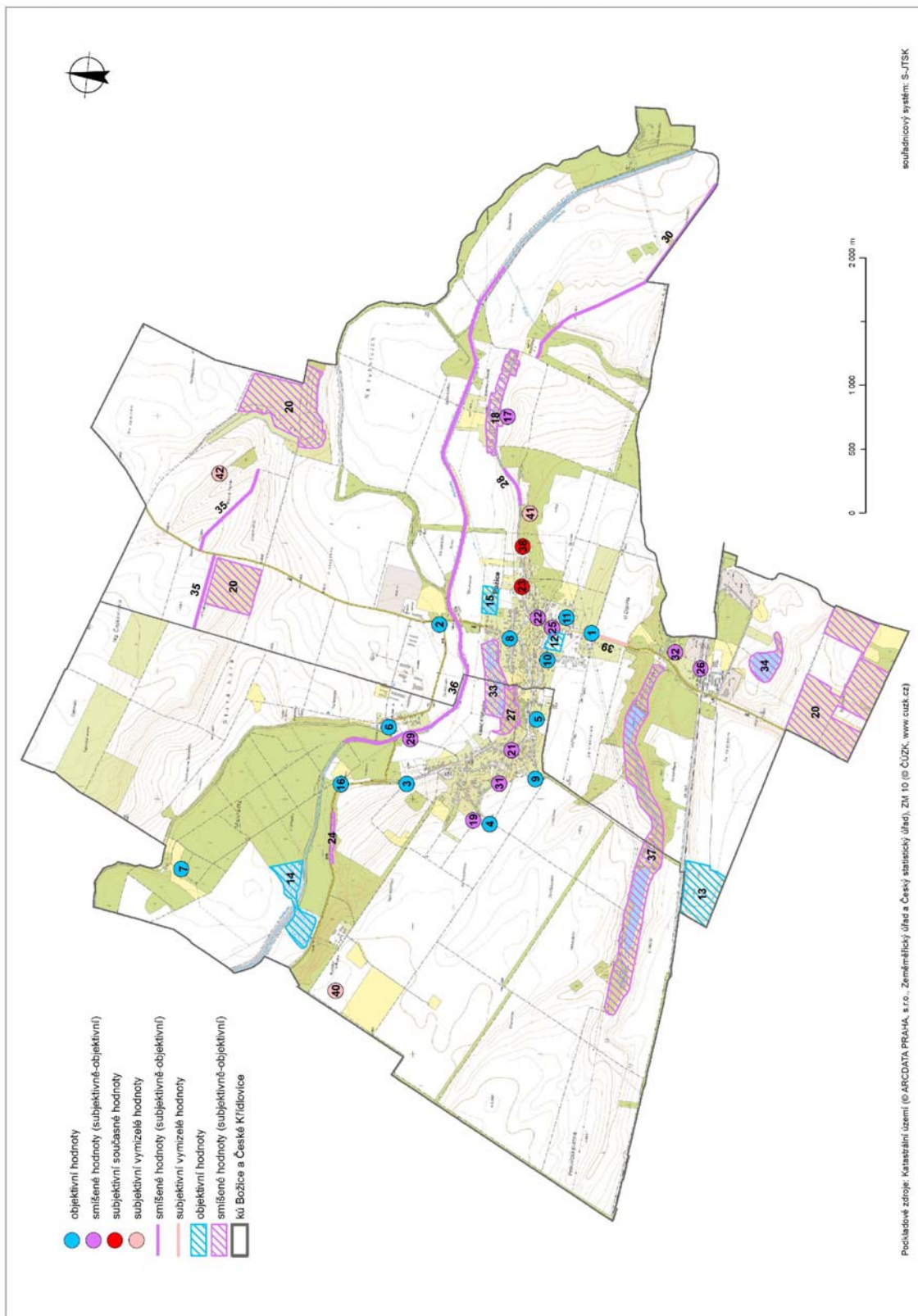
financování: potřeba externích zdrojů, možnost snížení nákladů formou dobrovolnictví.

5. Živé ploty v obci (kategorie 3; kulturně-historická hodnota):

specifikace: podpora a propagace oživení předzahrádek a tradičních živých plůtků (např. Buxus sempervirens nebo vinná réva) formou soutěže o nejhezčí předzahrádku,

spolupráce: obec, spolky a občané,

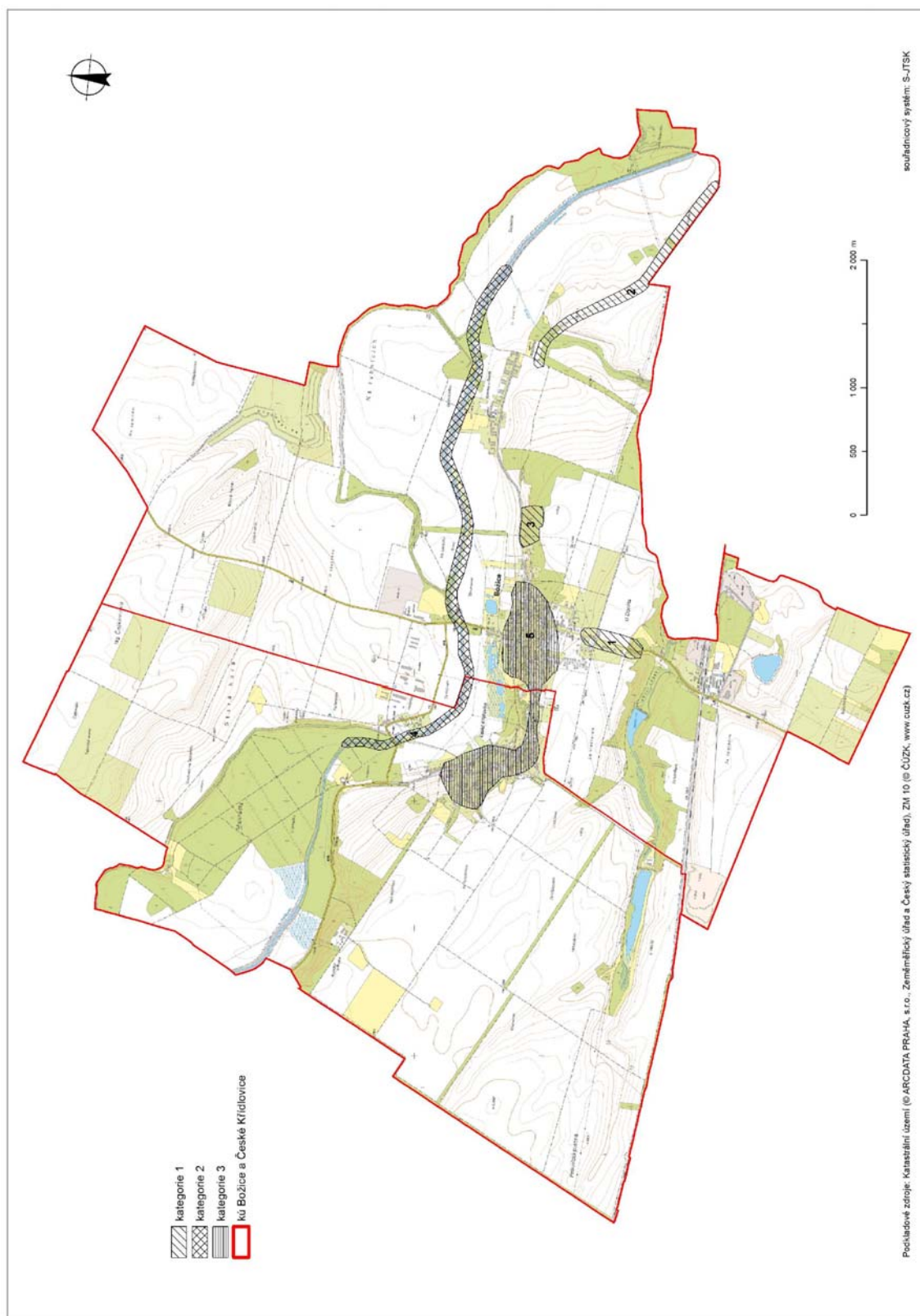
financování: -.

Obr. 106 Hodnoty krajiny kú Božice a České Křídlovice. Obsah: S. Kozlovská. Kartografie: T. Mašíček

Vysvětlivky k předchozí mapě

1 – Pomník Donát	23 – Buxus u Kvardů – historický živý plot
2 – Kříž u Mlékárny Klíč	24 – Vinné sklepy a tradice
3 – Kohoutí kříž	25 – MŠ – bývalá česká škola
4 – Kříž za Tulipánkou	26 – Vlakové nádraží
5 – Domov důchodců	27 – Lesopark
6 – Bývalé mlýny	28 – Nová alej ke Kolonii
7 – Lovecký zámček Samota	29 – Nová alej Života + kaplička
8 – Zvonička v obci	30 – „Kvardova“ cesta – obnovená cesta do Hrušovan
9 – Hřbitov	31 – Škárkovka
10 – Obecní úřad	32 – NS Údolím lásky, studánka
11 – ZŠ	33 – PP Božický mokřad
12 – Hřiště	34 – Zatopený lom písku
13 – Lom pískovcový	35 – Větrolamy
14 – Mokřad u Borotic	36 – Řeka Jevišovka
15 – Druhý obecní mokřad	37 – Závlahová nádrž
16 – Památná lípa u hájenky	38 – Poslední topol z bývalé aleje
17 – Jiráskův dům	39 – Bývalá třešňová alej k nádraží
18 – Česká kolonie	40 – Bývalé tokaniště dropa velkého u letiště
19 – Vila Tulipánka	41 – Bývalé sady a vinice ke Kolonii
20 – Obnovené vinice	42 – Bývalý sad směr Mackovice
21 – Kostel	
22 – Obecní sklep	

Obr. 107 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Božice a České Křídlovice. Obsah: S. Kozlovská
Kartografie: T. Mašíček

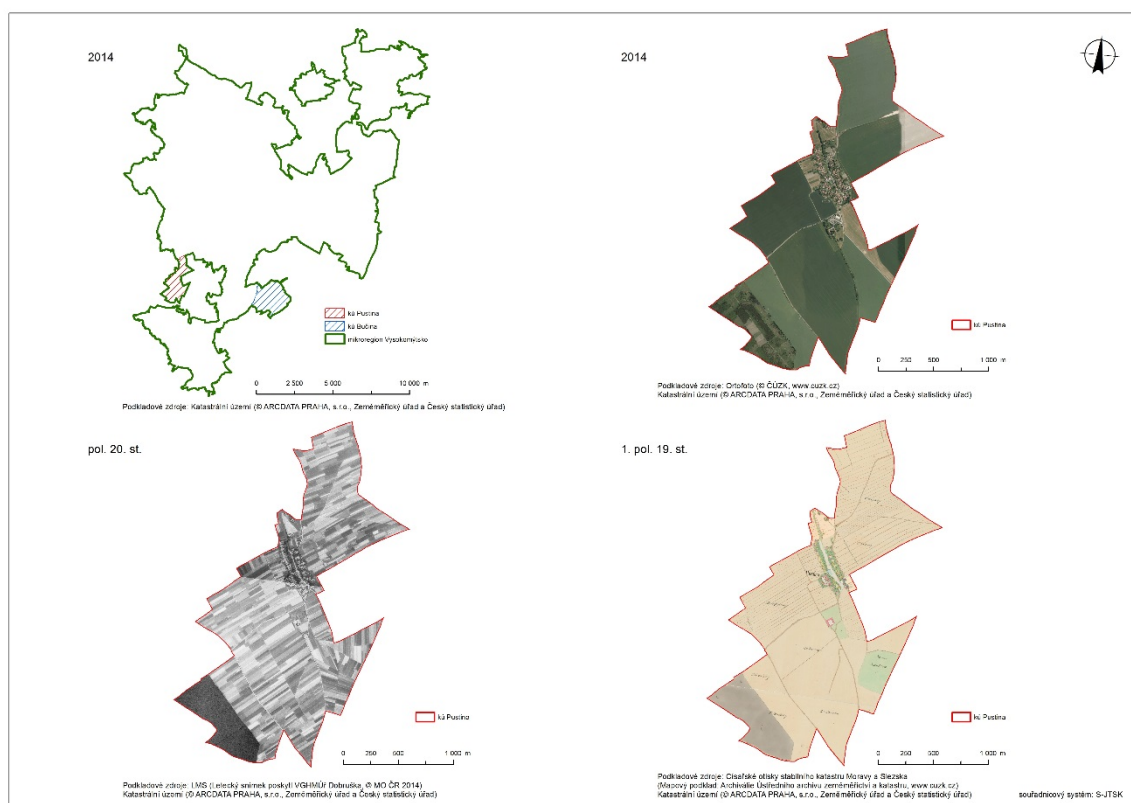
6.6 Pustina a Bučina

Mikroregion Vysokomýtsko je reprezentován dvěma případovými obcemi – Pustinou a Bučinou. Mikrostruktura krajiny těchto obcí zcela zapadá do širšího kontextu území a nikterak nevybočuje z uspořádání mikroregionu Vysokomýtsko. Typ mikrostruktury odpovídá mozaice. Vývoj krajinné mikrostruktury lze v historickém kontextu označit za kontinuální, bez významných prostorových změn (viz Obr. 108, Obr. 110).

V současné době jsou katastrální území správních obvodů obcí Pustina a Bučina výrazně zemědělsky využívána. Orná půda pokrývá více než polovinu celkové plochy katastrů. V kontextu širších vrahů lze ornou půdu označit za krajinnou matici. Lesní porosty jsou dnes tvořeny převážně nesouvislými smrkovými monokulturami.

Přechody mezi jednotlivými druhy pozemků jsou bez výraznějších kontrastů. Krajinná mozaika vykazuje vysokou stabilitu a poskytuje mnoho funkčních ekotonů. Liniové prvky představuje cestní síť, oproti původnímu stavu je cestní síť eliminována – zejména v centrální partii tvořené zemědělskou půdou (Obr. 109, Obr. 111).

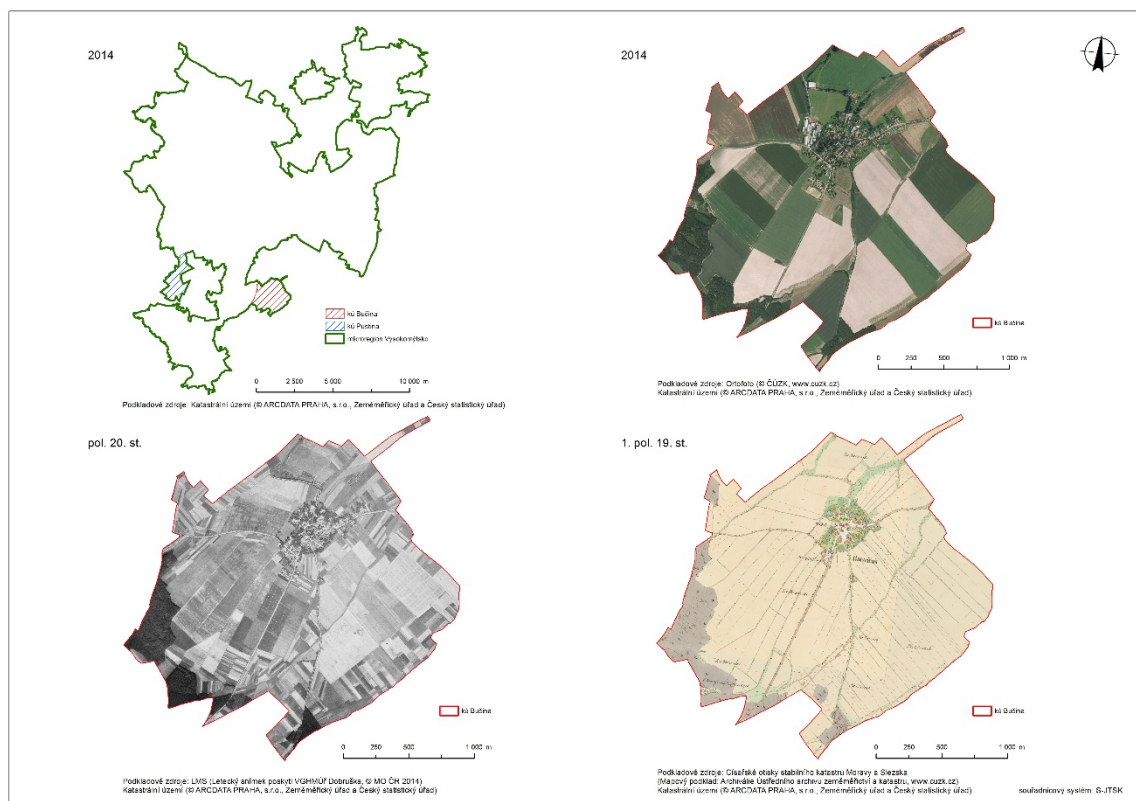
Krajina případových obcí představující stabilní venkovský typ krajiny je mimořádně hodnotná. Na územích se vyskytuje celá řada objektů bodového, plošného i liniového charakteru. Převážně se jedná o hodnoty kulturně-historického a sociálního významu (Obr. 112, Obr. 123).

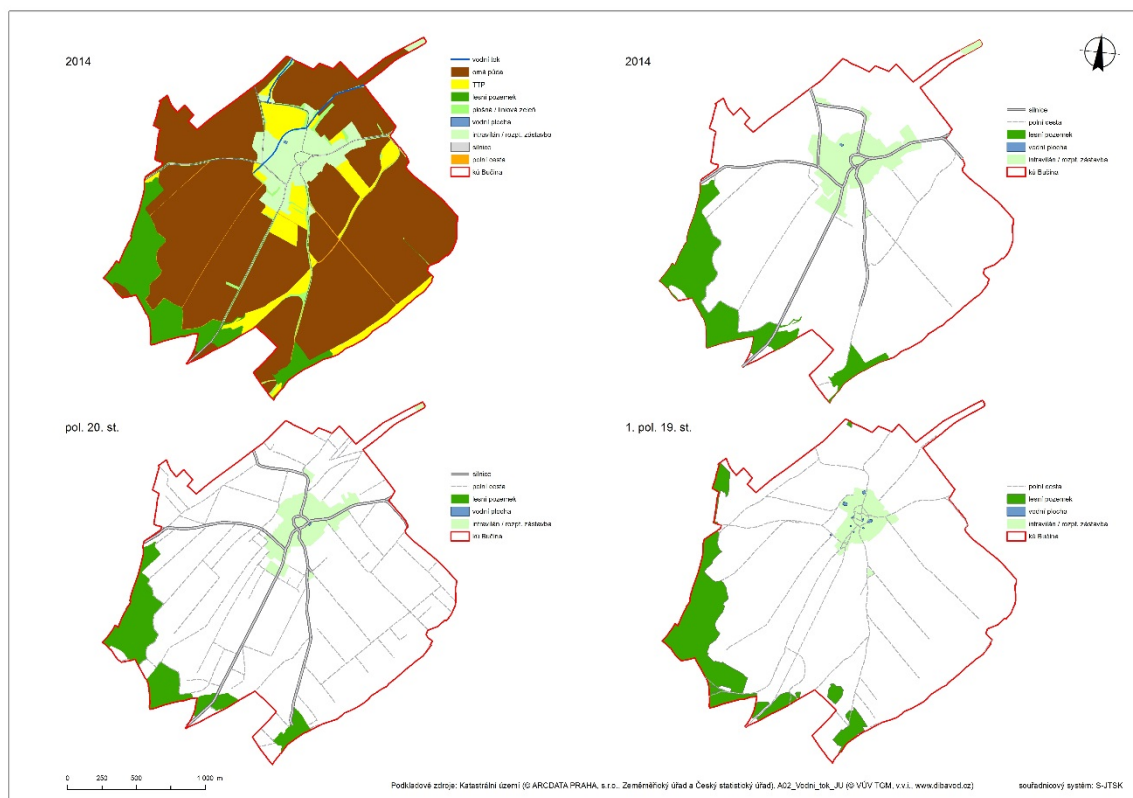
Obr. 108 Struktura krajiny kú Pustina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Obr. 109 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě ků Pustina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

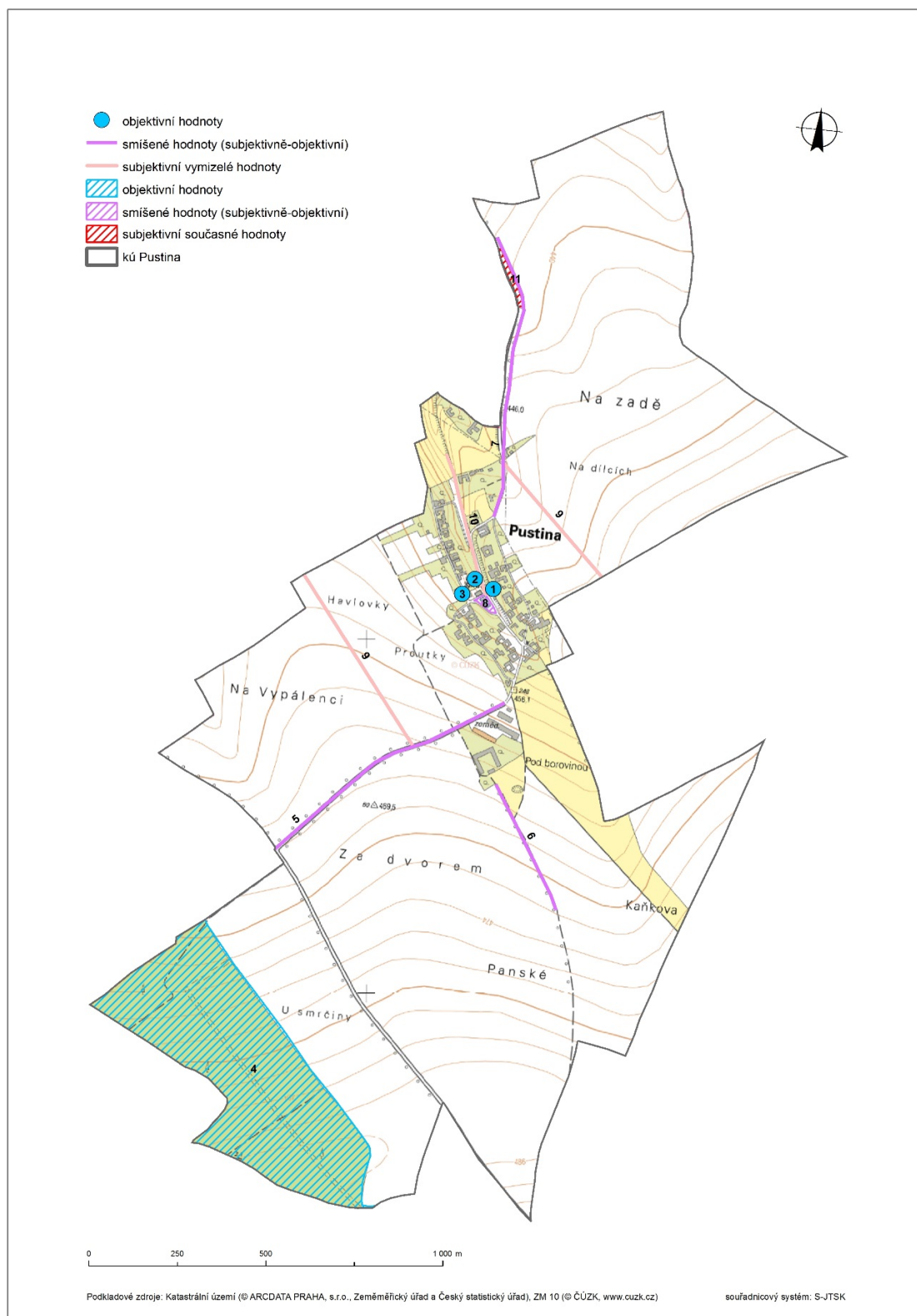
Obr. 110 Struktura krajiny ků Bučina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Obr. 111 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Bučina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček

Pustina

Pustina leží asi 2 km východně od Řepník, asi 2 km od Libeciny a asi 6 km od Vysokého Mýta. Název pochází od původně pustého místa uprostřed vykáceného lesa, jehož dnešními pozůstatky jsou les Smrčina, Zadní důl a Březiny. V době po třicetileté válce zdejší osadníci pravděpodobně vymřeli na mor. Místu se říkalo Moravany. Časem zde vše zpustlo, působilo dojmem pustiny.

Obr. 112 Hodnoty krajiny kú Pustina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašíček

Vysvětlivky:

- 1 - Zvonice
- 2 - Obecní úřad
- 3 - Hasičská zbrojnice
- 4 - Smrčiny
- 5 - Alej

- 6 - Alej
- 7 - Alej
- 8 - Rybník
- 9 - Vodoteče
- 10 - Potok

Na návsi dříve býval dřevěný kříž a vedle dřevěná zvonice na sloupech. Stavbou silnice se ale vše zničilo. V roce 1901 byl postaven nový pískovcový kříž a nová zvonice, opět na dřevěných sloupech. Její zvon byl však v roce 1917 zrekvírován pro válečné potřeby. Nový zvon byl zakoupen v roce 1921 a byla postavena nová zděná zvonice. Nový zvon byl však opět zrekvírován v roce 1944. Třetí zvon byl pořízen až po roce 2000. Na zvonici je zasazena pamětní deska na památku sedmi padlých v 1. světové válce a Josefa Sobotky (Obr. 113), který zemřel 1945 v Terezíně. Generální oprava zvonice a kříže proběhla v roce 2006 (Andrle, 2007).

Mezi nejčastěji zmiňovanými hodnotami determinovanými respondenty bylo možné v území identifikovat pět objektů liniového a plošného charakteru. Tyto objekty byly respondenty označovány jako zásadní a zpravidla se v území již nevyskytují nebo byly pozměněny. Všechny vyznačené objekty lze tedy považovat za subjektivní hodnoty krajiny, jejichž charakter je zpravidla sociální, přírodní či funkčního charakteru.

Obr. 113 Zvonice a kříž. Foto V. Stodolová

Hodnota 1: Rybník

Rybník se nacházel na návsi v centru obce (Obr. 114). Původní štukový rybník je v současné době nahrazen požární nádrží, která se také využívá ke koupání (Obr. 115). Okolí rybníka je nyní doplněno okrasnou zelení.

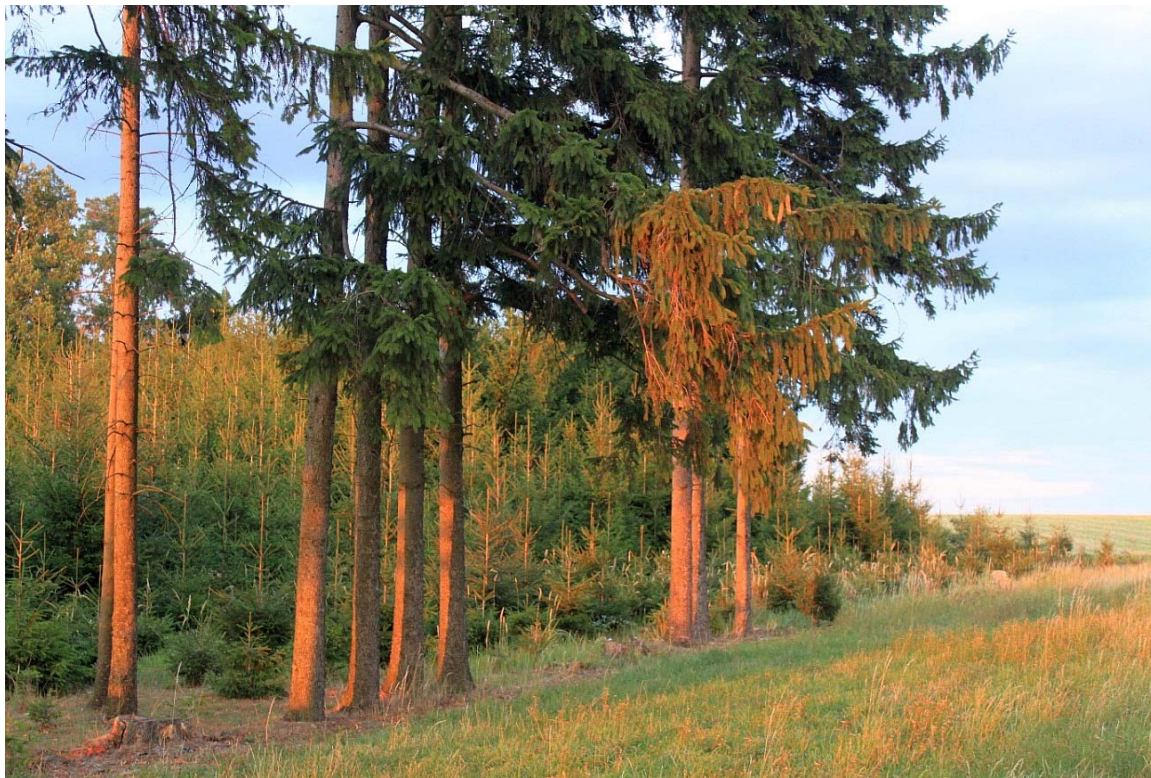
Obr. 114 V pozadí bývalý rybník. Foto soukromá fotografie rodáka z Pustín

Obr. 115 Současná požární nádrž. Foto V. Stodolová

Hodnota 2: Háj

Les Háj se nachází podél severovýchodní hranice dnešního katastru obce Pustín (dříve patřil do katastru Pustín). Dnes se nachází na území katastru sousední obce Řepníky. Vlastníky lesa jsou většinou obyvatelé z Pustín. V současné době jsou v lese vysázené malé smrčky (Obr. 116), protože původní stromy byly zničeny při nedávné vichřici.

Obr. 116 Les Háj. Foto V. Stodolová

Hodnota 3: Vodoteče

V okolí obce se dříve nacházely vodoteče (Obr. 117), které bránily obec před povodní. Díky scelení orné půdy byly vodoteče rozorány.

Obr. 117 Pole v místech bývalé vodoteče. Foto V. Stodolová

Hodnota 4: Aleje

V katastru obce Pustina se v minulosti nacházely ovocné aleje. Původní aleje třešní se do současnosti nedochovaly. Třešňová alej podél silnice k Vysokému Mýtu (Obr. 118) byla nahrazena břízami (Obr. 119).

Obr. 118 Pozůstatek bývalé třešňové aleje. Foto V. Stodolová

Obr. 119 Současná alej bříz. Foto V. Stodolová

Hodnota 5: Potok

V minulosti tekla od rybníka malý potůček, v jehož blízkosti si hrály děti. Dnes je zde veden přepad z požární nádrže (Obr. 120).

Obr. 120 Odtok z požární nádrže. Foto V. Stodolová

Vymezení objektů (linií na základě výstupu identifikace hodnot) a stanovení jeho potenciálu

V katastrálním území obce Pustina byly vybrány aleje, které lze dále využít pro strategii rozvoje území (Obr. 121).

1. Alej 1 (kategorie 2 - objekty s negativními změnami hodnot s potenciálem pro obnovu a tvorbu, **přírodní a sociální hodnota**):

specifikace: obnova ovocných alejí,

spolupráce: obec, spolky a občané,

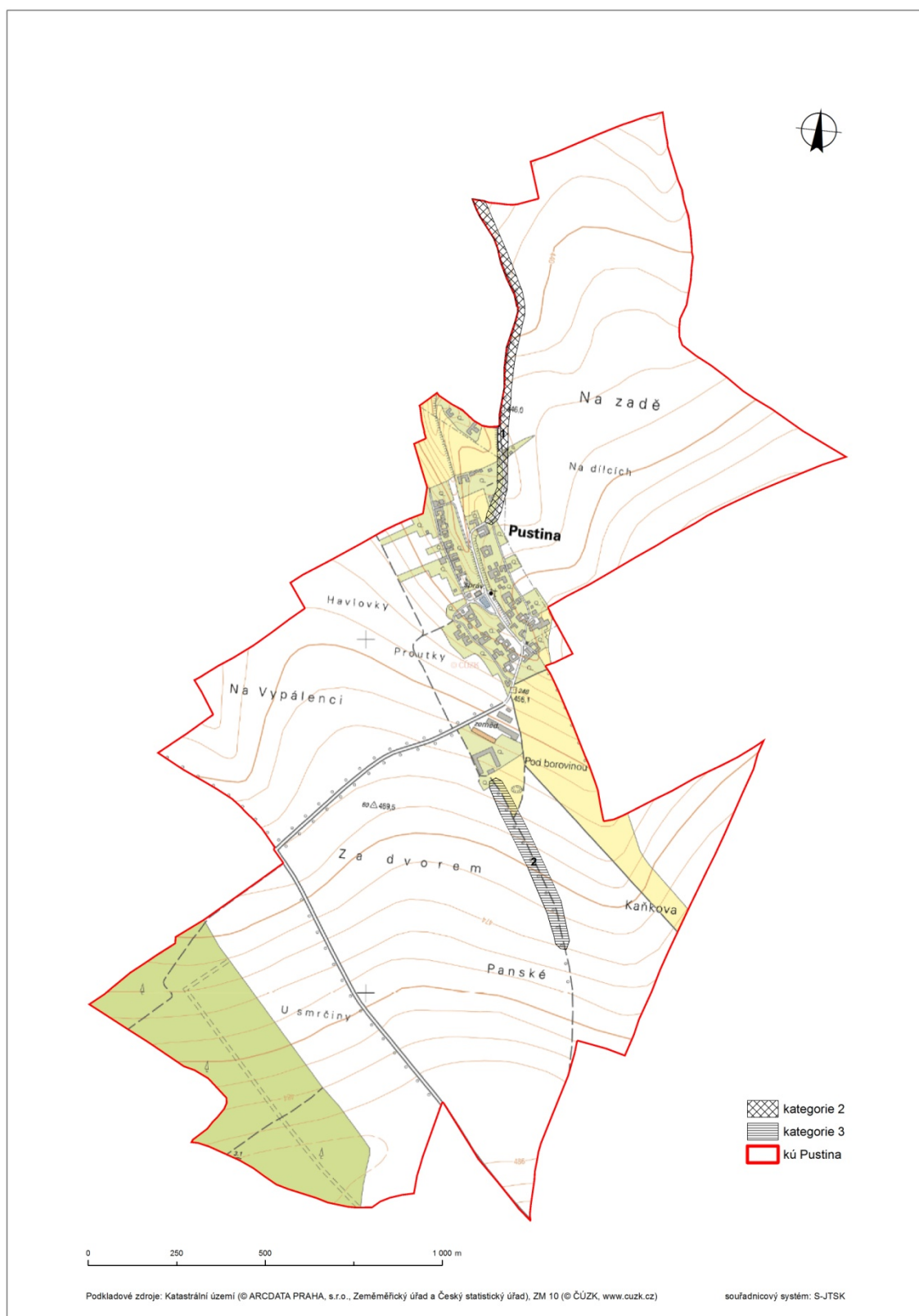
financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví.

2. Alej 2 (kategorie 3 - objekty s ohroženými hodnotami s potenciálem pro ochranu, obnovu či tvorbu, **přírodní a sociální hodnota**):

specifikace: obnova ovocných alejí,

spolupráce: obec, spolky a občané,

financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví.

Obr. 121 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem ků Pustina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašiček

Bučina

Ves Bučina nachází při silnici III/35834 z Cerekvice nad Loučnou na Nové Hradky asi 6 km od Vysokého Mýta. Jméno dostala obec od potoka, který pramenil v blízkém bukovém porostu nebo přímo od bukového porostu. Vznik obce není dostatečně objasněn, pravděpodobně vznikla počátkem 12. století. První písemná zmínka (nadační listina krále Vladislava II.) pochází z roku 1167. Celé území obce Bučina je územím s archeologickými nálezy, protože je osídlena již od 12. století.

K významnějším změnám v krajině došlo ve spojitosti se zemědělskou činností. Jednalo se o rozorávání mezí v 50. letech 20. století. Rovnoměrně rozmístěná orná půda tvoří poměrně velkou část území obce. Lesy na jihozápadním a jižním okraji představují malou část katastru obce. Na jihozápadním okraji obce, podél silnice III/35834 se nachází sportovní areál.

Jednotlivé domy jsou situovány převážně kolem návsi a dále podél komunikací. Přibližně čtvercová náves je diagonálně natočená směrem sever – jih. V prostoru návsi se nachází veřejná zeleň. Mezi uznané kulturní hodnoty patří stodola s kolnou domu čp. 30 zapsaná na seznamu památkově hodnotných objektů obce. K památkově hodnotným objektům obce patří objekty drobné lidové architektury čp. 3, stodola u čp. 19, dům čp. 28 v patře se sýpkou, usedlost čp. 45 s patrovým zděným domem u čp. 45, dům čp. 58, zděná stodola za budovou Obecního úřadu a litinové čerpadlo na návsi z roku 1928 (Obr. 122, Kučera a Teplý, 1997). V místě bývalé tvrze (pravděpodobně ze 13. století) byl později postaven opevněný dvorec, který je nejstarším statkem v obci. Budova obecního domu vychází z bývalé zemědělské usedlosti z konce 16. století. Před obecním úřadem jsou žulové pomníky s kovovými reliéfy Jana Husa, Jana Žižky a T. G. Masaryka a desky se 14 jmény padlých občanů Bučiny v I. světové válce. Budova školy pochází z roku 1902. Výuka ve škole byla ukončena v roce 1954. V horním patře se nachází knihovna a zasedací místnost.

Obr. 122 Litinové čerpadlo. Foto V. Stodolová

Vysvětlivky:

1 - Kostel sv. Jakuba Většího s ohradní zdí a hřbitovem	10 - Lipka
2 - Toleranční evangelický kostel s ohradní zdí a architektonickou vstupní branou	11 - Vodojem
3 - Dům č. p. 30 se stodolou a otevřenou kolnou	12 - Suchá retenční nádrž
4 - Litinové čerpadlo	13 - Les
5 - Obecní úřad	14 - Horní Dolce
6 - Hasičská zbrojnice	15 - Dolní Dolce
7 - Škola	16 - Polní cesta Polsko – Smeklo
8 - Hostinec U Hvězdy	17 - Požární nádrž
9 - Fara	18 - Mošnovy
	19 - Dětské hřiště
	20 - Hřiště
	21 - Rybník Louže
	22 - Skála

V Bučině se nacházejí dva kostely – katolický a evangelický. První zmínka o katolickém kostele sv. Jakuba Většího s ohradní zdí a hřbitovem pochází z roku 1346–1375. V roce 1557 kostel vyhořel a byl přestavěn. V roce 1872 nebo 1882 kostel opět podlehl požáru stejně jako dalších téměř 20 stavení. Poté byl znovu přestavěn (Obr. 124). Toleranční evangelický kostel s ohradní zdí s architektonickou vstupní branou a pozemkem je kulturní památkou zapsanou v památkovém rejstříku pod č. 100661. Základní kámen kostela byl položen v roce 1786. V roce 1883 byl vzhled kostela výrazně změněn. Vpředu byl postaven novorenesanční štít, kostel dostal novou střechu francouzského typu, zvětšil se počet oken i jejich rozměry, došlo i k radikální proměně interiéru. Kazatelna byla přestavena do čela kostela a nad novým vchodem byla vybudována dřevěná kruchta nesoucí varhany. V roce 1996 byl kostel opraven, dostal novou fasádu a interiér byl vymalován biblickými nápisy. V roce 2009 byla vyměněna střecha a nově osazena vstupní brána. Poblíž kostela se nachází budova fary (1866), v níž sídlí Jednota církve bratrské.

Obr. 124 Katolický kostel sv. Jakuba Většího s ohradní zdí a hřbitovem. Foto V. Stodolová

Mezi nejčastěji zmiňovanými hodnotami determinovanými respondenty bylo možné v území Bučiny identifikovat pět objektů bodového, liniového a plošného charakteru. Tyto objekty byly respondenty označovány jako zásadní. Všechny vyznačené objekty lze tedy považovat za subjektivní hodnoty krajiny, jejichž charakter je zpravidla sociální či přírodní.

Hodnota 1: Hřiště

Hřiště (Obr. 125) se nachází na jižním okraji zástavby obce. Původní fotbalové hřiště bylo znovu oseto trávou a rozšířeno o tenisové kurty. Část hřiště je také využívána jako hasičské cvičiště.

Obr. 125 Hřiště v Bučině. Foto V. Stodolová

Hodnota 2: Požární nádrž

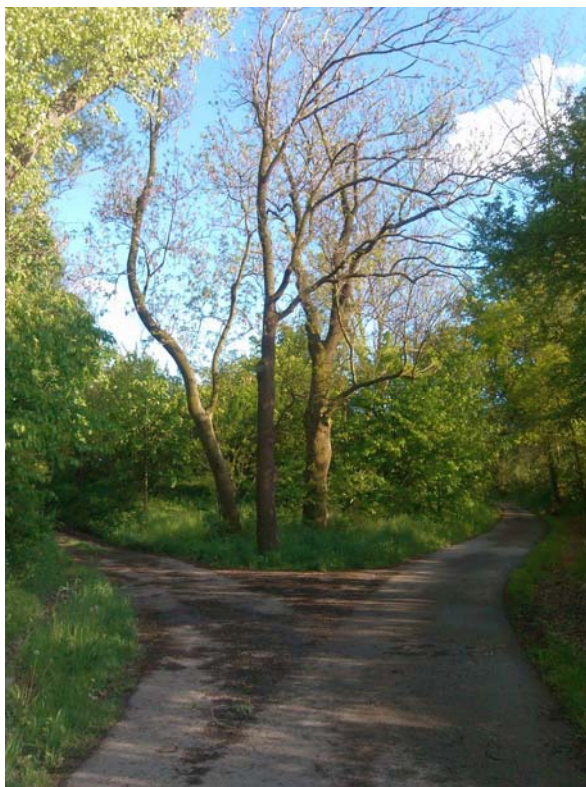
Požární nádrž (Obr. 126) se nachází v blízkosti bývalého areálu JZD. Nádrž se používá ke koupání, ale je nutná její rekonstrukce.

Obr. 126 Požární nádrž. Foto V. Stodolová

Hodnota 3: Polní cesta Polsko – Smeklo

Polní cesta (Obr. 127) v jihovýchodní části katastru obce Bučina je hojně využívána k procházkám. V roce 2009 byla opravena v rámci pozemkových úprav.

Obr. 127 Polní cesta. Foto V. Stodolová

Hodnota 4: Mošnovy

Pokračování polní cesty z centra obce k lesu na Mošnova. Na okraji lesa je umístěna dřevěná lavička (Obr. 128), ze které je za dobrého počasí vidět do dalekého okolí.

Obr. 128 Mošnovy. Foto V. Stodolová

Hodnota 5: Rybník Louže

Na návsi vedle Hostince byl dříve rybník neboli Louže (Obr. 129). Rybník byl kvůli výstavbě silnice zavezen (Obr. 130).

Obr. 129 Rybník Louže. Foto Archiv obce Bučina

Obr. 130 Místo bývalého rybníka Louže. Foto V. Stodolová

Vymezení objektů (ploch a linií na základě výstupu identifikace hodnot) a stanovení jejich potenciálu

Některé ze subjektivních hodnot označovaných residenty, lze dále využít pro strategii rozvoje území Bučiny (Obr. 131).

1. Rybník Louže (kategorie 1 – objekty se zaniklými hodnotami s potenciálem pro obnovu a tvorbu, **sociální a přírodní hodnota**):

specifikace: pohledové otevření koryta řeky Svratky ve vybraných úsecích a propojení české a moravské strany dřevěnou lávkou,

spolupráce: obec, občané a spolky,

financování: potřeba externích zdrojů.

2. Lidová architektura (kategorie 4 – objekty se zachovalými hodnotami s potenciálem pro tvorbu, **kulturně-historická hodnota**):

specifikace: návrh naučné stezky, minimalistická varianta s ohledem na ochranu soukromého vlastnictví jednotlivých chráněných objektů (označení začátku a konce trasy informační cedulí + vyhotovení speciálního průvodce/mapy dostupné na obecním úřadě),

spolupráce: obec, Národní památkový ústav, soukromí vlastníci,

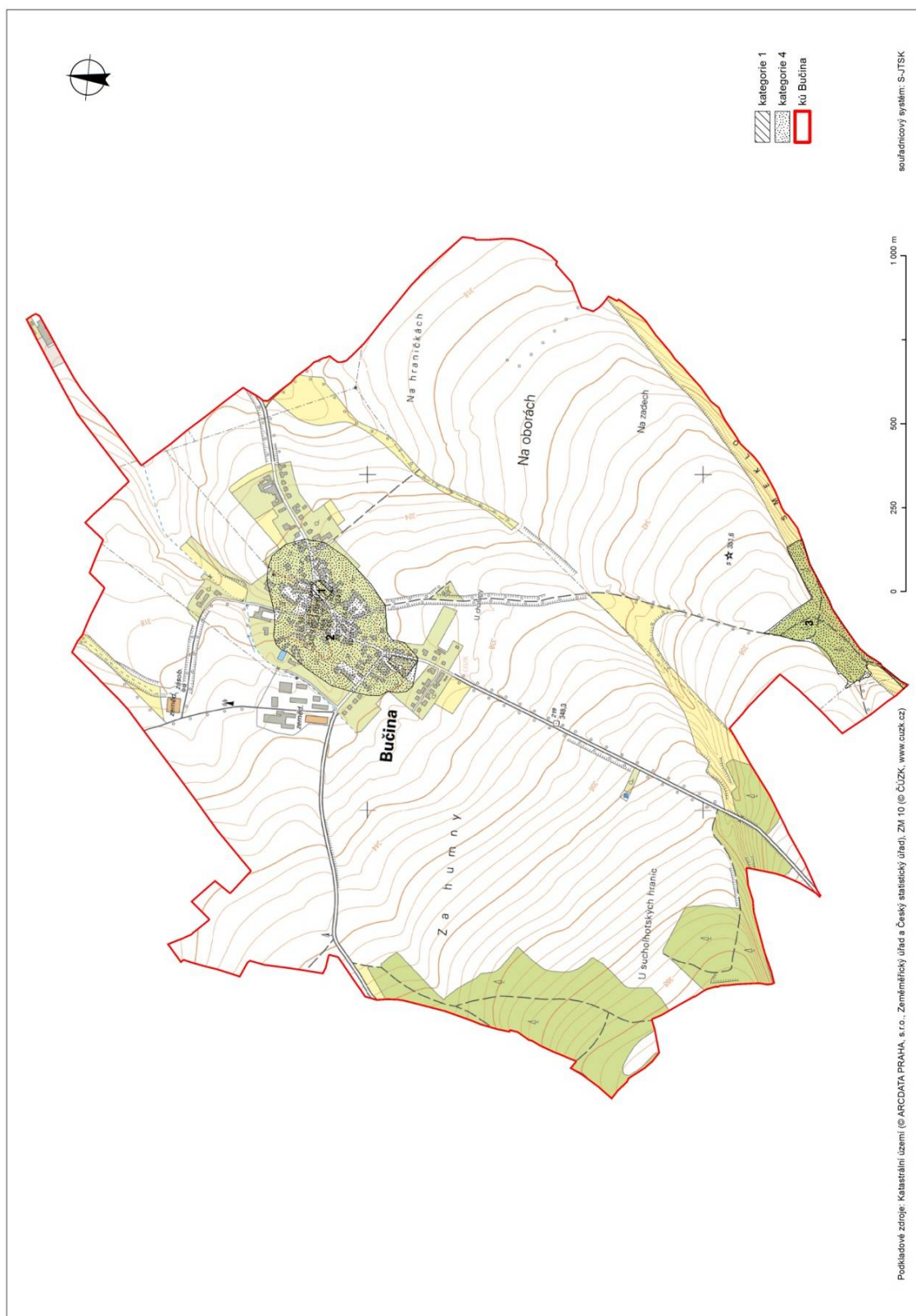
sinancování: potřeba externích zdrojů.

3. Mošnovy (kategorie 4 – objekty se zachovalými hodnotami s potenciálem pro tvorbu, **přírodní a sociální hodnota**):

specifikace: obnova dřevěné lavičky v místech původní instalace,

spolupráce: obec, spolky a občané,

financování: samofinancování, snížení nákladů formou dobrovolnictví.

Obr. 131 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Bučina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašíček

6.7 Hodnoty krajiny

Krajinné hodnoty třídíme podle různých kritérií. Mezi nejdůležitější zřejmě patří jejich podstata a potenciál jejich využití. Podle podstaty lze dělit hodnoty krajiny na přírodní, stavebně-architektonické, nehmotné – a pochopitelně jejich kombinace a varianty. Podle potenciálu využití můžeme rozeznávat hodnoty krajiny relaxační, poznávací a duchovní, opět včetně jejich průniků.

„Přírodní“ hodnoty krajiny jsou pochopitelně v naprosté většině případů vytvořeny nebo alespoň výrazně přeměněny člověkem. Termín přírodní spíše naznačuje, že tyto hodnoty zajišťují potřebný ekologický kontakt člověka s přírodním prostředím. Přírodními hodnotami mohou být lesy i rozptýlená zeleň, vodní toky a nádrže, skály a podobně. V některých případech se tyto hodnoty „objektivizují“ vyhlášením určitého stupně velkoplošné či maloplošné ochrany. V poslední době probíhá úmyslné vytváření přírodních hodnot v podobě postupného budování kostry ekologické stability krajiny, tedy biocenter a biokoridorů. Subjektivně bývají tyto nové přírodní hodnoty vnímány rozporuplně. Podle představ lidí zřejmě hodnoty vznikají a potvrzují se určitým relativně dlouhodobým vývojem. Například rybníky, které ve své době představovaly významné zásahy do krajiny, jsou dnes vnímány jako součást krajinného dědictví, zatímco nová biocentra a biokoridory na potvrzení svých hodnot dosud čekají. Navíc je jejich vybudování zpravidla spojeno se změnami vlastnických práv, což někteří lidé nesou nelibě.

Stavebně-architektonické hodnoty jsou vytvořeny člověkem. Ve venkovském prostoru sem patří zejména církevní stavby (kostely, kaple) nebo bývalá šlechtická sídla (hrady a jejich ruiny, zámky apod.). Samostatnou kapitolu představují technické památky jako mlýny, hamry, šachty, mosty a podobně. Mívají spíše bodový než plošný nebo liniový charakter a někdy představují dominanty v krajině. I stavebně-architektonické hodnoty mohou podléhat určité formě nebo stupni ochrany. Na rozdíl od přírodních hodnot nepodléhají umělé památky sukcesi, a proto jsou důležitá jejich údržba a stav.

Kyselka (2015) vyčlenil následující skupiny drobných historických prvků krajinné mikrostruktury:

- Funkční prvky: meze, hranečníky, staré cesty, mostky
- Technické památky: mlýny, pily, hamry, vápenky, bunkry, triangly atd.
- Prvky estetického a kompozičního rázu: aleje, drobné sakrální stavby, pomníky a malé památníky, drobné romantické stavby, rozhledny, vyhlídky, posedy, archeologické památky
- Infrastrukturní stavby nedávné minulosti: stavby socialistické velkovýroby, věže mobilních operátorů, větrné a solární elektrárny apod.

Sféra nehmotných hodnot krajiny je spojena s historickými nebo mytologickými událostmi a lokální kulturou. Tyto hodnoty bývají v krajině připomenuty pomníky a památníky, různými pamětními deskami, znameními, božími mukami, kříži, smírčími kameny a podobně. Nicméně jejich hodnota nespočívá tolik v uvedených hmotných projevech, ale v událostech s nimi spojených. Některé krajiny bývají spojovány i s postavami pohádkovými nebo vymyšlenými.

Význam krajinných hodnot se evidentně zvyšuje, pokud dojde ke kombinaci přírodních, stavebně-architektonických a nehmotných hodnot na jednom místě.

Relaxační hodnoty krajiny bývají spojeny s odpočinkem, regenerací sil, sportovním vyžitím. Zatímco odpočinek bývá ve venkovském prostředí spojován se zelení a klidem, sportovní vyžití vyžaduje určitou infrastrukturu. Mezi odpočinkem a sportem se nachází aktivní odpočinek, ve venkovském prostředí zejména turistika. Jejimi cíli bývají velmi často krajinné hodnoty všech typů.

Poznávací hodnoty krajiny hrají stále důležitější úlohu. Pro poznávání jsou vhodné hodnoty přírodní, stavebně-architektonické i nehmotné. Nicméně poznávací

hodnoty vyžadují určitý aktivní přístup toho, kdo o hodnoty pečuje. Může jít o jejich propojení naučnými stezkami, opatření informačními tabulemi i digitálními informacemi například prostřednictvím QR kódů.

Duchovní hodnoty krajiny mohou být vyjádřeny jako *genius loci*. Bývají spojovány se vzpomínkami a představami obyvatel a návštěvníků. Právě k nim se vztahuje největší část paměti krajiny.

Vedle reálných hodnot krajiny je nutno se zmínit i o hodnotách potenciálních. Mezi nimi lze jmenovat například současné průmyslové, těžební nebo dopravní stavby a zařízení, které se mohou stát technickými památkami. Potenciální hodnotu může představovat devastovaná krajina, která má být předmětem rekultivace, a tedy možnosti vytvoření nové „ideální“ krajiny.

Otázkou je, nakolik lze považovat venkovskou krajinu za hodnotu samu o sobě. V tomto případě je hodnotou nejspíše ruralita. Ačkoliv ruralita jako taková je zpravidla chápána v určitém kontextu, pojem rurality žije v lidských představách a každodenních praktikách současného světa. Jde o krajinu, v níž převažuje extenzivní využití země (zejména pro zemědělství a lesnictví), vyskytují se menší sídla, představující pevný vztah mezi objekty a extenzivní krajinou a charakteristické způsobem života, který je v souladu s identitou, založenou na respektování environmentálních a behaviorálních kvalit, odpovídajících extenzivně využívané krajině (Cloke, 2006). Extenzivně využívaná krajina se tudíž vyskytuje v každé ze tří podmínek rurality, což svědčí o jejím klíčovém významu. Za ohrožení uvedené hodnoty pak lze zřejmě považovat pronikání technogenních a urbánních prvků využití země, urbánních forem rezidenčních objektů a urbánního způsobu života do krajiny a venkovského osídlení. Paquette a Domon (2003) v souladu s našimi závěry uvádějí, že imigrace na venkov ani tak nemění makrostrukturu krajiny, ale ovlivňuje krajinu nerurálními praktikami nových osídlenců, jejich specifickou identitou a specifickým vnímáním kvalitativních hodnot krajiny.

V reálném prostředí dochází často k odlišnému vnímání hodnot krajiny optikou expertů a místních obyvatel. Hodnotou krajiny pro residenty tak může být taková část krajiny, která je pro odborný pohled nevýznamná (např. místo spojené se setkáváním a sociálními vztahy obecně, s individuálně prožitými událostmi, vzpomínkami apod.). Pro ucelený přehled o hodnotách konkrétního území by tedy měly být jako relevantní informační zdroj excerpovány paměti místních obyvatel. V této souvislosti lze hodnoty krajiny dělit na objektivní a subjektivní – problematice se podrobněji věnuje následující kapitola.

7 Moderní kronika obce

Koncept metodiky moderní kroniky obce (MKO) je zaměřen právě na zachycení komplexního pohledu na hodnoty krajiny. Primárním cílem metodiky je identifikovat, analyzovat a trvalým způsobem dokumentovat mizející svědectví o podobě české kulturní krajiny v první polovině minulého století zachycené ve vzpomínkách starší generace, a učinit je součástí kulturního dědictví obcí (vytvořit tzv. **moderní kroniku obce**). Úzce souvisejícím cílem je získat podklady na teoreticko-metodologické i aplikované bázi pro zkvalitnění plánovací praxe (zejména pro účely tvorby územního a krajinného plánu, strategického plánu obce či pro precizaci vymezování cílových charakteristik krajiny v Zásadách územního rozvoje). Dílčími cíli jsou:

- a) vytvořit databázi kvalitativních informací ve vztahu ke kulturní krajině a jejímu vývoji (obohacení dosavadního stavu poznání o mentální rozměr),
- b) popsat proměnu vnímání hodnot kulturní krajiny v čase,
- c) v návaznosti na Evropskou úmluvu o krajině prohloubit znalosti o kulturní krajině a jejím vývoji.

7.1 Pojmy užívané v metodice MKO:

struktura krajiny = souhrn vztahů mezi jednotlivými prvky krajiny,

prvek krajiny = relativně homogenní skladebná část krajiny s použitím kritéria land use,

land use = způsob využívání krajiny,

makrostruktura krajiny = kvantitativní charakteristika jednotlivých prvků krajinné struktury,

mikrostruktura krajiny = kvalitativní charakteristika jednotlivých prvků krajinné struktury,

matrice = plošně převládající prvek krajiny s relativně nejvyšší celistvostí a největším vlivem na dynamiku krajiny,

enklávy = plochy nelineového charakteru, které se výrazně odlišují od matrice,

koridory = útvary liniového charakteru, které se výrazně odlišují od matrice,

krajinný typ = relativně homogenní opakovatelná část krajiny,

kronika obce = dokument, který dle zákona 132/2006 Sb., o obecních kronikách, musí vést každá obec a zaznamenávat do ní důležité a pamětihodné události v obci. Dle zákona je nedílnou součástí kroniky příloha obsahující písemné, obrazové a zvukové záznamy,

moderní kronika obce = metodologicky jednotný dokument obsahující datové, textové, obrazové a zvukové záznamy o mentálním obraze historické a současné krajinné struktury a hodnotách krajiny,

hodnota krajiny = kvalitativní vlastnost krajiny, která podmiňuje její využití (vystupuje v roli limitu či vstupního faktoru rozvoje). Lze ji kategorizovat na subjektivní hodnoty (dle hodnotících soudů hodnotícího subjektu) a objektivní hodnoty (expertně objektivizované na základě právních norem a konsensu ve společnosti),

mapový podklad a mapový výstup = grafický *podklad* sloužící pro tvorbu podobného či nového typu vizuálního vyjádření konfigurace krajinných prvků a krajinné struktury (*výstup*),

mentální mapa krajiny – geografický mapový poklad se spontánním zákresem hodnot a asociací vypravěčem či tazatelem na základě výpovědí získaných rozhovorem,

mentální paměť krajiny – obraz krajiny ve vzpomínkách místních obyvatel.¹⁸

¹⁸ Historický kontext je s ohledem na věk respondentů vymezen zejména vývojem krajiny po II. světové válce, zájmové časové období lze však modifikovat dle konkrétních požadavků obce.

Metodologické principy

I.) Analýza:

- průzkumy a rozbor, včetně terénního průzkumu (na úrovni obce a v kontextu širších vztahů),
- tvorba a komparace mapových výstupů (současná a historická krajinná struktura).

II.) Aplikace

- polostandardizované rozhovory s residenty staršími 65 let.

III.) Syntéza

- identifikace hodnot a citlivých míst,
- komparace objektivních a subjektivních hodnot krajiny,
- stanovení potenciálu dílčích území.

IV.) Propozice a výstupy

- doporučení základního managementu území/hodnot krajiny,
- interaktivní multimediální nosič s obsahem vztaženým ke krajinné struktuře a její dynamice.

Související legislativa

Evropská úmluva o krajině,

zákon 132/2006 Sb., o kronikách obcí,

zákon 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů,

vyhláška 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a evidenci územně plánovací činnosti,

zákon 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů,

zákon 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

7.2 Proces tvorby moderní kroniky obce

Jednotka vymezená pro analýzu širších vztahů může být stanovena na základě individuálních potřeb výzkumníka a na základě individuálních vlastností území. Lze vycházet z mikroregionálních struktur (např. území dobrovolného svazku obcí, místní akční skupiny apod.), fyzicko-geografických předpokladů (např. povodí, výrazná geomorfologická hranice) nebo krajinné typologie (např. Romportl a Chuman, 2010; Löw a Novák, 2008).

Charakteristika širších vztahů vychází z konceptu primární, sekundární a terciární struktury krajiny. Primární struktura krajiny je tvořena zejména fyzicko-geografickými prvky. Do této struktury řadíme převážně abiotické prvky (geologický podklad a substrát, půdy, reliéf, klima, vodstvo) a potenciální přirozenou vegetaci¹⁹. Sekundární krajinná struktura vzniká na bázi primární struktury krajiny a je možné ji ztotožnit se současným využitím území (land use). Zahrnuje rozmanitý soubor hmotných prvků krajiny, které v současné době vyplňují zemský povrch. Terciární struktura krajiny je tvořena prvky socioekonomické sféry, jde o soubor nehmotných prvků a jevů, které souvisí se zájmy, projevy a důsledky činností lidské společnosti a jednotlivých odvětví v krajině a které se vážou na hmotné prvky primární a sekundární struktury krajiny. Podrobněji např. Miklós, Izakovičová (1997).

¹⁹ Potenciální přirozená vegetace je klimaxová (stabilizovaná) vegetace, která by se za předpokladu vyloučení dalšího působení člověka na určitém místě za určité doby vyvinula (v konceptu potenciální přirozené vegetace jsou již zakomponovány pozměněné podmínky primární struktury). Více Neuhäuslová (1998).

Výstupem je podrobná analýza krajinné struktury **správního obvodu obce** konfrontovaná s analýzou krajinné struktury zvoleného většího celku. Analýza území je dále prováděna na dvou úrovních – **makrostruktury** a **mikrostruktury** – jak pro území vybrané obce, tak za účelem determinace širších územních vztahů.

Makrostruktura

Jde o kvantitativní (absolutní či relativní) vyjádření prostorového seskupení jednotlivých druhů land use, popis je prováděn na základě běžně dostupných dat Českého statistického úřadu. Statistická data jsou zjišťována pro správní obvod obce a určenou úroveň individuálního regionu (mikroregion, povodí, ad hoc vymezené území, krajinný typ).

Aktuální data pro správní obvod obce jsou konfrontována s databází LUCČ Czechia (lucc.ic.cz), vytvořené Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy, s korekcí na aktuální správní uspořádání a se zřetelem k letům 1948 a 1990. Na základě tohoto srovnání je provedeno základní zhodnocení vývojového trendu území obce do těchto rámcových kategorií:

Tab. 6 Základní klasifikace vývojové dynamiky území v letech 1948-1990 a 1990-současnost

skokový vývoj území	alespoň v jedné z period dochází k proměně charakteru matrice na makroúrovni, přičemž proměna kategorií je realizována na protipólech stabilní/labilní složka krajiny
nerovnoměrný vývoj území	v celém sledovaném území nelze vysledovat jednotný trend vývoje krajinné struktury a zároveň se makrostruktura proměňuje (u plošně výrazných složek – 20 % a více rozlohy celého charakteru o 20 a více procent)
periodický vývoj území	v druhé z period lze sledovat návrat k původnímu charakteru krajinné matrice odpovídající krajinnému typu území
kontinuální vývoj území	v průběhu obou period nedochází k výraznější změně matrice či způsobu jejího obhospodařování
funkční změna území	v jedné z period dochází ke změně funkčního využití matrice (např. změna maloplošného hospodaření na velkoplošné, zavedení hospodářského využívání lesů apod.), pokud lze tuto změnu vnímat jako určující pro další vývoj území

Zdroj: Vlastní zpracování

Mikrostruktura

Prvním krokem k vyhodnocení krajinné mikrostruktury je determinace tzv. *horizontální struktury krajiny*. Horizontální struktura krajiny je složena ze tří základních skladebních součástí – *matrix*, *enkláv* a *koridorů*, které lze v krajině vymezit.

Analýza mikrostruktury je realizována zejména na úrovni správního obvodu obce, doplňkově i pro individuálně stanovený širší region. Na úrovni regionu jde o prostou interpretaci nejaktuálnější ortofotomapy doplněnou o aktualizaci terénním průzkumem.

Na úrovni obce je pro vyhodnocení typu krajinné mikrostruktury doporučována dílčí metodika (Zonneveld, 1995), která klasifikuje mikrostrukturu z hlediska množství, velikosti, tvarů, typů a celkového uspořádání jednotlivých skladebních částí.

Základní dílčí metodou zkoumání je **terénní průzkum** se záznamem do mapového podkladu. V první etapě dochází ke stanovení a ke korekci hranic jednotlivých druhů využití území (ad Tab. 1) a individuálnímu zpřesnění zkoumaných jednotek (např.

rozvedení položky vodní plochy o další podkategorie – mokřady, vodní toky; specifikace ostatních ploch – aktivní haldy, hřbitovy apod.). Dalším krokem je agregace jednotlivých prvků do tzv. **mapy horizontální struktury krajiny** tvořené třemi komponentami (matrix, koridory a enklávy). Porovnáním výsledné grafiky se Zonnenveldovou klasifikací stanovíme typ krajinné mikrostruktury.

Následný podrobný popis mikrostruktury vychází z rozboru:

- a) spojitosti matrice a rozmístění enkláv a koridorů v prostoru,
- b) původu enkláv a koridorů:
 - uměle vytvořené s pozitivním významem,
 - uměle vytvořené s negativním významem,
 - uměle vytvořené s funkčním významem,
 - introdukované,
 - zbytkové,
 - zdrojové,
 - ostatní,
- c) kontrastů mezi sousedními krajinnými prvky; vyhodnocení kontrastu mezi sousedními prvky se odvíjí o stanovení optimálního přechodového gradientu vyvážené krajiny:

zastavěná plocha=>zahrady=>orná půda/chmelnice/sady/vinice/vodní plocha=>trvalý travní porost/vodní plocha=>keřové pásmo=>lesní porost

Za velmi kontrastní lze považovat kontakt dvou nestabilních složek krajiny a chybějící keřové pásmo v zázemí lesních porostů. Za kontrastní lze považovat vynechání jednoho přechodového stupně. Referenční bází je krajina bez kontrastů, u které lze předpokládat vyšší ekologickou stabilitu.

- d) kvalitativní zhodnocení:
 - srovnání aktuální vegetace s potenciální přirozenou vegetací (dle Neuhauslová, 1998),
 - srovnání skladby lesních porostů s vegetačním stupněm,
 - zhodnocení zdravotního stavu porostů (subjektivní vnímání, konfrontace s imisní mapou).

Identifikace hodnot krajiny

Hodnota krajiny je dána souborem znaků, které podmiňují její využití (vystupuje v roli limitu či vstupního faktoru rozvoje). Lze ji kategorizovat na subjektivní hodnoty (dle hodnotících soudů hodnotícího subjektu) a objektivní hodnoty (expertně objektivizované na základě právních norem a konsensu ve společnosti). V ohnisku zájmu stojí obě polohy, jejichž konfrontací získáme informace o vnímání kvality prostředí residenty z jiného než expertního pohledu. V první fázi jsou hodnoty krajiny identifikovány dle objektivizované šablony (viz příloha č. 1) v rámci průzkumů a rozborů (*objektivní hodnoty krajiny*). Následně jsou hodnoty krajiny zjišťovány formou polostandardizovaných rozhovorů z pohledu místních obyvatel (*subjektivní hodnoty*), akcentován je historický detail. Na závěr jsou porovnány subjektivní a objektivní hodnoty krajiny a zjišťují se průniky.

Samotný pojem „hodnota krajiny“ je pojmem často užívaným, nicméně jeho podstata není v odborné literatuře přesně definována. Na legislativní úrovni je pojem užit v Evropské úmluvě o krajině, chybí však bližší specifikace. V přeneseném významu

můžeme tento pojem nalézt také v zák. č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), který používá slovní spojení „hodnota území.“ Tento pojem je pak rozvinut v prováděcí vyhlášce ke stavebnímu zákonu č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti. Kategorizací hodnot krajiny na teoreticko-metodologické bázi se zabývá např. Kupka (2010), jehož text s ohledem na úzký kontext historické kulturní krajiny slouží jako vhodný upřesňující materiál pro podrobný průzkum území obce se zaměřením na historické a duchovní hodnoty krajiny. V mezinárodním kontextu se typologií krajinných hodnot zabývá např. Brown a Brabyn (2012), Brown et al. (2014). Pojetí jeho autorského týmu je velmi blízké zaměření této metodiky, nicméně tato kategorizace je založena na komplexní bázi udržitelného rozvoje území a některé kategorie vystupují nad rámec mapování hodnot v kontextu moderní kroniky obce (např. výzkum a vzdělání, ekonomické hodnoty).

Vodítkem pro sumarizaci kategorií hodnot krajiny na úrovni obce uvedených v příloze 1 byla zejména vyhláška 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti. Přehled je tak výběrem souvisejících hodnot evidovaných v rámci územně analytických podkladů obce a byl dále doplněn o další okruhy dle potřeb tvorby moderní kroniky obce. Je zde obsaženo pět kategorií hodnot krajiny:

- kulturně-historické hodnoty krajiny,
- sociální hodnoty krajiny,
- rekreační hodnoty krajiny,
- hodnoty krajiny funkčního charakteru,
- přírodní hodnoty.

Účelem tvorby tohoto přehledu je poskytnutí vodítka pro identifikaci hodnot krajiny v terénu, nikoliv kategorizace samotná.

Vedení polostandardizovaných rozhovorů s rodáky

Cílovou skupinu jsou rodáci, případně starousedlíci (žijící v obci od svých pěti let) ve věkové kategorii 65 let a více. Pro získání objektivizovanějšího pohledu na krajinnou strukturu v mentálním obraze obyvatel je doporučeno provádět 10 rozhovorů. Počet je však možné přizpůsobit ad hoc konkrétním podmínkám každého území, minimálně by však mělo být vedeno 5 rozhovorů. Pokud neexistují bariéry (např. zdravotní stav vypravěče), měl by být rozhovor veden přímo v terénu. Pokud nelze rozhovor vést tímto způsobem, doporučuje se setkání na veřejném místě (obecní úřad, knihovna, škola apod.). V obou případech je nutným pokladem pro rozhovor aktuální mapový podklad zkoumaného území (např. katastrální mapa či ortofotomapa), součástí rozhovoru je záznam do mapového podkladu. Osnova otázek polostandardizovaného rozhovoru je obsahem přílohy č. 2 této metodiky. Otázky jsou směřovány do tří základních rovin minulost – současnost – budoucnost (pro tuto časovou řadu jsou identifikovány hodnoty). Z rozhovoru je pořizována audionahrávka a fotodokumentace, případně videozáznam. Před vedením rozhovoru je třeba opatřit písemný souhlas vypravěče.

Výstupy metodického postupu

Moderní kronika obce by měla obsahovat:

Multimediální nosič, webová stránka – audionahrávka rozhovoru s pamětníky doplněná obrazovým materiálem (fotografie a videozáznam) místně souvisejícím s ústně popisovanými lokalitami či událostmi (lze nahradit či doplnit přepisem rozhovorů s obrazovým materiálem, např. fotografiemi a nákresey, v tištěné podobě).

Mapové výstupy (např. dle metodiky uvedené v této publikaci, lze nahradit či doplnit mentální mapou a manuálně vyhotovenou mapou horizontální struktury):

- současná struktura krajiny (na podkladě ortofotomapy),
- historická struktura krajiny (na podkladě Stablního katastru a leteckých snímků)
vizualizace hodnot v podkladu současné struktury krajiny (příklad viz Obr. 73):
 - hodnoty objektivní (stanovené dle metodiky tvorby MKO),
 - hodnoty subjektivní (zjištěné dle rozhovorů s residenty), vč. **hodnot vymizelých či ohrožených**,
- **rekonstrukce krajiny** dle zjištění z rozhovorů a vytvoření **hypotetické mapy území** (syntéza hodnot identifikovaných v minulosti a žádoucí podoby v budoucnosti).

Doporučení základního managementu území/hodnot – podklad pro územní, strategický a krajinný plán na místní úrovni by mělo obsahovat:

- analýzu krajinné struktury na bázi makrostruktury a mikrostruktury s důrazem na území správního obvodu obce zasazeného do kontextu širších vztahů.
- identifikaci hodnot,
- realizaci rozhovorů a besed,
- konfrontaci a kategorizaci hodnot, stanovení budoucího managementu hodnot krajiny – návrh strategie (vazba na grafické vymezení objektů a stanovení jejich potenciálu).
- tvorbu výstupů dle metodiky pro tvorbu moderní kroniky obce,
- **rekonstrukci krajiny** dle zjištění z rozhovorů a vytvoření **hypotetické mapy území** (syntéza hodnot identifikovaných v minulosti a žádoucí podoby v budoucnosti),
- **vymezení objektů** (ploch a linií na základě výstupu identifikace hodnot) a **stanovení jejich potenciálu dle kategorií 1-5** viz Tab. 5 (příklad viz Obr. 77),
- **návrh regulativů.**

Srovnání novosti postupů

Strukturální změny krajiny lze poměrně dobře kvantitativně i kvalitativně analyzovat, hodnotit a poznatky transponovat do rozhodovacích procesů a plánovacích nástrojů (např. Skaloš, 2012; Skaloš et al., 2011; Salašová et al., 2010; Brierley, 2010; Lipský, 2001). Velmi zřídka se však v rámci výzkumu dynamiky kulturní krajiny uplatňuje sociální a mentální rozměr těchto změn. Přičemž právě tyto mentální vazby na krajinu jsou často určující pro utváření lokální identity a stabilizaci venkovského osídlení. Lokální identita navázaná na kulturní krajinu často sehrává roli v rozvoji regionů. Za klíčovou ji považují ve svém výzkumu i Zanon, Geneletti (2011). Roli kulturního dědictví při utváření identity na lokální úrovni potvrzuje i Roigé Ventura a Arrieta Urtizberea, (2010). Podle Corsale a Iorio (2010) lze právě tohoto vztahu využít k rozvoji (často marginálních) venkovských oblastí, zejména se zaměřením na využití v rozvoji cestovního ruchu a vystavění rozvojové strategie na regionálních unikátních vazbách. Svými výzkumy identity v návaznosti na kulturní krajinu tuto tezi potvrzují i Antonioni et al. (2010). Kasuistikou (anglosaské země) a složitými vztahy mezi identitou, pamětí, kulturním dědictvím a kulturní krajinou se zabývají ve své knize i Moore, Whelan (2007). Ovšem kolektivní (též historická či sociální) paměť v kontextu kulturní krajiny, její dynamika a role při vytváření identity je ve výzkumu (na národní i mezinárodní úrovni) poměrně opomíjená. Doplnění komplexního výzkumu kulturní krajiny i o tento rozměr poznání je velmi potřebné, inovativní a uplatnitelné v praxi. V současné době lze nalézt jen dílčí výzkumy – např. Barthel et al. (2010), Gimmi, Burgi (2007) či Jones et al. (2010).

Novými postupy jsou zejména:

- tvorba **moderní kroniky obce** formou multimediálního interaktivního nosiče či webové stránky (audio a videozáznam, fotografická a mapová dokumentace včetně vyhodnocení historického vývoje krajinné struktury na základě objektivizujících podkladů, případně vizualizace mentálního obrazu krajiny v polovině minulého století),
- metodicky upravený způsob zapojení starší generace do plánovacích procesů na místní úrovni.

7.3 Popis uplatnění metodiky

Metodika je určena všem aktérům rozvoje obcí na lokální a mikroregionální úrovni. Především je určena pro starosty jako hybatele obecního života, metodika však může být použita i výkonnými orgány spolupracujících struktur (např. místní akční skupiny, mikroregionu a dobrovolného svazku obcí), místními školami, kulturními spolky a neziskovými organizacemi obecně, a v neposlední řadě též občany. Metodika bude využitelná jako:

- nadstavba zákonné povinnosti vést obecní kroniku (zákon 132/2006 Sb., o obecních kronikách),
- podklad pro zpracování územního, strategického či krajinného plánu obce a vymezení cílových charakteristik krajiny v Zásadách územního rozvoje,
- dokumentační nástroj poválečného vývoje krajiny s vazbou na sociální historii a mentální paměť.

8 Paměť venkovské krajiny

Podle Zikové a Fatkové (2014) každá společnost vytváří v prostoru, který obývá, určitý rámec, kam zasazuje své vzpomínky. Jednotlivci a skupiny vytvářejí své představy o krajině prostřednictvím jejich ukotvování v prostoru. Sdílené představy o krajině jsou dále strukturovány sociálním kontextem.

Přírodovědný přístup pojímá paměť krajiny jako stav rovnováhy, do níž by se krajina měla vracet po různých geologických, klimatologických a dalších přírodních jevech (např. Brierley, 2010). Stewart a Strathern (2003) studují paměť krajiny z antropologického hlediska. Berou přitom v úvahu vztah mezi místem, prostorem, identitou, nacionalismem a historií. Obrat k výzkumu krajinné paměti souvisí s poznáním, že studium společnosti nemůže být objektivní, odideologizované, prosté hodnot, apolitické. Krajina přestala být nazírána jako výsledek pouze přírodních procesů ve větší či menší míře ovlivňované člověkem, ale také jako sociálně-kulturní produkt (O'Keeffe, 2012). S vnímáním krajiny souvisejí emoce, které jsou podmíněny politicky, genderově, prostorově. To se v našem pojetí týká terciérní vrstvy krajiny, která bývá chápána jako jakási nadstavba na „objektivně“ existující základně. Vzhledem k tomu, že terciérní struktura krajiny je nejhůře podchytilitelná daty, bývá jí v různých odborných studiích přikládáno poměrně malé místo, i když v obecné rovině se její význam uznává.

Tentýž autor uvádí, že paměť krajiny bývá často chápána jako průnik historie a krajiny, ale ve skutečnosti paměť znamená víc než prostá historie, která není ničím více, než přenosem jedné linie nebo svazku linií z minulosti do přítomnosti. Paměť však zahrnuje nejen fakta, ale i jejich vnímání a vyvolané emoce. Velmi často ovšem paměť zahrnuje spíše vnímání interpretace proběhlých událostí než vnímání skutečnosti, které se navíc u různých individuů může lišit. Balej et al. (2010) připomínají, že na jedné straně existuje krajina a informace o ní, a na druhé straně pozorovatel, který nepředstavuje objektivní entitu, ale aktivního činitele se svými motivacemi. Paměť není jen odrazem minulosti, ale vytvářením nové hodnoty, vznikající v relaci se současností (Jones, 2012).

Nedílnou součástí paměti je ovšem i zapomínání, případně ignorování. Charakteristiky dávných zapomenutých krajín pomáhá odhalovat archeologie (Hill, 2013). Relativně nedávné krajiny jsou zachytilitelné v kronikách, starých fotografiích a obrazech, literatuře nejrozličnějšího charakteru včetně beletrie a dalších pramenech (např. Queiroz, 2006). Zachytit vzpomínky pamětníků bylo jednou z možností, která ovšem rychle mizí. Samozřejmým problémem je vystižení kolektivní paměti na rozdíl od individuální, případně pochopení, které skupiny obyvatel věnují pozornost paměti krajiny a které mají tendenci zapomínat. Kolektivní paměť se tvoří zpravidla prostřednictvím dialogu, zprostředkovávaném různými institucemi, jako jsou školy, veřejné ceremonie, literatura a umění, rodina a přátelé a podobně (Shackel, 2001). Nejde však jen o řadové obyvatele, ale i o výzkumníky. Renes (2015) uvádí, že mladá generace odborníků je vybavena moderními metodami včetně GIS. Co jí ale chybí, je historická znalost a povědomí výsledků předcházejících generací odborníků.

Je samozřejmě třeba vzít v úvahu i epochu, v níž paměť krajiny zkoumáme. V současné době lze ve střeoevropských podmínkách hovořit o etapě postindustriálního vývoje (případně přechodu od období fosilních paliv k éře globální informační společnosti), který se nepochybně odráží i ve vnímání krajiny. V minulosti byla industriální krajina (v podmínkách venkova krajina intenzivního zemědělství) vnímána jako součást bohatství společnosti. Masové nasazení kombajnů bylo hlavním propagačním obrazem české venkovské krajiny. Dnes je intenzivně zemědělsky využívaná krajina považována minimálně za neatraktivní. V našich podmínkách je intenzivní zemědělství často spojováno s obdobím reálného socialismu, i když naše data ukazují, že stupeň zornění byl v předsocialistickém období vyšší. Nostalgické představy o ideální venkovské krajině směřují někdy až do feudálního období, což ovšem není nic nového. To je ovšem zcela mimo realitu ekonomicky i sociálně.

Kolejka a Klimánek (2012) uvádějí, že změna vnímání krajiny může v českých podmínkách částečně souviset i se změnou politických a ekonomických poměrů, s otevřenější informovaností o environmentálních problémech a jejich projevech v krajině, s jiným přístupem k moci. Objekty v krajině, které byly dříve zdrojem důchodů a tedy i životní úrovně, byly vnímány pozitivně, ale po ztrátě jejich funkčnosti mohou být vnímány opačně.

Otázka vnímání krajiny je ve vědecké literatuře aktuální od 60. let minulého století. Bell (2012) dokonce používá percepci krajiny k její definici. V jeho pojetí je krajina tou součástí životního prostředí, která je polem našich současných aktivit a je ohraničena naším vnímáním. V současné době se hledá nová úroveň symbiózy přírody a společnosti. Podle Naveha (1998) by mělo jít o funkční integraci krajiny přírodní a kulturní se zdravější a obyvatelnější technogenní krajinou. Za konkrétní východisko nebo alternativu post-industriálního vývoje venkovské krajiny bývá přijímána koncepce multifunkčnosti (Ling et al., 2007; Almsted et al., 2014). Lze předpokládat, že tento měnící a vyvíjející se přístup ke krajině se odrazí rovněž ve vnímání krajiny a jejích změn.

Existují různé teorie a dokonce metriky hodnocení vnímání krajiny, založené převážně na vizuálním vnímání (ačkoliv s krajinou jsou spojeny i zvuky, zápachy, pocity). Jde o kvazi objektivní výzkumy, založené na sérii indikátorů (např. Frank et al., 2013). Tyto pokusy jsou zpravidla prováděny experty. Role občana – uživatele krajiny bývá zanedbávána (Kaymaz, 2012). Tím se ovšem experti ochuzují o významná stanoviska a nápady a mohou se dostat do budoucího konfliktu. Problém je ale i v tom, že „objektivní“ kritéria kvality poskytují velmi často zcela jiné výsledky, než kritéria „subjektivní“ – tedy jak je krajina vnímána obyvateli nebo návštěvníky. A právě tato subjektivní kritéria jsou rozhodující pro vztah lidí ke krajině a v případě turistů také pro rozhodnutí, zda danou krajinu navštívit. Mají tudíž i ekonomický dopad. Cílek a Ložek (2011) ostatně uvádějí, že rozdíly mezi krajinami spíše cítíme, než abychom je uměli pojmenovat. Kučera a Kučerová (2010) proto hodnotili hodnoty venkovské krajiny a její identitu v šesti vybraných územích Česka mimo jiné na základě sociologických metod.

Samozřejmě je otázkou, jakým způsobem by se měla percepce krajiny vyjadřovat, aby byla uchopitelná pro další analýzy. Cloquel-Ballester et al. (2012) předkládají pokus o sémantické vyjádření vnímání krajiny. Fotografie a školní soutěže použili při výzkumu krajiny například Löschner et al. (2013). Nicméně krajina není jen to, co vidíme našima očima, ale to, co vnímáme v interakci s naším myšlením. Je tedy zřejmé, že vnímání téže krajiny se může lišit podle věku, pohlaví, vzdělání, kultury (etnika), sociálního zařazení, ale i psychického stavu a řady dalších znaků a dále že vnímání krajiny se u téhož jedince může v čase měnit. Klíčovým pojmem se stává estetika krajiny. Ale i krajina, která neodpovídá obecným představám o estetice, má své hodnoty, které mohou být vnímány pozitivně.

Jednou z možností zachycení krajiny je fotografie. Avšak při našem výzkumu jsme se setkávali spíše s fotografiemi budov nebo lidí při zemědělské činnosti – nikoliv s fotografiemi krajiny. To může vyplývat jednak ze skutečnosti, že pro zachycení krajiny bylo třeba vyspělejší fotografické technologie, která ne vždy byla ve venkovských podmínkách k dispozici, jednak z toho, že krajině jako takové nebyl přikládán takový význam. Podstatná byla půda jako výrobní faktor, jako prvořadá podmínka pro přežití generací.

Lepší představu mohou poskytnout eventuální obrazy (po odečtení autorské licence). Ostatně dříve byl termín krajina používán pro popis konkrétního obrazu místa často představený v literatuře nebo krajinomalbě (Strang, 2008).

9 Diskuse a závěry

Röhring a Gailing (2006) srovnávali suburbanizovaný mikroregion Barnim a periferní a pohraniční (s Polskem) Oderbruch, aby získali představu o současné dynamice kulturní krajiny v postkomunistickém severovýchodním Německu. Došli k následujícím závěrům:

- Kulturní krajina jakékoliv kvality může být zpravidla reálně oceněna pouze lidmi z vnějšku.
- Multifunkčnost kulturní krajiny by měla být využita jako nástroj k překonání sektorového přístupu; to umožní aktivizovat široké spektrum aktivit v krajině.
- Kulturní krajina je prostorem aktivity v rámci regionalizačních procesů.
- Management kulturní krajiny musí pracovat se závislostí na předchozím vývoji a s perzistentními prvky.
- Kulturní krajina je základním zdrojem regionální identity, která je důležitým faktorem stability a rozvoje regionu.
- Kulturní krajina má image, který je výsledkem dlouhodobého vývoje; image disponuje značnou setrvačností a může být málo závislý na reálném vývoji.

Podstatné pro přijetí opatření, umožňující komunitám a jejich zdrojům přežít, je podle Flory (2001) nalezení společné báze pro lidi, kteří se emočně, symbolicky nebo ekonomicky ztotožňují s místem. Z toho vyplývá, že vztah lidí k místu a krajině včetně její dynamiky je významný pro udržitelný vývoj. Hodnocení krajiny vychází pochopitelně z různých základů (viz Wojtkowski, 2004). Z ekonomického hlediska je významný ekonomický přínos, to znamená zisk. Přitom by mělo být ještě rozlišováno mezi ziskem okamžitým (krátkodobým) a dlouhodobým. Jiným úhlem hodnocení je přínos krajiny ke kvalitě života. Nevýhodou tohoto kritéria je, že je mimoekonomické. To znamená, že subjekty, zainteresované na tomto kritériu bývají odlišné od vlastníků a navíc chybí jasná kritéria přínosu navrhovaných opatření, vyjádřená například ve finančních ukazatelích.

Claval (2012) uvádí, že dnes je role kulturní krajiny stále více spatřována v lokalizaci paměti respektive kolektivní identity. To je zvláště důležité v době, kdy západní civilizace svou identitu ztrácí. Krajina je také významným médiem, zprostředkujícím politizaci prostoru. Studium krajiny zdůrazňuje komplexní vztah mezi sociálními skupinami a prostorem. Proto hraje stále větší roli v pochopení sociálního vědomí v čase.

Důležité jsou i hranice krajiny, jak časové, tak prostorové. Časové hranice se vztahují k politickým změnám. Jde přitom nejen o reálné změny krajiny, ale i k náhledu na krajinu (Palang, 2010). V případě venkova se stále znovu opakuje motiv jakési idealizace minulé krajiny, zatímco v komunistické epoše bylo všechno špatné a nyní se situace spíše napravuje. Nicméně fakta a analogie s vývojem v západní Evropě ukazují poněkud jiný obraz. Vývoj venkovské krajiny je pochopitelně ovlivněn zejména vývojem zemědělských technologií. Změny v makrostruktuře v komunistickém období lze z dnešního pohledu hodnotit spíše pozitivně. Podstatné negativní i pozitivní změny se odehrávaly a i dnes odehrávají především v mikrostruktuře krajiny. V subjektivních názorech na krajinu se často odrážejí biografie lidí, které jsou podmíněny osobním prožitkem i ideologií. Je zřejmé, že krajina musí být nahlížena v konkrétních historických souvislostech. V poslední době se hovoří o změnách venkovské krajiny pod vlivem společné zemědělské politiky Evropské unie (Roose a Sepp, 2010).

Na rozdíl od minulosti krajina již není pouze zdrojem, ale lidé od ní očekávají také určité naplnění estetických zážitků, vytvoření pocitu identity místa. Tato identita je ve středoevropských podmínkách významným motivačním prvkem. Říha (2002) na druhé straně upozorňuje, že degradovaná krajina neznamena jen devastaci přírody, ale také narušení vztahu obyvatel k území a v konečném důsledku i vztahů mezi lidmi navzájem. Vytváří se pocit dočasnosti, provizoria, nezakotvenosti. Zničená krajina mrzačí i lidskou

duši. Autor měl na mysli především krajinu, devastovanou rozsáhlou povrchovou těžbou. To je ovšem extrémní případ. Nicméně v určité omezené míře lze tuto myšlenku vztáhnout na každé narušení krajiny.

V poslední době se stále více hovoří o veřejné účasti při plánování krajiny. K tomu se využívají metody GIS. Výsledkem je metoda PP GIS (Steinmann et al., 2004). Základními principy jsou interaktivita mezi občany a plánovači, vizualizace, která umožňuje lepší pochopení prostorových souvislostí a využitelnost pro relativně široké vrstvy obyvatel. Brown et al. (2011) ukazují, jak tato metoda pomáhá identifikovat ekosystémové služby, tedy služby, které lidé dostávají od ekosystémů a které ovlivňují kvalitu jejich života. I když tato metoda umožňuje zapojit do procesu tvorby krajiny veřejnost, nemůže zcela nahradit terénní výzkum.

10 Summary

The publication deals with the development of macrostructure and microstructure of the rural landscape. Empirical part analyses the developments in the six selected micro-regions. Development of landscape macrostructure was observed in years 1845, 1948, 1990 and 2013. The area of arable land decreased in the upland regions throughout 1848 with the largest decrease in the period 1948-1990. Lowland micro-regions are characterized by a reduction in arable land during the communist period, a small increase in pre-communist era, and small changes in post-communist time. In general, there was conducted more forestation, which is recognized during the period 1948 - 1990 in all micro-regions. Expanses of grassland decreased in all micro-regions in the pre-communist period as a result of the intensification of agricultural production. However, there was recorded extremely rapid drop of grassland in the lowlands, while the process was slower at highlands. A decline of grassland in the lowlands continued also in the communist period, while in the mountainous microregions occurred the opposite trend. In the current period, the growth of grassland areas is the most probably conditioned by the European subsidies. Other built-up areas that mostly characterize urban land use, grew larger in all micro-regions and seasons.

Evolution of the microstructure in the countryside was characterized by collectivisation and its consequences after WW2, such as increasing of the hides, destruction of natural boundaries and scattered greenery, stepping amelioration even in areas where it was not appropriate etc. This resulted in a serious interference between the aesthetics of the landscape and the environment. Recently, there are more and more visible changes related to suburbanization and technical infrastructure. They are characterized by the emergence of other barriers in the landscape, such as roads or fences. On the other hand, there is a tendency to return value to the rural landscape in the form of implementation of measures connected to an ecological stability, creation of public green spaces and landscape dominants.

Significant attention is paid to the values of rural landscapes that are represented by the examples of individual cadastral areas within selected micro-regions. Values are allocated based on maps and aerial photographs from different time periods as well as based on field research and interviews. The results are maps of landscape values, structured by the nature, objectivity and subjectivity.

In practical terms, the work brings the methodology of modern chronicle of the village. It is about recording a building development besides the history of life in the village as well as the development of an open countryside, which has not yet been captured in its essence. The aim is also to take an advantage of last chance to record a post-war development of our rural landscape through the remaining witnesses. Part of such a chronicle would be provided in addition by graphics and audio recordings.

Seznam obrázků

Obr. 1 Klasifikace typů krajinné mikrostruktury podle Zonnevelda. Zdroj: Sklenička 2003	9
Obr. 2 Poloha jednotlivých případových studií v rámci Česka. Kreslila J. Pokorná	14
Obr. 3 Novoměstsko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček	15
Obr. 4 Krajina Novoměstska. Foto H. Vavrouchová	16
Obr. 5 Krajina Novoměstska tvoří pestrou mozaiku různých způsobů využití. Foto H. Vavrouchová	17
Obr. 6 Řada obydlí na Novoměstsku si zachovala starobylý charakter. Foto H. Vavrouchová	18
Obr. 7 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel Novoměstska. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011 a vlastní zpracování	19
Obr. 8 Krajina Novoměstska je atraktivní pro cestovní ruch. Foto H. Vavrouchová	20
Obr. 9 Podluží – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček	21
Obr. 10 Typická krajina Podluží. Foto M. Ševelová Chyba! Záložka není definována.	
Obr. 11 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel Podluží 1869–2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ	24
Obr. 12 I na Podluží najdeme solární elektrárny na nejkvalitnější orné půdě. Foto. M. Ševelová	24
Obr. 13 Venkovská krajina Podluží je protáta dálnicí D2. Foto M. Ševelová	25
Obr. 14 Šlapanicko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček	26
Obr. 15 Komponovaná krajina zámeckého parku ve Slavkově u Brna. Foto A. Vaishar	27
Obr. 16 Mohyla míru na Prackém kopci připomíná bitvu u Slavkova. Foto A. Vaishar	28
Obr. 17 Jeden ze skladových objektů, který vyrostl v původně zemědělské krajině severně od Šlapanic. Foto A. Vaishar	29
Obr. 18 Graf Šlapanicko – vývoj počtu obyvatel v období 1869–2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ	30
Obr. 19 Intenzivně zemědělsky využívaná zemědělská krajina Šlapanicka je přerušována zelení kolem sídel, vodních toků a vyvýšených poloh. Foto A. Vaishar z Prackého kopce	31
Obr. 20 Bedřichovice, místní část Šlapanic. Foto A. Vaishar	32
Obr. 21 Bystřicko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček	33
Obr. 22 Nádraží v Rožné. Foto H. Lincová	34
Obr. 23 Mozaika krajiny Bystřicka. Foto H. Lincová	35
Obr. 24 Vesnice na Bystřicku jsou převážně malé, jednotlivé budovy kopírují terén. Na starší zástavbu navazují moderní vilky. Foto H. Lincová	36
Obr. 25 Vývoj počtu obyvatel mikroregionu Bystřicka v období 1869–2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ	36
Obr. 26 Sídlo nejvýznamnějšího podniku v mikroregionu – DIAMO v Dolní Rožínce. Foto H. Lincová	38
Obr. 27 Hrušovansko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček	40
Obr. 28 Součástí krajinné mikrostruktury je i drobná sakrální architektura. Foto: S. Kozlovská ..	41
Obr. 29 Zavlažování orné půdy je ve většině případů nutné. Foto S. Kozlovská	42

Obr. 30 Vývoj počtu obyvatel mikroregionu od roku 1869 do roku 2011. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR, Sčítání lidu 2011. Praha: ČSÚ	43
Obr. 31 Chorvatský dům v Jevišovce – centrum kulturního života chorvatské minority. Foto S. Kozlovská	44
Obr. 32 Krajina Vysokomýtska. Foto V. Stodolová	45
Obr. 33 Vysokomýtsko – využití země. Podkladové zdroje: Ortofoto (© ČÚZK, www.cuzk.cz), Katastrální území (© ARCDATA PRAHA, s.r.o., Zeměměřický úřad a Český statistický úřad). Kartografie: T. Mašíček	46
Obr. 34 Vysokomýtsko: rozhraní mezi lesem a polem je tvořeno polní cestou. Foto: V. Stodolová	47
Obr. 35 Krajina Vysokomýtska. Foto V. Stodolová	48
Obr. 36 Vesničky jsou obklopené ornou půdou. Foto V. Stodolová	49
Obr. 37 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel v mikroregionu Vysokomýtsko. Data: ČSÚ Praha, zpracoval A. Vaishar	50
Obr. 38 I na Vysokomýtsku jsou významnými prvky krajinné mikrostruktury okraje lesů a polní cesty. Foto V. Stodolová	51
Obr. 39 Do české venkovské krajiny se vrací chovy koní. Foto V. Stodolová	51
Obr. 40 Novoměstsko: využití země 2013 [%]. Zdroj: ČSÚ Praha, vlastní zpracování	53
Obr. 41 Novoměstsko: dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013 ČSÚ Praha; vlastní zpracování	54
Obr. 42 Typická krajina Novoměstska. Foto H. Vavrouchová	54
Obr. 43 Mikroregion Podluží – využití země 2013 [%]. Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování	55
Obr. 44 Podluží: dlouhodobý vývoj využití země. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013 Praha: Český statistický úřad, vlastní zpracování	55
Obr. 45 Krajina Podluží. Foto M. Ševelová	56
Obr. 46 Vodní prvek hraje v krajině Podluží významnou úlohu. Foto M. Ševelová	56
Obr. 47 Šlapanicko – využití země 2013 [%]. Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování	57
Obr. 48 Šlapanicko: Dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013 Praha: Český statistický úřad, vlastní zpracování	57
Obr. 49 Velké lány polí v katastrálním území Podolí. Foto A. Vaishar	58
Obr. 50 Poněkud zanedbaná zahrádkářská kolonie v údolí Říčky u mezi Šlapanicemi a Bedřichovicemi. Foto A. Vaishar	58
Obr. 51 Hliník u severního okraje Šlapanic představuje otevřenou ránu v krajině. Foto A. Vaishar	59
Obr. 52 Vrch Santon s kaplí Panny Marie Sněžné je jednou z dominant, připomínajících Slavkovskou bitvu. V roce 1805 zde bylo postavení francouzského dělostřelectva. Foto A. Vaishar	59
Obr. 53 Komponovaná krajina golfového hřiště Golf Course Austerlitz. Foto A. Vaishar	60
Obr. 54 Krajina Bystřicka. Foto H. Lincová	60
Obr. 55 Bystřicko – využití země 2013 [%]. Zdroj: ČSÚ Praha, vlastní zpracování	61
Obr. 56 Bystřicko: dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Pramen: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013: Praha: Český statistický úřad; vlastní zpracování	61
Obr. 57 Obec Božice – zemědělská krajina s vinohrady, obohacená vodními jevy podél Jevišovky. Foto S. Kozlovská	62
Obr. 58 Hrušovansko – využití země 2013 [%]. Pramen: ČSÚ Praha, vlastní zpracování	62

Obr. 59 Hrušovansko: dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013: Praha: Český statistický úřad; vlastní zpracování.....	63
Obr. 60 Pozůstatek předválečného československého opevnění hraje dnes zcela novou roli v krajině. Foto S. Kozlovská.....	63
Obr. 61 Jeden z irigačních kanálů na Hrušovansku. Foto S. Kozlovská	64
Obr. 62 Vysokomýtsko – využití země v roce 2013 [%]. Pramen: Český statistický úřad, vlastní zpracování.....	65
Obr. 63 Vysokomýtsko: Dlouhodobý vývoj krajinné makrostruktury. Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1850–2000, Rok 2013: Praha: Český statistický úřad; vlastní zpracování.....	65
Obr. 64 Panorama krajiny Vysokomýtska. V popředí je ves Vanice, v pozadí Vysoké Mýto. Foto V. Stodolová.....	65
Obr. 65 Vývoj koeficientu ekologické stability 1845–2013. Zdroj: vlastní výpočty	66
Obr. 66 Krajina Českých Milov, pohled od mlýna směrem na Malinskou skálu. Foto: H. Vavrouchová	71
Obr. 67 Struktura krajiny kú Moravské Křižánky v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	72
Obr. 68 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Moravské Křižánky v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	72
Obr. 69 Struktura krajiny kú České Křižánky v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	73
Obr. 70 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú České Křižánky v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	73
Obr. 71 Struktura krajiny kú České Milovy v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	74
Obr. 72 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú České Milovy v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	74
Obr. 73 Hodnoty krajiny kú České Křižánky, Moravské Křižánky, České Milovy. Obsah: H. Vavrouchová. Kartografie: T. Mašíček	75
Obr. 74 Vodní tok řeky Svatky včetně doprovodných břehových porostů. Zdroj: H. Vavrouchová	77
Obr. 75 Reliéf formovaný skalními útvary vrcholových partií. Zdroj: H. Vavrouchová.....	77
Obr. 76 Voda jako významný krajinnotvorný prvek území. Zdroj: H. Vavrouchová, pí Jindrová	78
Obr. 77 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú České Křižánky, Moravské Křižánky, České Milovy. Obsah: H. Vavrouchová, Kartografie: T. Mašíček	81
Obr. 78 Reliéf katastru Josefova je rovinatý. Foto M. Ševelová	82
Obr. 79 Vinohrady jsou nepominutelnou krajinnou hodnotou Josefova. Foto M. Ševelová	82
Obr. 80 Struktura krajiny kú Josefov u Hodonína v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	83
Obr. 81 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Josefov u Hodonína v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	84
Obr. 82 Krajina Podolí: pohled od severu. Foto A. Vaishar	85
Obr. 83 Struktura krajiny kú Podolí v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	85
Obr. 84 Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Podolí v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	86
Obr. 85 Zukalův mlýn. Foto A. Vaishar.....	87
Obr. 86 Žuráň. Foto A. Vaishar.....	87
Obr. 87 Boží muka nad severovýchodní částí Podolí. Foto A. Vaishar	88
Obr. 88 Pindulka. Zdroj: mapy.cz	88

Obr. 89	Remízek. Foto A. Vaishar	89
Obr. 90	Přírodní památka Horka. Zdroj: Natura Bohemica	89
Obr. 91	Dálnice probíhá v nevelké vzdálenosti od jižního okraje Podolí. Foto A. Vaishar	90
Obr. 92	<i>Hodnoty krajiny kú Podolí. Obsah: A. Vaishar. Kartografie: T. Mašíček</i>	91
Obr. 93	Krajina Rožné obsahuje řadu umělých prvků. Foto H. Lincová	92
Obr. 94	Struktura krajiny kú Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	93
Obr. 95	Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	93
Obr. 96	Hodnoty krajiny kú Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné. Obsah: H. Lincová. Kartografie: T. Mašíček	95
Obr. 97	Pohled na těžební areál Rožná. Foto H. Lincová	96
Obr. 98	Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Rožná, Zlatkov, Josefov u Rožné. Obsah: H. Lincová. Kartografie: T. Mašíček.....	99
Obr. 99	Struktura krajiny kú Božice a České Křídlovce v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	100
Obr. 100	Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Božice a České Křídlovce v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	101
Obr. 101	Božice – část vymizelé třešňové aleje (foceno 1963). Foto: archiv obce Božice.....	102
Obr. 102	Regulovaná část řeky Jevišovky v blízkosti intravilánu Božic. Foto S. Kozlovská.....	102
Obr. 103	Bývalá závlahová nádrž na Příčím potoce, nyní využívaná především ke sportovnímu rybolovu. Foto S. Kozlovská.....	103
Obr. 104	Akátový les, který nahradil bývalé sádky a vinice. Foto S. Kozlovská	104
Obr. 105	PP Božický mokřad, směrem k obci navazuje lesopark. Foto S. Kozlovská	105
Obr. 106	Hodnoty krajiny kú Božice a České Křídlovce. Obsah: S. Kozlovská. Kartografie: T. Mašíček	107
Obr. 107	Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Božice a České Křídlovce. Obsah: S. Kozlovská Kartografie: T. Mašíček.....	109
Obr. 108	Struktura krajiny kú Pustina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	110
Obr. 109	Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Pustina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	111
Obr. 110	Struktura krajiny kú Bučina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček	111
Obr. 111	Struktura krajiny a vývoj cestní sítě kú Bučina v roce 2014, v polovině 20. století a v 1. polovině 19. století. Kartografie: T. Mašíček.....	112
Obr. 112	Hodnoty krajiny kú Pustina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašíček.....	113
Obr. 113	Zvonice a kříž. Foto V. Stodolová.....	114
Obr. 114	V pozadí bývalý rybník. Foto soukromá fotografie rodáka z Pustin	115
Obr. 115	Současná požární nádrž. Foto V. Stodolová	115
Obr. 116	Les Háj. Foto V. Stodolová	116
Obr. 117	Pole v místech bývalé vodoteče. Foto V. Stodolová.....	116
Obr. 118	Pozůstatek bývalé třešňové aleje. Foto V. Stodolová.....	117
Obr. 119	Současná alej bříz. Foto V. Stodolová.....	117
Obr. 120	Odtok z požární nádrže. Foto V. Stodolová	118
Obr. 121	Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Pustina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašíček.....	119
Obr. 122	Litinové čerpadlo. Foto V. Stodolová.....	120
Obr. 123	Hodnoty krajiny kú Bučina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašíček	121
Obr. 124	Katolický kostel sv. Jakuba Většího s ohradní zdí a hřbitovem. Foto V. Stodolová	122
Obr. 125	Hřiště v Bučině. Foto V. Stodolová	123

Obr. 126 Požární nádrž. Foto V. Stodolová	123
Obr. 127 Polní cesta. Foto V. Stodolová.....	124
Obr. 128 Mošnovy. Foto V. Stodolová	124
Obr. 129 Rybník Louže. Foto Archiv obce Bučina	125
Obr. 130 Místo bývalého rybníka Louže. Foto V. Stodolová.....	125
Obr. 131 Vymezení objektů se stanoveným potenciálem kú Bučina. Obsah: V. Stodolová. Kartografie: T. Mašíček	127

Seznam tabulek

Tab. 1 Struktura využití země.....	8
Tab. 2 Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích obcí v období 2010–2014.	37
Tab. 3 Průměrné hodnoty vybraných ukazatelů v jednotlivých mikroregionech	66
Tab. 4 Vývoj vybraných způsobů využití země ve studovaných obdobích a vybraných mikroregionech [%]	67
Tab. 5 Vymezení objektů a stanovení jejich potenciálu.....	79
Tab. 6 Základní klasifikace vývojové dynamiky území v letech 1948-1990 a 1990-současnost.	132

Reference

- [1] Almsted, Å., Brouder, P., Karlsson, S., Lundmark, L. (2014): Beyond post-productivism: From rural policy discourse to rural diversity. *European Countryside* 6(4), 297-306. Doi: 10.2478/euco-2014-0016.
- [2] Andrie, A. (2007): *Města a obce Vysokomýtska*. Vysoké Mýto AAA.
- [3] Antonioni, S., Gemini, L. Mazzoli, L. (2010): Gazes on Levanto: a case study on how local identity could become part of the touristic supply (s. 107-123). In Burns, P., Palmer, K., Lester, J.-A., eds., *Tourism and visual culture, Volume 1: Theories and concepts*. Wallingford: CABI.
- [4] Antrop, M. (1997): The concept of traditional landscapes as a base for landscape evaluation and planning. The example of Flanders region. *Landscape and Urban Planning* 38(1-2), 105-117. Doi: 10.1016/S0169-2046(97)00027-3.
- [5] Bábíková, A. (2012): *Příspěvek k sociologii vybrané vesnice – případová studie Dolních Bojanovic* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita v Brně
- [6] Balej, M., Raška, P., Anděl, J., Chvátalová, A. (2010): Memory of a landscape – a constituent of regional identity and planning? *Landscape Modelling* 8, 107–121. Doi: 10.1007/978-90-481-3052-8_8.
- [7] Barthel, S., Folke, C., Colding, J. (2010): Social-ecological memory in urban gardens – retaining the capacity for management of ecosystem services. *Global Environmental Change* 20(2), 255-265. Doi: 10.1016/j.gloenvcha.2010.01.001.
- [8] Bastian, O., Krönert, R., Lipský, Z. (2006): Landscape diagnosis on different space and time scales a challenge for landscape planning. *Landscape Ecology* 21(3), 359-374. Doi: 10.1007/s10980-005-5224-1.
- [9] Bell, S. (2012): *Landscape pattern, perception and process*, 2. vyd. London: Routledge.
- [10] Bičík, I. (2013): *Vývoj využití ploch v Česku*. Praha: Česká geografická společnost.
- [11] Bičík, I., Jeleček, L., Kabrda, J., Kupková, L., Lipský, Z., Mareš, P., Šefrna, L., Štych, P. & Winklerová, J. (2013): *Vývoj využití ploch v Česku*. Praha: Česká geografická společnost.
- [12] Blacksell, M. (2010): Agriculture and landscape in the 21st century Europe: the post-communist transition. *European Countryside* 2(1), 13-24. Doi: 10.2478/v10091-010-0002-8.
- [13] Booth, B., Mitchell, A. (2001): *Getting Started with ArcGIS*. Redlands (Ca): ESRI.
- [14] Brady, M., Kellermann, K., Sahrbacher, Ch., Jelínek, L. (2009): Impacts of decoupled agricultural support on farm structure, biodiversity and landscape mosaic. Some EU results. *Journal of Agricultural Economics* 60(3), 563-585. Doi: 10.1111/j.1477-9552.2009.00216.x.
- [15] Brierley, G. J. (2010): Landscape memory: The imprint of the past on contemporary landscape forms and processes. *Area* 42(1), 76–85. Doi: 10.1111/j.1475-4762.2009.00900.x.
- [16] Brouwer, F. & Lowe, P. (2000): *CAP regimes and the European countryside: Prospects for integration between agricultural, regional and environmental policies*. Wallingford: CAB Publishing.
- [17] Brown, G., Montag, J. M., Lyon, K. (2011): Public participation GIS: A method for identifying ecosystem services. *Society & Natural Resources: An International Journal* 25(7), 633-651. DOI: 10.1080/08941920.2011.621511.

- [18] Brown, G., Brabyn, L. (2012): An analysis of the relationships between multiple values and physical landscape at a regional scale using public participation GIS and landscape character classification. *Landscape and Urban Planning* 107(3), 317–331. Doi: 10.1016/j.landurbplan.2012.06.007.
- [19] Brown, G., Weber, D., de Bie, K. (2014): Assessing of public lands usage public participation GIS (PPGIS) and social landscape metrics. *Applied Geography* 53, 77–89. Doi: 10.1016/j.apgeog.2014.06.006.
- [20] Bukáček, R., Bukáčková, P., Culek, M., Matějka, P., Chroust, J., Rusňák, J. (2008): *Strategie ochrany krajinného rázu kraje Vysočina*. Jihlava: Krajský úřad kraje Vysočina.
- [21] Bunce, R. G. H. (1999): a framework for the analysis of cultural landscapes in Europe (pp. 69–73). In Kovář, P., ed., *Nature and culture in landscape ecology*. Praha: Karolinum.
- [22] Bürgi, M., Hersperger, A. N. & Schneeberger, M. (2004): Driving forces of landscape change – current and new directions. *Landscape Ecology* 19(8), 857–868. Doi: 10.1007/s10980-004-0245-8.
- [23] Čílek, V., Ložek, V. et al. (2011): *Obráz krajiny. Pohled ze středních Čech*. Praha: Dokořán.
- [24] Claval, P. (2012): Changing conceptions of heritage and landscape (s. 85–94). In Moore, N., Whelan, Y., eds., *Heritage, Memory and Politics of Identity. New Perspectives on the Cultural Landscape*. Aldershot: Ashgate.
- [25] Cloke, P. Conceptualizing rurality (s. 18–28). In Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P., eds., *Handbook of Rural Studies*. Thousand Oaks: Sage.
- [26] Cloke, P. (2013): *Rural land-use planning in developed nations*. London: Unwin Hyman.
- [27] Cloquel-Ballester, Vicente, A., Torres-Sibille, A. C., Cloquel-Ballester, Victor, A., Santamarina-Siurana, M. C. (2012): Human alteration of the rural landscape. Variations in visual perception. *Environmental Impact Assessment Review* 32(1), 50–60. Doi: 10.1016/j.eiar.2011.03.002.
- [28] Corsale, A., Iorio, M. (2010): i musei di identità: un'opportunità per lo sviluppo locale e turistico delle aree marginali. Esperienze in Sardegna, Romania e Marocco. *PASOS: Revista de Turismo y Patrimonio Cultural* 8(4), 555–568.
- [29] Čalkovský, J. (2007): *Podolí u Brna 1237–2007*. Brno: Protis.
- [30] Demek, J. et al. (1987): *Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR*. Praha: Academia.
- [31] Demek, J., Havlíček, M., Mackovčin, P., Stránská, T. (2007): *Journal of Landscape Ecology* 0(0), 32–53.
- [32] van Dijk, T. (2007): Complications for traditional land consolidation in Central Europe. *Geoforum* 38(3), 505–511. Doi: 10.1016/j.geoforum.2006.11.010.
- [33] Dumbrovský, M. (2009): *Geografické informační systémy. Modul CS02*. Brno: Vysoké učení technické v Brně.
- [34] Flora, C. (2001): *Interaction between agroecosystems and rural communities*. Boca Raton: CRC Press.
- [35] Forman, R. T. T., Godron, M. (1993): *Krajinná ekologie*, Praha: Academia.
- [36] Frank, S., Fürst, Ch., Koschke, L., Witt, A., Makeschin, F. (2013): Assessment of landscape aesthetic – Validation of a landscape metrics-based assessment by

- visual estimation of the scenic beauty. *Ecological Indicators* 32, 222–231. Doi: 10.1016/j.ecolind.2013.03.026.
- [37] Geletič, J. et al. (2013): *Úvod do ArcGIS 10*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- [38] Gimmi, U., Buergi, M. (2007): Using oral history and forest management plans to reconstruct traditional non-timber forest uses in the Swiss Rhone valley (Valais) since the late nineteenth century. *Environment and History* 13(2), 211–246. Doi: 10.3197/096734007780473492.
- [39] Gulinck, H., Múgica, M., de Lucio, J.V., Atauri, J.A. (2001): a framework for comparative landscape analysis and evaluation based on land cover data with an application in Madrid region (Spain). *Landscape and Urban Planning* 55(4), 257–270. Doi: 10.1016/S0169-2046(01)00159-1.
- [40] Havlíček, M., Dostál, I. (2010): Projevy suburbanizace ve využití krajiny v Jihomoravském kraji a v zázemí města Brna. *Acta Průhoniana* 94, 65–76.
- [41] Havlíček, M., Krejčíková, B., Chrudina, Z., Borovec, R., Svoboda, J. (2011): Změny ve využití krajiny a na vodních tocích v povodí Veličky a v horních povodích Kyjovky a Svatky. *Acta Průhoniana* 99, 5–17.
- [42] Helming, K., Wiggering, H., eds. (2003): Sustainable development of multifunctional landscapes. Berlin: Springer.
- [43] Hill, L. (2013): Archaeologies and geographies of the post-industrial past: landscape, memory and the spectral. *Cultural Geographies* 20(3), 379–396. Doi: 10.1177/1474474013480121.
- [44] Hrádek, M., Lacina, J. (2002): Monitoring změn krajiny v okolí Rožné v důsledku těžby a úpravy uranových rud. In *Hornická Příbram ve vědě a technice*.
- [45] Jelínek, P., Kysučan, L. (2014): *Venkov a Krajina*. Brno: Masarykova univerzita.
- [46] Jež, J. (2014): *Vývoj využití zemědělského půdního fondu v katastrálních územích Podolí u Brna a Bedřichovice* [Bakalářská práce]. Brno: Mendelova univerzita.
- [47] Jones, M. (2003): The concept of cultural landscape: Discourse and narratives (pp. 21–51). In: Palang, H. and Fry, G., eds., *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Berlin: Springer. Doi: 10.1007/978-94-017-0189-1_3.
- [48] Jones, O. (2012): An ecology of emotion, memory, self and landscape (s. 205–218). In Davidson, J., Smith, M., Bondi, L., eds., *Emotional Geographies*. Farnham: Ashgate.
- [49] Jones, O. (2015): „Not promising a landfall...” An autotopographical account of loss a place, memory and landscape. *Environmental Humanities* 6, 1–27.
- [50] Jones, L. A., Petty, A., Schultz, M., Sharpless, R., Walker, M. (2010): Agricultural history roundtable complicating the story: oral history and the study of the rural South. *Agricultural History* 84(3), 281–326. Doi: 10.3098/ah.2010.84.3.281.
- [51] Kallabová, E., Vaishar, A., Zapletalová, J. (2002): Bystřice nad Pernštejnem a útlum těžby uranu. *Územní plánování a urbanismus* 4(3), 8–16.
- [52] Kaymaz, I.C. (2012): *Landscape Perception*. Rijeka: INTECH Open Access Publisher.
- [53] Kirkwood, N. (1999): *The art of landscape detail*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- [54] Klusáček, P., Krejčí, T., Martinát, S., Kunc, J., Oman, R., Frantál, B. (2013): Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic – case study of the

South-Moravian region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis* 61(2), 549–561. Doi: 10.11118/actaun201361020549.

- [55] Kolar, D. (1999): Landscape planning for sustainability in the Czech Republic – the use of landscape models (pp. 349–355). In Kovář, P., ed., *Nature and culture in landscape ecology*. Praha: Karolinum.
- [56] Kolečka, J., Klimánek, M. (2012): Vymezení a typologie postindustriální krajiny Česka. *Geografie* 117(3), 289–307.
- [57] Kuča, K. (1997): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 2. Praha: Libri.
- [58] Kuča, K. (2000): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 4. Praha: Libri.
- [59] Kuča, K. (2004): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 6. Praha: Libri.
- [60] Kuča, K. (2008): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 7. Praha: Libri.
- [61] Kuča, K. (2011): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 8. Praha: Libri.
- [62] Kučera, P., Stránský, M., Weber, N., Salašová, A., Šarapatka, B. et al. (2014): *Úmluva o krajině Landscape Inconvenience. Důsledky a rizika nedodržování Evropské úmluvy o krajině*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- [63] Kučera, M., Teplý, J. (1997): *Bučina – domy a lidé*. Bučina: Obecní úřad.
- [64] Kučera, Z., Kučerová, S. (2010): Hodnoty venkovské krajiny. *Deník veřejné správy* 20. 9. 2010.
- [65] Kupka, J. (2010): *Krajiny kulturní a historické. Vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: Nakladatelství ČVUT.
- [66] Kyselka, I. (2015): Drobné historické prvky krajiny – vývoj, stav a možnosti ochrany. In Šťastná, M., Vaishar, A., eds., *Mentální obraz českých vesnic – vzpomínky na krajinu*. Brno: Mendelova univerzita
- [67] Lincová, H., Šťastná, M., Vavrouchová, H. (2014): Identifying landscape values in a changing countryside of the Bystřicko micro-region: a case study of the Rožná village (s. 350–353). In Polák, O., Cerkal, R., Škarpa, P. eds., *MendelNet 2014 – Proceedings of International PhD Students Conference*. Brno: Mendel University in Brno.
- [68] Kyselka, I. (2015): Drobné historické prvky krajiny – vývoj, stav a možnosti ochrany. In Šťastná, M., Vaishar, A., eds., *Mentální obraz českých vesnic – vzpomínky na krajinu*. Brno: Mendelova univerzita
- [69] Ling, Ch., Handley, J., Rodwell, J. (2007): Restructuring the post-industrial landscape: a multifunctional approach. *Landscape Research* 32(3), 285–309. Doi: 10.1080/01426390701318171.
- [70] Lipský, Z. (1995): The changing face of the Czech rural landscape. *Landscape and Urban Planning* 31(1-3), 39–45. Doi: 10.1016/0169-2046(94)01034-6.
- [71] Lipský, Z. (2001): Present land use changes in the Czech cultural landscape: driving forces and environmental consequences, *Moravian Geographical Reports*, 9(2), 2–14.

- [72] Lipský, Z. (2014): Historical development of the Czech rural landscape: Implications for present landscape planning. *Problemy ekologie krajiny* 36, 150–161.
- [73] Löschner, L., Neugebauer, G., Stöglehner, G. (2013): Perceiving rural landscape in film and photography – experiences from the participatory planning approach in the Upper Austria LEADER region Mühlviertel Kernland. *Geomatics, Landmanagement and Landscape* 1(2), 65–74.
- [74] Löw, J., Novák, J. (2008): Typologické členění krajiny České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*. 11(6), 19–23.
- [75] Machar, I. (2014): Local place names as a part of local memory. Case study from Haná region (Czech Republic). *Acta Universitatis Carolinae Geographica* 49(1), 61–69. DOI: 10.14712/23361980.2014.6:
- [76] Mander, Ü., Wiggering, H., Helming, K., eds. (2007): Multifunctional land use. Meeting future demands for landscape goods and services. Berlin: Springer.
- [77] Marciánová, G. (2010): *Změny rurální krajiny pod vlivem suburbanizace východně od Brna* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita.
- [78] Mašíček, T., Ždímal, V. (2014): *Inovace předmětu „Počítačové projektování“ – praktické využití GIS při řešení hydrologických analýz*. [Metodické pracovní listy]. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- [79] McGovern, T. H. (2008): Place, problem and people: issues in interdisciplinary cooperation (s. 5–25). In Lozny, L. R., ed., *Landscapes under pressure. Theory and practice of cultural heritage research and preservation*. New York: Springer.
- [80] Míchal, I. (1982): Principy krajinářského hodnocení území. *Architektúra a urbanizmus* 16, 65–87.
- [81] Miklín, J. (2011): Proměny krajiny soutoku Moravy a Dyje – mizející ohnisko biodiverzity (s. 126–140). In: Osman, R., Daněk, P., eds., *Geografický výzkum v České republice*. Brno: Tribun EU.
- [82] Miklós, L., Izakovičová, Z. (1997): *Krajina jako geosystém*. Bratislava: Veda.
- [83] Moore, N., Whelan, Y. (2007): *Heritage, memory and the politics of identity: new perspectives on the cultural landscape*. Farnham: Ashgate.
- [84] Mrázková, H. (2007): Popisně-analytická metoda identifikace potenciálu venkovského prostoru jako nástroj regionálního rozvoje. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis* 55(1), 117–128.
- [85] Nassauer, J. I. (1995): Culture and changing landscape structure. *Landscape Ecology* 10(4), 229–237. Doi: 10.1007/BF00129257.
- [86] Naveh, Z. (1998): Ecological and cultural landscape restoration and the cultural evolution towards a post-industrial symbiosis between human society and nature. *Restoration Ecology* 6(2), 135–143. Doi: 10.1111/j.1526-100X.1998.00624.x.
- [87] Neuhäuslová, Z. (1998): *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*. Praha: Academia.
- [88] O’Keeffe, T. (2012): Landscape and memory: Historiography, Theory, Methodology (s. 3–18). In Moore, N. & Whelan, Y, eds., *Heritage, Memory and the Politics of Identity: New Perspectives of the Cultural Landscape*. Farnham: Ashgate.
- [89] Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M., Setten, G., eds. (2004): European rural landscapes: Persistence and change in a globalizing environment. Dordrecht: Kluwer.

- [90] Palang, H. (2010): Time boundaries and landscape changes: Collective farms 1947–1994. *European Countryside* 2(3), 169–181. Doi: 10.2478/v10091-010-0012-6.
- [91] Paquette, S., Domon, G. (2003): Changing ruralities, changing landscapes: exploring social re-composition using a multi-scale approach. *Journal of Rural Studies* 19(4). 425–444. Doi: 10.1016/S0743-0167(03)00006-8.
- [92] Pearson, M. (2006): *In comes I. Performance, memory and landscape*. Exeter: University of Exeter Press.
- [93] Podhrázká, J., Vaishar, A., Toman, F., Knotek, J., Ševelová, M., Stonawská, K., Vasyľchenko, A. (2015): Land consolidation in Czechia. Perception versus reality. *European Countryside* 7(3), v tisku.
- [94] Olwig, K. R. (2007): The practice of landscape „Conventions“ and the just landscape: The case of European Landscape Convention. *Landscape Research* 32(5), 579–594. Doi: 10.1080/01426390701552738.
- [95] Queiroz, A. I. (2006): Building landscape memory through combined sources: commons afforestation in Portugal (s. 335–344). In Tress, B., ed., *From landscape research to landscape planning: Aspects of integration, education and application*. Wageningen Universiteit.
- [96] Renes, H. (2015): Historic landscape without history? *Rural Landscapes: Society, Environment, History* 2(1), 1–11. Doi: 10.16993/rl.ae.
- [97] Röhring, A., Gailing, L. (2006): Cultural landscape as a potential force for regional development – theoretical approaches and case studies in East German suburban and rural regions. *EUROPA XXI* 15, 13–28.
- [98] RoigéVentura, X., Arrieta Urtizberea, I. (2010): Construction of identities in the museums of Catalonia and Basque country: local, national and global, *PASOS: Revista de Turismo y Patrimonio Cultural* 8(4), 539–553.
- [99] Romportl, D., Chuman, T. (2007): Proposal method of landscape typology in the Czech Republic. *Journal of Landscape Ecology* 0, nestránkováno.
- [100] Roose, A., Sepp, K. (2010): Monitoring framework for assessing changes in the Estonian rural landscapes in adopting European agricultural policies. *European Countryside* 2(1), 42–59. Doi: 10.2478/v10091-010-0004-6.
- [101] Říha, M. (2002): Tvorba krajiny jako socio-ekonomického prostředí společnosti (s. 170–174). In *Trvale udržitelný rozvoj české krajiny*. Pardubice: Česká společnost krajinných inženýrů.
- [102] Salašová, A., Kulišťáková, L., Kučera, P. (2010): Indikátory kvality krajinného prostředí. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, mimořádné číslo.
- [103] Shackel, P. A. (2001): *Myth, memory and the making the American landscape*. Gainesville: University Press of Florida.
- [104] Schama, S. (2007): *Krajina a paměť*. Praha: Argo.
- [105] Schippers, P., van der Heide, M., Koelewijn, P., Schouten, A. H., Smulders, R.M.J.M., Cobben, M.M.P., Sterk, M., Vos, C. C., Verboom, J. (2014): Landscape diversity enhances the resilience of population, ecosystems and local economy in rural areas. *Landscape Ecology* 30(2), 193–202. Doi: 10.1007/s10980-014-0136-6.
- [106] Schmidts, M. (2013): *Esri ArcGIS Desktop Associate: Certification Study Guide*. Redlands (Ca): Esri Press.

- [107] Skaloš, J., Trpáková, I., Kašparová, I. et al. (2011): *Historický land use zájmového území Sokolovsko – rok 1842* [měřítko neudáno]. Praha: Česká zemědělská univerzita.
- [108] Skaloš, J., Kašparová, I. (2012): Landscape memory and landscape change in relation to mining. *Ecological Engineering* 43(1), 60–69. Doi: 10.1016/j.ecoleng.2011.07.001.
- [109] Skaloš, J., Weber, M., Lipský, Z., Trpáková, I., Šantrůčková, M., Uhlířová, L., Kukla, P. (2011): Using old military survey maps and orthograph maps to analyze long-term land cover changes – case study (Czech Republic). *Applied Geography* 31(2), 426–438. Doi: 10.1016/j.apgeog.2010.10.004.
- [110] Sklenička, P. (2003): *Základy krajinného plánování*. Praha: Naděžda Skleničková.
- [111] Sklenička, P. (2006): Applying evaluation criteria for the land consolidation effect to three contrasting study areas in the Czech Republic. *Land Use Policy* 23(4), 502–510. Doi: 10.1016/j.landusepol.2005.03.001.
- [112] Skokanová, H. & Eremiášová, R. (2012): Changes in the secondary landscape structure and their connection with ecological stability: the cases of two model areas in the Czech Republic. *Ekológia Bratislava* 31(1), 33–45. Doi: 10.4149/ekol_2012_01_33.
- [113] Stewart, P.J. & Strathern, A. (2003): *Landscape, memory and history: Anthropological perspectives*. London: Pluto.
- [114] Strang, V.: Uncommon ground: Landscape as social geography (s. 51–59. In David, B., Thomas, J., eds., *Handbook of Landscape Archaeology*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- [115] Šarapatka, B., Niggli, U. et al. (2008): *Zemědělství a krajina. Cesty k vzájemnému souladu*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- [116] Šťastná, M., Vaishar, A., Vavrouchová, H., Ševelová, M., Kozlovská, S., Stodolová, V., Lincová, H. (2015): Changes of a rural landscape in Czech areas of different types. *European Countryside* 7(2), 111–133.
- [117] Švandová, K. (2008): *Geologická stavba mikroregionu Podluží* [bakalářská práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [118] Taylor K. & Lennon, J. (2012): *Managing cultural landscapes*. London: Routledge.
- [119] Tenora, J. (1907): *Bystřický (n. P.) okres*. Brno: GARN.
- [120] Těšitel, J., Kolbmüller, B., Stöglehner, G. (2014): *Vital landscapes*. České Budějovice: NEBE.
- [121] Vaishar, A. (2014): Osídlení kraje Vysočina a jeho vliv na rozvoj venkova. *Studia Trebicensia*. 4(1), 7–19.
- [122] Vaishar, A., Jakešová, L., Náplavová, M. (2011): Current problems in the South-Moravian rural landscape. *European Countryside* 3(4), 265–281. Doi: 10.2478/v10091-012-0008-5.
- [123] Vaishar, A., Šťastná, M., Javůrková, M., Pavlů, A. (2015): Možnosti využití cestovního ruchu pro rozvoj venkova v mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí* 4(1), 53–57.
- [124] Vlček, V. et al. (1984): *Vodní toky a nádrže. Zeměpisný lexikon ČSR*. Praha: Academia.

- [125] Vos, W. & Meekes, H. (1999): Trends in European cultural landscape development: perspectives for a sustainable future. *Landscape and Urban Planning* 46(1-3), 3–14. Doi: 10.1016/S0169-2046(99)00043-2.
- [126] Wojtkowski, P. A. (2004): *Landscape Agroecology*. Binghampton: Haworth Press.
- [127] Zanon, B., Geneletti, D. (2011): Integrating ecological, scenic and local identity values in the management plan of an Alpine Natural Park. *Journal of Environmental Planning and Management* 54(6), 833–850. Doi: 10.1080/09640568.2010.537544.
- [128] van der Zee, D. (1999): The use of GIS in the study of nature-culture interaction in landscapes (pp. 319–326). In Kovář, P., ed., *Nature and culture in landscape ecology*. Praha: Karolinum.
- [129] Ziková, T., Fatková, G. (2014): Lokální identita a paměť krajiny: Významné krajinné komponenty v perspektivě aktérů. *Národopisná revue* 24(3), 203–216.
- [130] Zonneveld, I. S. (1995): *Land Ecology*. Amsterdam: SPB Academic Publishing.

11 Přílohy

Příloha 1 Hodnoty krajiny na místní úrovni

HODNOTY KRAJINY	
Kulturní hodnoty	
Duchovní a náboženské hodnoty	sakrální stavby, poutní místa, symboly v krajině, genius loci atd.
Kulturní hodnoty nehmotné	území spojené s významnými osobnostmi, událostmi, pověstmi, pohádkami, filmováním apod.
Kulturní hodnoty uznané	v režimu ochrany zákona 20/1987 Sb., o státní památkové péči (kulturní památky/národní kulturní památky, památkové rezervace, památkové zóny); UNESCO
Kulturní hodnoty neformální	ostatní hodnoty spojené s kulturou člověka, specifická krajinná struktura, komponovaná krajina, prostupnost krajiny apod.
Architektonické a urbanistické hodnoty	cenné stavby, soubory staveb, významná stavební dominanta, zachovalá urbanistická struktura sídla
Sociální hodnoty	
Hodnoty pro rozvoj mezilidských vztahů	náměstí, místa setkávání, kulturní dům, parky...
Hodnoty pro rozvoj obecního společenství	škola, vzdělávací centrum, informační centrum, ekologické centrum
Rekreační hodnoty	
Lázeňské hodnoty	léčivé prameny, jiné léčivé zdroje
Hodnota rekreačního potenciálu	území splňující hygienické normy, rekreační zóny, geopark
Hodnoty funkčního charakteru	
Meliorační krajinářská opatření	protierozní opatření, vybraná protipovodňová opatření (poldry, retenční nádrže apod.), zpevnění svahů, krajinářské úpravy apod.
Přírodní hodnoty	
Přírodní hodnoty uznané	ZCHÚ, VKP, PP, ÚSES, krajinná památková zóna, soustava Natura 2000, CHOPAV
Přírodní hodnoty neformální	cenné ekosystémy bez ochranného režimu

Příloha 2 Osnova rozhovoru „Krajinná paměť jako dědictví venkova“

Datum rozhovoru	
Obec	
Rozhovor vedl/a	
Jméno a příjmení dotazovaného	
Kolik let žije dotazovaný v obci	
Kontakt na dotazovaného	

Do záznamu nahrát:

- a) místo a datum vedení rozhovoru,
- b) jméno narátora (vypravěče/pamětníka)

MANUÁL PRO VEDENÍ ROZHOVORŮ:

- představení se – navázání kontaktu, souhlas s pořízením zvukového záznamu, fotografie,
- představení metodiky, účelu a konečného **výstupu moderní kroniky obce**,
- vyhýbat v rámci doplňujících otázek návodným formulacím a otázek s možností odpovědět ano/ne,
- odhadovaná délka rozhovoru cca 30 minut.

OTÁZKY:

1. Domluvili/y jsme se, že nám nejdříve povíte, jaké bylo Vaše dětství v obci (název modelové obce doplnit)
2. Jak jste vnímal/a v dětství krajinu Vaší obce? (jak na vás krajina obce působila)
3. Jakou roli „význam“ pro Vás měla krajina v dětství? (kontext vzpomínek a zážitků, propojení s krajinou ...)
4. Jak zpětně vnímáte krajinu Vaší obce? (pozitiva, negativa, co si nejvíce pamatujete)
5. Čím byla podle Vás krajina vaší obce charakteristická? Co určovalo ráz území?
6. Obhospodařovala Vaše rodina krajinu obce? Jakým způsobem? (vyjasnění vztahu k půdě resp. území: vlastní hospodářství, orná půda, vinice, sady, louky chov dobytka)
7. V kterém období docházelo k nejvýraznějším změnám v okolní krajině? (v důsledku čeho)
8. Jak moc se dnešní krajina odlišuje od krajiny, kterou jste znal/a v dětství?
9. Můžete popsat hlavní změny „proměny“ pozitivní, negativní v krajině? (např. v rámci oblíbených míst, v důsledku kolektivizace resp. intenzifikace zemědělství, zatrubnění vodního toku, pokácení alejí, růst zástavby atd.)
10. Jaké místo bylo Vaším oblíbeným? Proč? (prostor pro vycházky, schůzky, dětské hry, práci, tajná zákoutí, dobrodružství, smutné vzpomínky...)
11. Jaké hodnoty okolní krajiny byly pro Vás v dětství důležité? (čeho jste si na krajině nejvíce cenili)
12. Lze tyto hodnoty v krajině Vaší obce ještě dnes nalézt?
13. Změnil se váš pohled na hodnoty krajiny s ohledem na vnímání v dětství a nyní?
14. Jaké hodnoty dnes ve Vaší krajině chybí a měly by být obnoveny?
15. Můžete posoudit vztah současných dětí k okolní krajině? (znají krajinu, vnímají ji, tráví zde volný čas?; proč tomu tak je?)

Příloha 3 Moderní kronika obce

Přílohu 3 tvoří přiložený kompaktní disk, který obsahuje mapy katastrálních území, analyzovaných v monografii v původním formátu A4 respektive A3 pro lepší rozlišení eventuálně tisk.

Příloha dále obsahuje příklad audiovizuální nahrávky, která může být přílohou moderní kroniky obce, vztahující se k venkovské krajině.

Název: Mentální obraz českých vesnic – vzpomínky na krajinu

Autor: Milada Šťastná et al.

Vydala: Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

Technická redakce: Jana Pokorná

Tisk: Vydavatelství Mendelovy univerzity v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

Vydání: 1.

Stran: 161

Náklad: 80 ks

ISBN: 978-80-7509-374-5